Tóth Miklós

Afrikai menekültproblémák nemzetközi kezelése

Az UNHCR tevékenységének korlátai a kenyai szomáli menekültprobléma tükrében

GROTIUS E-KÖNYVTÁR
2010

Sorozatszerkesztő
Horváth Jenő

A tanulmány diplomamunka, 2010-ben került megvédésre a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetében

Témavezető: Paragi Beáta

© Tóth Miklós

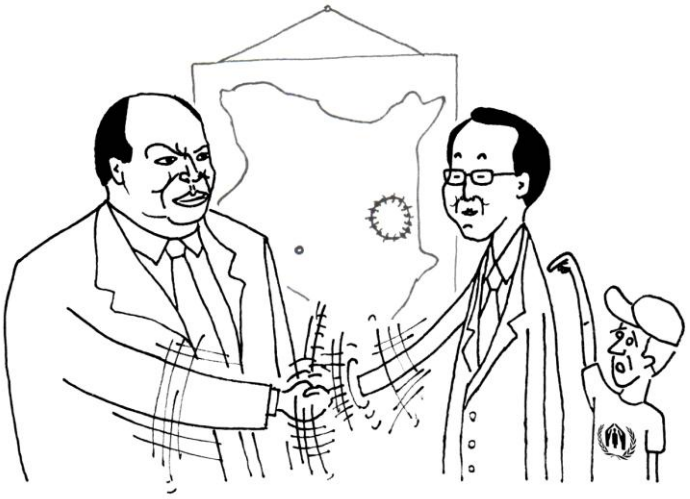
© www.grotius.hu

Tartalomjegyzék

Bevezetés / 5
1. A probléma definiálása és a dolgozat keretei / 7
2. Módszertan és alkalmazott fogalmak / 10
   2.1. Alkalmazott módszertan / 10
   2.2. Fogalmak, jogi keretek / 12
3. A menekültkérdés nemzetközi és regionális sajátosságai / 17
   3.1. A menekültek helyzete a fejlődő világban / 17
   3.2. A menekültek helyzete Afrikában / 19
4. A kenyai szomáli menekültprobléma történelmi kontextusa / 22
   4.1. A szomáli menekültprobléma történeti gyökerei / 222
   4.2. Kenya mint befogadó állam / 25
   4.3. Az UNHCR – a nemzetközi menekültrezsim letéteményese / 27
5. A kenyai korlátozó politika – magyarázó tényezők, megnyilvánulások és következmények / 32
   5.1. A szomálik diszkriminálása – a kenyai bűnbakképzés Nairobiban / 32
   5.2. Dadaab: a helyi lakossággal való feszültség növekedése / 35
   5.3. A menekültek és a kenyai növekvő bűnözés összekapcsolása / 36
   5.4. A szomáli menekültek és a terrorizmus / 42
   5.5. A kenyai menekültpolitika kritikái / 44
6. Az UNHCR szerepe és felelőssége a kenyai szomáli menekültproblémában / 48
   6.1. A menekültprobléma elhúzódása / 49
   6.2. Biztonsági kérdések / 50
   6.3. Humanitárius, egészségügyi kérdések / 52
   6.4. A jövőkép hiánya / 53
   6.5. Új prioritások / 55
   6.6. Az eddigi megoldási kísérletek értékelése / 60
Konklúzió / 63
Mellékletek / 65
Rövidítések jegyzéke / 70
Felhasznált irodalom / 71

Táblázatok és ábrák jegyzéke

A dadaabi táborokban tartózkodó menekültek számának alakulása, 1995-2008 / 49
A szomálik Kenyába való beáramlásának és az onnan való – hazatérés vagy áttelepítés útján történő – kiáramlásának összehasonlítása, 1995-2008 / 56
A legnagyobb afrikai UNHCR-missziók költségvetése, 2010-2011 / 57
Az UNHCR kenyai költségvetése, 2000-2004-2006-2009-2010 / 59
A Kenyában tartózkodó menekültek számának alakulása, 2006-2010 / 65
Szomáli menekültek Afrikában és a világban, 1991-2008 / 66
A Kenyában tartózkodó menekültek hazatérésének volumene, 2005-2009 / 67
A Kenyában tartózkodó menekültek áttelepítésének volumene, 2005-2009 / 67
Az UNHCR jelenléte Kenyában / 68
A Kenyában tartózkodó menekültek számának alakulása, 1989-2008 / 69
Menekültek Afrikában és globálisan, 1989-2008 / 69

Mottó helyett (saját rajz)

Bevezetés

Az afrikai menekültproblémák kevéssé ismertek még a nemzetközi híradásokat rendszeresen követők körében is, ezekről a legritkább esetben esik szó a médiában. Legfeljebb egy-egy nagyobb – természeti vagy ember által okozott – katasztrófa esetén figyelünk fel a tényre, hogy emberek tömegesen kényszerültek elhagyni otthonukat, a sorsuk további alakulásáról azonban még hosszas kutakodással is csak korlátozott információkhoz lehet jutni. Mégis, a téma – az afrikai menekültügyek, illetve ezeknek a kezelése – mindenképp megérdemel nagyobb nyilvánosságot, egyrészt óriási méretei, másrészt egyre égetőbb aktualitása miatt.

Az afrikai kontinensen jelenleg 2 millió fő kénytelen idegen országban, jellemzően megalázó körülmények között várni arra, hogy megoldódjon az a válság, ami miatt otthagyta lakhelyét. A menekültek védelmére és támogatására, valamint a menekültproblémák felszámolására jött létre immár hat évtizede az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR). A dolgozat ennek a szervezetnek a működési kereteit, érdekeit és korlátait hivatott megvizsgálni a kenyai szomáli menekültprobléma tükrében, jelezve egyszersmind, hogy a feltárt jelenségek nagy része nem Kenya-specifikus, hanem sok esetben általános afrikai viszonyokat is elénk tár. A kenyai-szomáli esettanulmányt nem véletlenül, hanem annak fontossága és relevanciája miatt választottam: egyike a leghosszabb ideje tartó afrikai menekültproblémáknak, a kenyai az UNHCR legköltségesebb afrikai menekültmissziója, illetve a kelet-afrikai országban található a világ legnagyobb menekülttábora is, ami a dolgozat központi témája.

A dolgozatban arra keresem a választ, hogy melyek azok a gátló tényezők – a kenyai állam és a nemzetközi közösség részéről –, amelyek az UNHCR-t mindezidáig megakadályozták abban, hogy betöltse eredeti szerepét, azaz hogy a menekültek támogatása mellett valódi tartós megoldásokat találjon ki és hajtson végre. Ennek fényében pedig azt kutatom, hogy a menekültprobléma felszámolásának kudarca – illetve ennek felismerése, ha volt egyáltalán ilyen – vezetett-e a Főbiztosság politikáinak bizonyos fokú átgondolására, a szervezeten belüli prioritások elmozdulására.

A dolgozat témája sosem volt aktuálisabb. Egyrészt, mind többet hallunk a médiában az Európába érkező (afrikai) menekültekről, a jelenség alól – aminek a volumene várhatóan csak növekedni fog a fokozódó afrikai elsivatagosodás miatt – egyre kevésbé tudjuk kivonni magunk. Másrészt, Szomália továbbra is a nemzetközi politika egyik neuralgikus pontja, noha egyelőre közvetlen nyugati beavatkozás nélkül dúl a polgárháború. Legújabb fázisában a mérsékelt muszlimokat tömörítő kormány (az Afrikai Unió katonai missziójának támogatásával) harcol a radikális, az al-Kaidával is kapcsolatot tartó iszlamistákkal – immár négy éve, egyhangúan, lényegi változások nélkül. Ezen a közeljövőben változtathat mind a szomáliai kormány hónapok óta ígért nagyszabású, megsemmisítő erejű csapása, mind a radikálisok egyre erőteljesebb

offenzívája a szomáliai fővárosban. Akárhogy alakulnak azonban a szomáliai erőviszonyok, egy látványos változás – akármilyen irányú is legyen – egyből megmutatkozik a kenyai menekülthelyzeten is. Így valószínűsíthető, hogy a problémakör további érdekes kutatásokat enged majd a jövőben.

1. A probléma definiálása és a dolgozat keretei

Bár a kelet-afrikai Kenya területén élő szomáli menekültek problémaköre a nemzetközi rendszer szereplői számára nem jelent kiemelt fontosságú problémát – a nemzetközi kapcsolatokat akutabb válságok terhelik –, helyzetükkel mégis érdemes foglalkozni. Az afrikai kontinensen belüli menekültek helyzetét globálisan és részletesen bemutatni olyan komplex kutatási téma, amire ennek a dolgozatnak a keretein belül nem vállalkozhattam, ugyanakkor az általam választott téma, a Kenyában élő szomáli menekültek helyzete jó lehetőség arra, hogy általános érvényű afrikai (illetve fejlődő világbeli) sajátosságokra rámutassak. Ezért dolgozatomban kenyai-szomáli relációban vizsgálom részletesen az afrikai menekültügy dilemmáit és kezelésének visszásságait.[1] Emellett igyekszem más példákkal is alátámasztani, ha valamilyen általánosabb aspektust, egész Afrikára érvényes sajátosságot érintek.[2]

A kenyai menekültprobléma jelentőségét lebecsülni már csak óriási méretei miatt sem szabad: 2008 végén összesen 320 000 hivatalos menekült tartózkodott a kelet-afrikai országban, ez a harmadik legnagyobb menekültpopuláció a kontinensen Csád (330 500 fő) és Tanzánia (321 900 fő) után [UNHCR 2009a: 8]. Ráadásul ez a szám folyamatosan növekedni látszik, 2008-ban és 2009-ben is újabb 62-65 000 menekült érkezett az országba – túlnyomó többségben a szomszédos Szomáliából –, ezzel Kenya első helyen áll a beáramlások tekintetében Afrikában. 2010 februárjának végén így a Kenyában tartózkodó hivatalos menekültek száma meghaladta a 373 000 főt [UNHCR 2010c].[3] A másik oldalról szemlélve a dolgot: a szomálik teszik ki az afrikai menekültek legnagyobb hányadát (561 000 fővel), és számuk a szomáliai konfliktus eszkalálódásával folyamatosan növekszik – az előző évhez képest 2008-ra például 23 százalékkal [UNHCR 2009a: 10]. A probléma aktualitását mi sem jelzi jobban, hogy az

[1] Az 1991 óta zajló szomáliai eseményeket természetesen igyekszem nagyvonalakban bemutatni, hiszen a menekültügy gyökerét itt kell keresni, ám a dolgozat fókuszában nem a menekültáradat keletkezésének okai, hanem a menekülthelyzet állandósulása áll, így a mai szomáliai helyzettel csak érintőlegesen, a Kenyára nézve fenyegető biztonsági kérdések mentén foglalkozom. A szomáliai helyzet stabilizációjának lehetőségeiről sem lesz tehát szó – annak ellenére, hogy ez lenne a problémakör legkézenfekvőbb megoldásának, a menekültek hazatérésének elsőszámú feltétele.

[2] A kenyai-szomáli relációval eleve kizárom – hely és idő hiányában – az egyéb országokban (Jemenben, Etiópiában, illetve nyugaton az USA-ban, Norvégiában stb.) élő szomáli (menekült-)diaszpórák helyzetének elemzését – bár kétségkívül érdekes volna összehasonlítani ezeket a különféle életkörülményeket.

[3] A Kenyában tartózkodó menekültek nagy része szomáli (309 ezer fő), ám nagyobb számban találhatók még az országban dél-szudániak (24 ezer fő) és etiópok (32 ezer fő), emellett pedig kisebb számban ugandaiak, kongóiak, burundik, ruandaiak és eritreaiak [UNHCR 2010c]. A részletes adatokért lásd a dolgozat 83. oldalán található táblázatot.

ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (az UNHCR) is azzal számol, hogy az elkövetkező években tovább fog nőni a menekültek száma, 2011 végére a becslések szerint számuk akár a 447 000 főt is elérheti [UNHCR 2010a: 74].

A dolgozatban elsősorban az UNHCR-nek – a nemzetközi közösség menekültügyi képviselőjének – azon érdekeit, motivációit, lehetőségeit és korlátait kívánom bemutatni, amelyek jelentősen hozzájárultak a jelenlegi kenyai menekülthelyzet kezeléséhez. Az UNHCR mellett azonban fontosnak tartom hosszabban foglalkozni a másik főszereplő, a kenyai kormányzat és társadalom érdekeivel is, hiszen ezek is komolyan befolyásolják az aktuális állapotokat.[4] Végül pedig, a szomáli menekültek szerepét is szeretném bemutatni: igaz, külön fejezetet nem szentelek nekik – mivel szerepük inkább passzív, a menekültek inkább elszenvedői, mintsem alakítói a folyamatoknak –, de reményeim szerint a dolgozat végére kikristályosodnak az ő érdekeik és motivációik is.

A Kenyában élő szomáli menekültek kezelésével kapcsolatos jelenlegi gyakorlat (mint azt részletesen látni fogjuk) közel sem optimális, hanem egy, a politikai akarat hiánya és a külső körülmények miatt kialakult patthelyzet következménye. Ez azonban lassan elfogadottá vált a főszereplők számára, a nemzetközi közösség – jobb híján – fenntartja a jelenlegi helyzetet, arra várva, hogy Szomália stabilizálódásával magától oldódjon meg a menekültkérdés.

A szomálik jelenléte a kenyai kormányzatra és társadalomra, illetve az UNHCR-re egyaránt óriási terhet ró, hiszen gondoskodni kell a menekültek ellátásáról és védelméről, minimalizálni kell a jelenlétük okozta (politikai, gazdasági, társadalmi) feszültséget, miközben hosszú távú megoldásokon kell gondolkodni. A humanitárius kötelezettségekből adódó nehézségek mellett a szomálik tömege biztonsági kockázatot is jelent, amennyiben a kenyai kormányzat és a nemzetközi közösség tart (i) a szűnni nem akaró szomáliai káosz és erőszak átgyűrűzésétől, (ii) a nagyrészt Szomáliából illegálisan érkező kézi- és könnyűfegyverek proliferációjától, (iii) a helyi lakossággal való feszült viszony kiéleződésétől az erőforrásokért folytatott verseny miatt és (iv) – az 1998-as nairobi és mombasai robbantások óta – a terrorizmus szomáliai importjától [Crisp 1999; Horst és Van Hear 2002; Kagwanja 2006; Otenyo 2004; Weiss 2004]. A kenyai kormányzat ennek megfelelően alakította ki menekültpolitikáját, mely értelmében a szomáli menekültek a gazdasági központoktól távoli határterületeken fekvő, elszigetelt táborokba kényszerültek. Mindezeket az intézkedéseket biztonságpolitikai megfontolások magyarázták (miközben ezzel a kenyai kormányzat korlátozta a menekültek jogait és megsértette saját humanitárius kötelezettségeit), részben valós, részben a régmúltból táplálkozó negatív előítéleteik alapján élő félelmeikre válaszolva [Loescher és Milner 2008]. Mára a jogi keretek legalább megszülettek – a kenyai menekültügyi törvény csak 2006 végén lépett életbe [Pavanello és társai 2010; RCK 2006] –, de a szomálik kollektív diszkriminációja és bűnbakként való kezelése máig gyakorlat [Murunga 2005; Parker 2002; Verdirame 1999].

A kenyai korlátozó politika miatt a szomáli menekültek a dadaabi menekülttáborokba szorultak, azokat a mai napig csak kivételes esetben hagyhatják el. Nem tudnak munkát vállalni a környéken, emiatt egyrészt teljes mértékben a segélyektől függnek, másrészt az informális gazdaság és a bűnözés irányába kénytelenek elmozdulni a boldogulás

[4] Dolgozatomnak nem témái egyéb – sokszor nem sokkal kevésbé fontos – nemzetközi szereplők, mint a környező országok kormányzatai (elsősorban Szomáliáé), a Kenyában is jelen lévő szomáli milíciák, a helyszínen lévő egyéb humanitárius szervezetek (WFP, GTZ stb.), vagy éppen a térségben érdekelt regionális szervezetek (AU, IGAD, EAC, vagy akár az EU).

érdekében. A kisstílű tolvajlástól a fegyveres rablásokon, gyilkosságokon és szexuális erőszakon át az ember-, fegyver- és kábítószer-kereskedelemig mindenfajta bűnözési forma felbukkan a táborokban, amelynek intenzitását csak növeli a táborok túlzsúfoltsága és a porózus, nem megfelelően őrzött kenyai-szomáli határon gond nélkül átszökő szomáli iszlamista milíciák jelenléte [Crisp 2003; Hyndman és Nylund 2005; Verdirame 1999]. A szomáli menekültek a biztonság hiánya és a gazdasági kilátástalanság miatt gyakran döntenek úgy, hogy a törvény tiltása és a lehetséges szankciók ellenére illegálisan nagyobb városokba migrálnak. A szomáli menekültek egyik gócpontja alakult így ki Nairobi Eastleigh városnegyedében, ahol a becslések szerint 15-60 ezer szomáli menekült él illegálisan. Ezek a menekültek különösen sebezhetőek, hiszen a rendőri zaklatások elsőszámú célpontjai.

A menekültek tehát vagy illegálisan, a hatóságok önkényét elviselve húzzák meg magukat a nagyobb városokban (elsősorban a fővárosban), vagy továbbra is a dadaabi menekülttáborokban várják Szomália és a saját sorsuk jobbra fordulását. A szomáli menekültprobléma tizennyolc év után sem látszik rendeződni, sőt, a helyzet csak súlyosbodik. Bár vannak regionális és nemzetközi programok a menekültek hatékonyabb védelmére és a hazatérés feltételeinek megteremtésére [Kagwanja és Juma 2008: 230-239], a nemzetközi közösség – különböző okokból – nem mutatkozik eltökéltnek a hosszú távú megoldások végrehajtásában.

A nemzetközi menekültrezsim a menekültproblémák megoldására három sémát ismer: a menekültek (önkéntes) hazatérésének támogatását, a befogadó országban való letelepítésüket, illetve egy harmadik (jellemzően nyugati) országba való áttelepítésüket. Dolgozatomban ugyanakkor a kenyai esettanulmányon keresztül azt szeretném bemutatni, hogy a jelenlegi kenyai helyzet – a menekültek táborokban való elszigetelése – tulajdonképpen a nemzetközi közösség negyedik (de facto) hosszú távú megoldása az ilyen jellegű problémákra. Ez egyik közvetlen szereplőnek (az UNHCR-nek, a kenyai kormányzatnak és a szomáli menekülteknek) sem ideális megoldás: mindhárom fél számára a hazatelepülés lenne a legkívánatosabb, ám ez a szomáliai biztonsági helyzet miatt jelenleg nem lehetséges. A harmadik országban való letelepítés a nyugati fejlett országok, a kenyai integráció pedig a kenyai kormányzat és társadalom ellenállásán bukik meg, így az UNHCR-nek lényegében nincs más választása, mint hogy a kenyai kormányzat által diktált feltételek mellett fenntartsa a jelenlegi helyzetet. Az eredeti cél (a menekülthelyzet felszámolása) helyett tehát egyre inkább a tábori életkörülmények és a biztonsági helyzet javítása kerül a humanitárius szervezet fókuszába, várva arra, hogy megváltozzanak azok a külső körülmények, amik lehetetlenné teszik az ügy rendezését.

2. Módszertan és alkalmazott fogalmak

2.1. Alkalmazott módszertan

Menekültválságok – be kell látni – mindig is lesznek, hiszen egyrészt hiú ábránd az örök béke gondolata, másrészt a természet is egyre sűrűbben szól bele az emberiség életébe – elég, ha csak az idei, egymást gyorsan követő haiti és chilei földrengésre, illetve az ugandai földcsuszamlásra gondolunk. A nemzetközi közösség ezzel megtanult együtt élni: a menekültrezsim eddig eltelt hatvan éve alatt megszülettek a menekültek védelméről szóló nemzetközi jogi keretek, kialakult a menekültek ellátására vonatkozó gyakorlat, és megfogalmazódott a három általános megoldási javaslat a menekültproblémák felszámolására. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a nemzetközi közösség e három megoldási javaslata egyre kevésbé nyújt valódi esélyt a menekültproblémák lezárására. Ebben mind a menekülteket kibocsátó állam (a krízis kirobbantása és a lezárásának hiánya miatt), mind a befogadó állam (a menekültekkel szembeni diszkriminatív politikája miatt), mind pedig a nemzetközi közösség (az előbbi két szereplő irányában mutatott erőtlen nyomásgyakorlása, elégtelen fellépése miatt) egyaránt felelős.

Dolgozatomban világossá szeretném tenni, hogy miért is olyan tragikus a szomáli menekültválság. Be szeretném mutatni, hogy a jelenlegi, ideiglenesnek szánt, ám lassan két évtizede rögzült gyakorlat (a menekültek elszigetelése táborokban) mennyire távol áll az ideális megoldástól, mind humanitárius, mind emberi jogi és menekültjogi, mind pedig politikai-gazdasági szempontból. A dolgozat témája tehát elsősorban nem a menekültválság háttere, illetve annak kialakulása, hanem sokkal inkább a kezelése – mind nemzetközi, mind kenyai szinten. Ezért a három hivatalos szereplő (UNHCR, Kenya, Szomália) közül az első kettőnek veszem sorra azokat a gyakorlatait, motiváló erőit, érdekeit és korlátait, amik hozzájárultak a jelenlegi gyakorlathoz.

Amikor arról beszélünk, hogy mik azok a tényezők, események, amik egy menekültválság felszámolásának útjában állnak, akkor kézenfekvő az UNHCR három megoldási javaslatát szemügyre venni, megvizsgálva, hogy ezek miért mondhatnak csődöt, és hogy ebben az érintett feleknek milyen felelősségük van. Az önkéntes hazatérés csak abban az esetben reális megoldás, ha a kibocsátó államban helyreállt a rend és megszűnt (vagy legalábbis mérséklődött) a menekülthullámot kiváltó konfliktus – ezt azonban az UNHCR nem (legfeljebb a tágabban vett nemzetközi közösség), a befogadó állam pedig csak abban az esetben tudja döntően befolyásolni, ha korábban részt vett valamilyen módon a konfliktusban. A szomáli menekültkérdésnél – Kenya esetében legalábbis – azonban erről legfeljebb áttételesen beszélhetünk.[5] A helyi

[5] Kenya közvetlenül ugyan nem érintett a szomáliai polgárháborúban – nem úgy, mint Etiópia vagy Eritrea –, de az USA egyik legfőbb térségbeli szövetségeseként köztudott, hogy támogatja a TFG harcát a radikális iszlamisták ellen [a Kenya-USA kapcsolatokról lásd bővebben: Carson 2005].

letelepedés és integráció segítése – vagy épp annak megtagadása – viszont teljes egészében a befogadó állam kompetenciájába tartozik, így ennek a megoldásnak a végrehajtását – illetve annak elmaradását – érdemes közelebbről is megvizsgálni. Mint látni fogjuk, a kenyai kormányzat a menekültek letelepítését kezdetektől fogva elutasította különböző, csak részben jogos indokokra hivatkozva. Ehhez asszisztált az UNHCR is, amikor elfogadva a kenyai kormányzat feltételeit, nem lépett fel (illetve máig nem lép fel) azok jogsértő korlátozásai ellen. Végül, a harmadik megoldás, a nyugati országba való áttelepedés egyre korlátozottabb, valódi alternatívát nem jelent nagyszámú menekültek esetén.

A kenyai kormányzat felelősségét vizsgálva azt figyelhetjük meg, hogy ellehetetlenítették a menekültek befogadását a társadalomba, az integráció helyett a szegregációt választották, távoli táborokba zárva őket. Nairobi döntésének mozgatórugói ismertek és részben érthetőek is, hiszen a menekültek jelenlétének nem csak negatív gazdasági vonzatai voltak (vannak), hanem politikai és biztonsági kockázatai is. Bár a menekültek adott esetben – munkaerőhiány, használaton kívüli földek magas aránya stb. – fellendíthetik a befogadó ország gazdaságát (mint például a tanzániai burundik esetében az 1970-es években), a fejlődő világ országaiban sokkal inkább jellemző a magas munkanélküliség és a földek teljes kihasználtsága, így a menekültek – főleg, ha nagyszámú populációról van szó – inkább gazdasági teherként jelentkeznek, mintsem lehetőségként. Ami a biztonsági kockázatokat illeti, a könnyű- és kézifegyverek proliferációjának negatív hatásait nem kell külön ecsetelni, a bűnözés mértékének növekedése mellett ez a jelenség a politikai stabilitás megingásához is vezethet. És bár Kenyában a fegyvercsempészet nem köthető egyértelműen a szomáli menekültekhez, a fegyverek zöme Szomália felől érkezik az országba, így a kenyai kormányzat részéről a legegyszerűbb megoldásnak az tűnik, ha egyenlőségjelet tesz a menekültek és a fegyvercsempészek közé. Szintén biztonsági kockázat a radikális szomáli milicisták jelenléte az országban, akik részben a menekültek között megbújva verbuválnak maguk közé tagokat. Ezzel kapcsolatban Nairobi érvelése, miszerint amennyiben liberálisabb menekültpolitikát folytatna, a terroristák szabadon (még szabadabban) utazhatnának keresztül-kasul az országban, végső soron védhető.

Mégis, a kenyai kormányzat álláspontján érződik egy általánosan ellenséges attitűd minden szomáli irányába, ami a közös történelmi múlt ismeretében nem érthetetlen, ám nem szabadna, hogy ez vezérelje a menekültpolitikáját. Márpedig a jogi keretek hiányosságai – Kenyának csak 2006-ban lépett életbe a menekültügyi törvénye – is azt feltételezik, hogy a nairobi kormányzat részben saját előítéletei alapján alakította ki menekültpolitikai gyakorlatát. Az 5. fejezetben igyekszem áttekinteni részletesen mindazokat a tényezőket, eseményeket, amik magyarázhatják a kormányzat ellenállását a menekültek letelepedésének engedélyezése kapcsán.

Az UNHCR kezdetektől fogva harapófogóban találta magát Kenyában. Ahhoz, hogy dolgozhasson az ország területén, el kellett fogadnia Nairobi feltételeit, így közvetetten az ügynökség is felelős a kialakult káros menekültpolitikai gyakorlatért. Ezt a korlátot húsz év alatt sem tudta felszámolni, csak néhány esetben tudta érdekét érvényesíteni, nyomásgyakorlása mind a befogadó ország, mind a donorországok irányába elégtelennek bizonyult. Az ügynökség mandátumában rögzített feladata a hosszú távú megoldások (azaz a menekültproblémák felszámolásának lehetőségeinek) kutatása, ehhez képest az ügynökség húsz év alatt csak minimális sikereket tudott felmutatni. A kenyai ellenállás miatt a helyi integráció ellehetetlenült, a nyugati donorok elzárkózása miatt az áttelepítési program is igencsak korlátozott, a hazatérést pedig továbbra is akadályozza a szomáliai fegyveres konfliktus. Az UNHCR tevékenységében messze nem autonóm, hiszen egyszerre függ a befogadó ország kormányzatától és a nemzetközi

közösségtől – illetve annak finanszírozási hajlandóságától, ami mögött gazdasági és politikai megfontolások egyaránt megtalálhatók. Az UNHCR (és a nemzetközi közösség) felelősségét és tevékenységét vizsgálva arra keresem a választ, hogy – a többi út járhatatlanságának felismerése nyomán – mennyiben figyelhető meg a szervezet prioritásaiban egy elmozdulás a kenyai szomáli menekültügy jelenlegi kezelésének konzerválása felé. Ehhez az UNHCR konkrét tevékenységeit (a hosszú távú megoldások számbeli alakulását) és a költségvetésének hangsúlyait (illetve azoknak a változásait) vizsgálom meg számszerűen a dolgozat 6. fejezetében.

2.2. Fogalmak, jogi keretek

Menekültek azóta léteznek, mióta országok, népek háborúznak egymással, mióta katasztrófák, illetve vallási és/vagy etnikai diszkrimináció miatt népcsoportok tömegesen kénytelenek elhagyni otthonukat.[6] Ennek ellenére csak a XX. század elején indult meg egy átfogó menekültrezsim létrehozására irányuló törekvés. Az első világháború után hozta létre a Népszövetség a Menekültügyi Főbiztosságot, ez azonban nem bizonyult hatékonynak. A főbiztosságot létrehozó államok szándékosan nem definiálták a „menekült" fogalmát, csak bizonyos meghatározott népcsoportokat ismerve el menekültnek. Az államoknak nem állt érdekükben egy erős szervezetet létrehozni – hiszen az az ő mozgásterüket korlátozta volna –, így a szervezetnek mind a jogi kompetenciáit, mind a pénzügyi forrásait szűkre szabták [Loescher – Betts – Milner 2008: 8-9; a menekültrezsim történeti gyökereiről bővebben lásd: Loescher 1993: 32-54].

A második világháború után, az ENSZ égisze alatt született meg végül a ma is a menekültrezsim központi szervezetének számító UNHCR, ami speciális feladatául a menekültek jogi védelmét és hosszú távú megoldások keresését kapta. Mindazonáltal kezdetben igencsak korlátozott volt a szervezet politikai és pénzügyi autonómiája, ami jól jelezte az USA azon szándékát, hogy csupán egy átmeneti (a Statútuma alapján mindössze 1953-ig működhetett volna), amerikai ellenőrzés alatt álló szervezetet hozzanak létre – elsősorban az ideológiai szembenállás jegyében a keleti blokk országaiból menekülők védelmére [Loescher – Betts – Milner 2008: 13-16].

1951-ben jött létre a menekültek védelmét szolgáló első és legfontosabb jogi keret, az ENSZ 1951-es Menekültügyi Egyezménye.[7] Ez az első olyan multilaterális egyezmény, mely világosan definiálja a menekült fogalmát. Ezek szerint menekültnek számít, és ezáltal az UNHCR védelmére számíthat az a személy, aki:

- faji, vallási okok, nemzeti hovatartozás, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozás és politikai meggyőződés miatt,
- az üldöztetéstől való megalapozott félelmében
- az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik (hontalanok esetében: korábbi tartózkodási helyén kívül tartózkodik),
- és nem tudja, vagy – a megalapozott félelem miatt – nem akarja igénybe venni a honos ország védelmét [UN 1951: 1(A)].

[6] A „menekültek" kifejezés alatt itt természetesen az erőltetett (nem önkéntes) migráció áldozatait értem. Nemzetközi jogi értelemben vett menekültekről ugyanis csak a huszadik századtól beszélhetünk, amikor az államok útlevelekkel és vízumkényszerrel próbálták a külföldről beáramlást szabályozni.

[7] Hivatalos neve angolul: The 1951 United Nations Convention Relating to the Status of the Refugees.

A menekült abban a pillanatban válik menekültté, hogy a felsorolt feltételek mindegyikét – egyszerre – betölti. Ugyanígy, amennyiben valamelyik feltétel már nem igaz rá – újra igénybe vette eredeti hazájának védelmét; új állampolgárságot szerzett, és így egy másik ország védelmét élvezi a továbbiakban; a fogadó országban ugyanazokat a jogokat élvezi, mint az ország állampolgárai; megszűnt az őt ért üldöztetés – a menekült azonnal megszűnik menekültnek lenni [UN 1951: 1(C)]. Emellett fontos hangsúlyozni, hogy az egyezmény kizáró okokat is felsorol: hiába teljesíti valaki a fent felsorolt kritériumokat, nem számít menekültnek, amennyiben komolyan feltételezhető róla, hogy korábban háborús, béke elleni, vagy emberiesség elleni bűnöket, illetve egyéb (nem politikai) bűncselekményeket követett el [UN 1951: 1(F)].

Az Egyezmény felsorolja mindazokat a jogokat, amelyek a menekülteket – miután anyaországuk védelmét és szolgáltatásait többé nem tudják igénybe venni – megilletnek, így a munkához, a szabad mozgáshoz (26. cikk), az oktatáshoz (22. cikk) és az igazságszolgáltatáshoz való jogot (16. cikk), illetve egyéb szociális, polgári és gazdasági jogokat. Ezek közül a legfontosabb a *non-refoulement elve* (33. cikk), azaz a visszatoloncolás tilalma olyan országba, ahol üldöztetés fenyegeti a menekültet [UNHCR 2005b: 13-15].

Az 1951-es Egyezmény nem mondható teljes körűnek, több okból sem. Egyrészt, az Egyezményben lefektetett jogok csak azokra a menekültekre vonatkoztak, akik 1951. január 1-je előtti események miatt kényszerültek elhagyni otthonukat [UN 1951: 1(B)]. Másrészt, nem rendelkezett különböző speciális csoportokról, mint például a gazdasági migránsokról, illetve az ún. belső – otthonukat elhagyó, de országhatárt át nem lépő – menekültekről (internally displaced persons, IDPs). Ez utóbbi csoport tagjai ugyanúgy menekülni kényszerültek lakóhelyükről fegyveres összecsapás, az emberi jogok megsértése, illetve természeti csapások vagy ember által okozott katasztrófák következtében – vagy pont azért, hogy ezeket elkerüljék. Mindössze annyiban különböznek a menekültektől, hogy nem lépnek át országhatárt – emiatt tehát továbbra is fennáll az állami védelem, így nem esnek az egyezmény hatálya alá, hiszen nem teljesítik a menekültté válás egyik feltételét [Loescher – Betts – Milner 2008: 13-14]. Ennek ellenére mára azt látjuk, hogy bár hivatalosan nincs külön ügynökségük, az UNHCR próbálja az ő ügyüket is felkarolni (2008-ban 14,4 millió belső menekült kapott valamiféle segítséget a szervezettől). Érthető, hiszen a számuk egyáltalán nem elhanyagolható, 2008-ban (csak a fegyveres konfliktus miatt menekülni kényszerülők, ám nemzetközi határt át nem lépők) 26 millióan voltak világszerte [UNHCR 2009a: 19]. Az 1951-es egyezmény harmadik hiányossága abból fakadt, hogy elsősorban a második világháború utáni európai (balkáni) menekültek védelmére jött létre, így nem vette figyelembe a más kontinenseken (Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában) lévő eltérő viszonyokat [Hyndman 2000: 8-11; Loescher – Betts – Milner 2008: 10-16]. Ezt ellensúlyozandó jött létre az ENSZ 1967-es Kiegészítő Jegyzőkönyve,[8] valamint az egyes regionális menekültügyi egyezmények. Ezek közül a dolgozat szempontjából az Afrikai Egységszervezet (továbbiakban OAU) 1969-es Menekültügyi Egyezménye[9] releváns, mely kiterjesztette a menekült fogalmát a külső agresszió vagy elnyomás és a belső közrend hiánya miatt menekülők körére [OAU 1969b: 2. cikk].

Az 1951-es menekültügyi egyezmény hatálya alá 2008-ban globálisan 15,2 millió fő esett, róluk az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága hivatott gondoskodni [UNHCR 2009a]. Rajtuk kívül még 4,7 millió palesztin menekültet tartunk számon, akiket külön

[8] Angolul: The 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees.

[9] A hivatalos neve angolul: The 1969 OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa.

ENSZ-ügynökség, az UNRWA (az ENSZ Palesztin Menekültek Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala a Közel-Keleten) lát el.

A menekültek elismerése – melyet államok és az UNHCR adhat [UNHCR 2005b: 9-11] – két metódus alapján történik. Eredetileg – bár ezt sem az 1951-es egyezmény, sem az 1967-es kiegészítő jegyzőkönyv nem írja le – a menekülteket egyenként, egyéni elbírálás útján lehetett csak menekültnek nyilvánítani, az 1951-es egyezmény már vázolt feltételeinek megléte esetén. Az UNHCR ma is ezt az eljárást tartja kívánatosnak. Sokszor azonban a körülmények ezt nem engedik meg, a menekültek tömeges érkezése miatt. Így született meg az ún. *prima facie* elismerés, amely lehetőséget adott arra, hogy egy menekültpopulációt kollektíven nyilvánítsanak menekültnek [UNHCR 2005b: 11-12].[10]

Világosan kell tehát látni, hogy bár a menekültek az UNHCR védelmét élvezik, szükségük van egy befogadó államra is, amelynek a területén menedékre találnak. A befogadó államokat köti a *non-refoulement elve* (tehát kötelesek fogadni a menekülteket, nem toloncolhatják őket vissza[11]), ugyanakkor a menekültek fogadásának módjairól maguk döntenek, mindig az adott helyzet alapján – ami függhet a menekültek számától, a menekültekről élő percepcióktól, a befogadó ország gazdasági teljesítményétől, területétől és népsűrűségétől.

A menekültek fogadásának módját illetőn a második világháború óta eltelt hét és fél évtized óta két nagy időszakot tudunk elkülöníteni. Az eredeti (a nyolcvanas évekig uralkodó) felfogás szerint a menekültek valamilyen konfliktus vagy emberi jogi jogsértés tragikus, ám a béke szempontjából irreleváns következményei, így a segítségnyújtás alapját humanitárius és erkölcsi megfontolások adták. A nyolcvanas évektől kezdve jelentős változások következtek be a menekültekhez való viszonyulás terén. Egyre nagyobb hangsúly került a közgondolkozásban a menekültprobléma gazdasági és szociális, később pedig a politikai és biztonsági hatásaira (a befogadó országra nézve) [Loescher 1992: 2]. A bipoláris világ megszűnésével egyértelműen a menekültekkel kapcsolatos biztonsági kihívások kerültek a befogadó államok döntési mechanizmusának középpontjába. A biztonsági kihívások pedig egyre komplexebbek voltak: az állam biztonságát immár nem csak külső katonai fenyegetés veszélyeztette, hanem egyre nagyobb szerepe volt (van) olyan belső tényezőknek, mint például a népesség alakulása, a bevándorlók integrációs problémái, a környezeti degradáció, a bűnözés és a menekültek (legyen szó politikai, kulturális, gazdasági stb. menekültekről) [Mogire 2009: 15-16]. Ennek megfelelően a döntést meghozó politikusok hozzáállása is megváltozott: a menekültek kérdése immár nemcsak jogi-eljárási, hanem annál sokkal összetettebb kérdés (külügyi, belügyi, védelmi aspektussal). A menedékjog megadása tehát már nem csak az alapján történt, hogy milyen veszély elől menekülnek az egyes csoportok, hanem hogy mekkora veszélyt jelentenek a befogadó ország számára. Ezt a gyakorlatot a nemzetközi közösség is elfogadja, hiszen azt az ENSZ is elismeri, hogy a

[10] Ez azonban mára oda vezetett, hogy sok befogadó ország – köztük Kenya is – e két elismerésnek másfajta kötelezettségeket tulajdonít. Logikájuk szerint a prima facie elismeréssel csupán átmeneti menekültstátuszt élveznek a menekültek, ezáltal az 1951-es egyezmény által előírt szabadságjogok megadása sem kötelező rájuk nézve. A kenyai szomáli menekültek (kevés kivételtől eltekintve) mind prima facie elismerést kaptak [Hyndman és Nylund 1998; Hyndman 2000].

[11] Egyetlen esetben utasíthatja el a menekültek fogadását egy állam: ha a menekültek a fogadó ország biztonságát veszélyeztetik (ezt a kitételt a nemzetközi menekültjog is megengedi). Afrikában számos esetben hivatkoztak erre, Rutinwa szerint a non-refoulement elve a legkevésbé érvényre juttatott alapelv a Nagy Tavak vidékén, hiszen sem a nemzeti törvények nem rendelkeznek róla, se nem tartják be a gyakorlatban [Rutinwát idézi Mogire 2009: 22].

menekültek adott esetben veszélyeztethetik a nemzetközi (és a regionális) békét és biztonságot [UN 1998: 53. cikk]. A dolgozat témájául szolgáló, kilencvenes évek elején kialakuló kenyai szomáli menekültproblémát tehát ebben a nemzetközi kontextusban kell vizsgálnunk.

A nemzetközi és regionális jogi keret mellett döntő fontosságú a menekültek befogadásának és kezelésének szempontjából a nemzeti jogi keret. Kenyában egészen 2006-ig nem létezett menekülttörvény – addig az 1972-es kenyai bevándorlási törvény rendelkezéseit alkalmazták a menekültekre is [Mogire 2009: 20]. A 2006-os törvény régi adósságot törlesztett: ez volt hivatott a gyakorlatba átültetni az 1951-es menekültügyi egyezményt, annak 1967-es kiegészítő jegyzőkönyvét és az 1969-es OAU-egyezményt [Pavanello és társai 2010: 15; RCK 2006]. Ugyanakkor mindmáig korlátozza a törvény rendelkezéseinek hatékony végrehajtását a koherens kenyai menekültpolitika hiánya, a kompetens hatóság (a Bevándorlási és Regisztrációs Minisztérium Menekültügyi Osztálya) kapacitásbeli hiányosságai, illetve a kenyai kormány – a menekültek bezárását támogató – hozzáállása [Pavanello és társai 2010]. Hyndman és Nylund [1998: 29] véleménye ma is érvényes: „Kenya esetében nem a nemzetközi egyezményének elfogadásának hiánya, hanem azoknak a nemzeti politikákba való integrálása jelenti a legnagyobb problémát".

Érdemes a továbbiakban néhány – a dolgozatban gyakran előforduló – fogalmat tisztáznunk. A „szomáli menekült" esetén például nem feltétlenül egyértelmű, kiket takar e megjelölés, hiszen szomálik hagyományosan a Szomáliával összes szomszédos országban találhatók, így Kenyában, Dzsibutiban és Etiópiában is, szomáli menekültek pedig az előbb említettek országokon kívül még Eritreában, Ugandában, Tanzániában és Jemenben – természetesen a nyugati országokban élő, részben menekültstátuszt élvező szomáli diaszpórákon kívül.[12] A dolgozatban a szomáli menekült kifejezés csak azokra vonatkozik, akik 1991 után menekültek el Szomáliából a harcok elől Kenya irányába.[13] A történelmileg Kenyában élő szomálikat egységesen „kenyai szomálik" vagy „a Kenyában élő szomálik" néven fogom illetni, hogy ezáltal is megkülönböztessem e két csoportot – ennek a közöttük meglévő feszültségek taglalásakor lesz jelentősége.

Másik sokat használt fogalom a „menekülttábor", vagy csak röviden „tábor". Amíg a feltételek nem adottak a menekültprobléma felszámolására, az UNHCR átmeneti létesítmények létrehozásával és bizonyos alapszolgáltatások nyújtásával próbálja kezelni a krízist. A szervezet többféle elhelyezési módot ismer. A befogadó ország lakosainak háztartásaiba való (akár csak átmeneti) letelepedés ezek közül a legspontánabb, a befogadás ilyen esetekben feltételez etnikai, kulturális vagy egyéb kötődést befogadó és menekült között. Kevésbé spontán, az UNHCR segítségét már igénybe vevő letelepítési mód a menekültek már meglévő, általában városi környezetben fekvő épületekbe (iskolákba, raktárakba, szállókba) való elhelyezése, de ez a megoldás – mivel ezek az épületek normális esetben betöltik eredeti funkciójukat – rövid távon képzelhető csak el. Végül, a leggyakrabban alkalmazott letelepítési mód a menekültek a krízis nyomán felállított táborokban való elhelyezése. A táborok sokfélék lehetnek nagyságuk, sűrűségük, elhelyezkedésük, illetve zártsági fokuk alapján. A nagyméretű, sűrűn lakott, zárt táborok a menekültek elhelyezésének lehető legrosszabb módja, ezt az UNHCR is elismeri, ám a legtöbb esetben a döntést nem ők, hanem a

[12] A szomáli menekültek jelenlétét a különböző afrikai és nyugati országokban részletesen lásd a dolgozat 84. oldalán található táblázatokban.

[13] Egy részük regisztrált csak az UNHCR-nél, a fennmaradó részük (illegálisan) letelepedett a nagyvárosokban, illetve vidéken. Az illegálisan Kenyában tartózkodó szomálikról e dolgozatban csak a fővárosban letelepedtek aspektusából lesz szó.

befogadó ország kormányzata hozza meg (a tábor helyszínét is ez utóbbi jelöli ki) – az ügynökségnek csak végrehajtó szerepe van [UNHCR 2007b: 207-209]. Márpedig a fogadó országok – ahogy ezt majd Kenya esetében részletesen látni fogjuk – leginkább abban érdekeltek, hogy minél könnyebben ellenőrizhető legyen a területükön élő menekültpopuláció, így a leggyakrabban a szigorúan zárt táborok mellett döntenek.

Végül, érdemes tisztáznom az elején, hogy bár az UNHCR ma már nem csupán menekültekkel, hanem egyéb érintettekkel (populations of concern) – így belső menekültekkel, hazatért (egykori) menekültekkel és hontalanokkal – is foglalkozik, a dolgozat kizárólag a menekültekre koncentrál, így a különböző adatokat (akár az érintett populáció nagyságáról, akár az ezzel járó költségekről legyen szó) igyekeztem csak rájuk vonatkozó forrásokból idézni.

3. A menekültkérdés nemzetközi és regionális sajátosságai

3.1. A menekültek helyzete a fejlődő világban

Bár a nemzetközi közösség 1951-ben a második világháború következtében menekültté vált európaiak megsegítésére hozta létre menekültügyi egyezményét, az 1960-as évektől kezdve a menekültek származási helyének súlypontja egyértelműen áttevődött a fejlődő világra: 1969-ben az UNHCR teljes költségvetésének kétharmadát az afrikai programok adták [UNHCR 2000a: 37; a menekültek volumenének részletes alakulásáról lásd UNHCR 2000a: 310]. Ma a menekültek 80 százaléka fejlődő országból származik, és fejlődő országban várja sorsa jobbra fordulását [UNHCR 2009a: 3].

A menekültek jelentette problémakör az 1990-es évek elején robbant be a nemzetközi köztudatba. A hidegháborúban a saját szövetségesek támogatása – mindkét oldalon – stratégiai érdek volt, a bipoláris világ megszűntével az ideológiai alapon történő segélyezés azonban megszűnt. A menekültprobléma viszont nem, sőt, az 1990-es évek elejei „új típusú" konfliktusok[14] és államkudarcok soha nem látott méretűre duzzasztották a menekültek számát – túlnyomórészt a fejlődő világban. A nemzetközi közösség válasza kimerült a (polgár)háború sújtotta lakosság humanitárius segélyezésében és nagyarányú hazatelepítési programokban [UNHCR 2009a: 2], a menekültek száma azonban máig jelentős maradt. Márpedig a menekültek kritikus elemei a konfliktusok folytatásának, hiszen (i) gátolják a békefolyamat létrejöttét, (ii) a gazdasági fejlődés akadályozói, (iii) mozgásuk nemzetközi feszültség forrása, (iv) a befogadó országokban pedig biztonsági kockázatként jelennek meg, hiszen a menekülttáborok gyakran fegyveres csoportok bázisául szolgálnak, ahol tehát megjelenik a fegyveres erőszak, a terrorizmus, illetve a fegyver-, ember- és kábítószer-kereskedelem [Loescher és Milner 2008: 26-30].

A fejlődő világ országaiban menedékre lelők egy sor kihívással néznek szembe. Helyzetük a legtöbb esetben nem oldódik meg rövid távon, hanem sokszor évekre, évtizedekre elszakadnak otthonuktól, a szakirodalom ezeket az eseteket „elnyújtott"

[14] Az „új típusú" fegyveres konfliktusok (példaként említhetjük többek között az egykori JSZSZK felbomlását, Szomália összeomlását, a ruandai népirtást, az iraki kurdok felkelését, vagy a libériai és a Sierra Leone-i polgárháborúkat) mind céljaiban, mind eszközeiben, mind a szemben álló felek jellemzőiben nagyban eltér a korábban megszokottaktól. A hidegháború befejeződésével az ideológia nemhogy célként, de már álcaként sem funkcionál, a konfliktusok sokkal pragmatikusabb célokért (erőforrásokért, területért, hatalomért) folynak. A hagyományos hadseregek szerepét átvették a gerilla hadviselést folytató irreguláris erők (élükön egy-egy hadúrral), és a konfliktusok színtere is áttevődött – az eddigi államok közötti konfliktusok helyett egyre gyakoribbak az államon belüli fegyveres harcok. A menekültek pedig innentől kezdve nem csupán a fegyveres konfliktusok, illetve emberi jogi visszaélések közvetlen következményei voltak, hanem a harcban részt vevő felek fő célpontjai, az elűzésük pedig a háborús taktika integráns része [Arnold 2005; Slaughter és Crisp 2008: 128-129; UNHCR 2000a: 276-280; Zolberg és társai 1989].

vagy „hosszú távú” menekülthelyzeteknek (protracted refugee situation, PRS) nevezi.[15] A jelenség egyre súlyosabb voltát jelzi, hogy 1993-hoz képest 2003-ra mind az arányuk az összes menekült között (1993: 48%, 2003: 64%), mind az otthontól távol töltött időtartam (1993: 9 év, 2003: 17 év) radikálisan nőtt [UNHCR 2004: 2]. Negatív tendencia az is – és ez Afrikában különösen jellemző –, hogy a menekültek többsége a befogadó országok érdekeinek jobban megfelelő zárt táborokba kényszerül [UNHCR 2009a: 2]. Fejlődő országbeli sajátosság továbbá az a jelenség is, hogy az érintett befogadó államok igyekeznek a feladataik és felelősségük minél nagyobb részétől megszabadulni, átruházva azt a menekültek védelmére létrejött UNHCR-re és partnereire.[16] Az UNHCR mindig az érintett ország hívására érkezik, és csak annak engedélyével tevékenykedhet egy-egy menekültprobléma esetén – ez határozza meg leginkább a Főbiztosság működési kereteit. Bár a két fél közötti kapcsolat és a felelősségek megosztásának módja országról országra változik, vannak jellemzően közös vonások. Az UNHCR feladata elsősorban a segélyek kiszállítása és elosztása, illetve hosszú távú programok kidolgozása és végrehajtása (a menekültek jogi védelmének biztosítása mint elsődleges feladat fokozatosan vesztett fontosságából). Az államok szerepe gyakran kimerülnek a menekültek befogadásában (azaz a non-refoulement elvének elfogadásában) és a fizikai biztonság garantálásában (ez praktikusan a menekülttáborok fegyveres őrzését jelenti). Az UNHCR és partnerei így kénytelenek nagyobb felelősséget vállalni, átvéve olyan eredetileg állami kötelezettségeket, mint például a menekültek iratokkal való ellátása, a táborok üzemeltetése, víz és élelmiszer osztása, illetve igazságszolgáltatás, valamint alap- és középszintű oktatás nyújtása. Slaughter és Crisp megfogalmazása szerint ez a jelenség oda vezetett, hogy az UNHCR egyfajta „pótállamként” viselkedik. Államként, hiszen „saját” lakosai vannak (a menekültek), „saját” területe (a menekülttáborok), saját szolgáltatásai (egészségügyi ellátás, oktatás, víz, élelmiszer), sőt, még egyfajta ideológia is összeköti az állam „lakosait” (közösségi részvétel, nemi egyenlőség – ezek az értékek a fejlődő országokban sokszor nem jellemzőek) [Slaughter – Crisp 2008: 124-127; Verdirame 1999: 70].[17]

[15] Az UNHCR definíciója szerint az minősül PRS-nek, ha egy „nagyobb menekült populáció” (minimum 25 ezer fő) „hosszú időn keresztül” (minimum 5 évig) távol tartózkodik az otthonától anélkül, hogy esélye lenne oda visszatérni. Természetesen ez a definíció számos kritikát kapott, hiszen a számbeli minimum korláttal jelentős menekült-populációk maradtak ki e csoportból. Loescher és Milner 2005-ös adatok alapján többek között az etiópiai szomálikat (16 ezer fő) és a Kongói Demokratikus Köztársaságban élő burundikat (19 ezer fő) említi [Loescher – Milner 2008: 24-25].

[16] Ezt ugyanakkor a donorok általában elégedettséggel nyugtázzák: nem bíznak ugyanis a fejlődő országok kormányzataiban – a gyenge intézményeik, kevés szakemberük és a burjánzó korrupció miatt –, ezért a nyugati országok is az UNHCR és partnerei által irányított menekülttáborokat preferálják [Horst 2006: 116; Verdirame – Harrell-Bond 2005: 273].

[17] Az UNHCR-t azonban több kritika is érte az „államiságával” való visszaélés miatt. Verdirame [1999: 64-66] arról tudósít, hogy a kakumai táborban többször előfordult, hogy az ügynökség épületeinek megrongálását kollektív felelősségre vonás követte: több hétig nem osztottak ételt. Márpedig ezt a – lekezelő, gyarmati időkre emlékeztető – gyakorlatot még hadiállapot esetén az elnyomó államnak is tiltja a IV. Genfi konvenció (33. cikk), nemhogy egy humanitárius szervezetnek.

3.2. A menekültek helyzete Afrikában[18]

Az első nagyobb afrikai menekülthullámok az 1950-es évek végén kezdődő dekolonizációs folyamat következtében indultak meg, a gyarmati határok megszűnte után ugyanis a kisebbségek – az elnyomástól félve – keresték a lehetőséget, hogy olyan területre telepedhessenek le, ahol etnikailag többségben vannak [Loescher 1993: 77-79]. Ez az átrendeződés azonban nem jelentette a menekültkérdés lezárását: az 1960-as évek társadalmi változásai – egypártrendszerek és elnyomó diktatúrák kiépítése szerte Afrikában – újabb, egyre nagyobb lélekszámú menekültpopulációkat eredményezett [UNHCR 2000a: 37].

A hidegháború évtizedeinek menekültjei két csoportba sorolhatóak. Az elsőbe tartoztak a felszabadítási mozgalmak aktivistái és szimpatizánsai – a hetvenes évek elejére az ebbe a kategóriába tartozó menekültek nagy része a portugál elnyomás elől kényszerült elhagyni otthonát, a többi afrikai ország ugyanis ekkorra elnyerte függetlenségét. A másik csoportba tartozó menekültek viszont nem külső nyomás, hanem belső konfliktusok miatt kényszerültek elmenekülni – példa erre Zaire, Ruanda, Burundi, Szudán, Etiópia és Uganda [Milner 2004: 11-12; UNHCR 2000a: 44-52; bővebben lásd: Zolberg és társai 1989: 37-71].

A befogadó országok – nagyjából az 1980-as évek elejéig – legtöbbször szívesen látták a menekülteket, amit több tényező magyarázott. Az afrikai országok kormányzatai – a pánafrikanizmus jegyében – empátiával viseltettek a politikai elnyomás / polgárháború / felszabadítási küzdelem elől menekülőkkel szemben, ráadásul a számuk még nem jelentett olyan nagy gazdasági-társadalmi terhet, ami veszélyeztette volna a befogadó ország stabilitását. Emellett fontos kiemelni, hogy a menekültek befogadásával jelentős nemzetközi segélyekre is számíthattak a fogadó országok, ami komoly ösztönzést jelentett nekik. E tényezők miatt a kormányzatok kezdetben a letelepedéshez szükséges minden eszközt – földet, igazolványt (a Tanzániában menedéket találó burundik állampolgárságot is kaptak), munkalehetőséget, pénzügyi támogatást – megadtak a menekültek számára [Crisp 2000; Loescher – Betts – Milner 2008: 39-40; Milner 2004: 7-8; Mogire 2009: 16-18].

Természetesen már a hidegháború alatt világossá vált, hogy a menekültek nem csak előnyöket (képzett munkaerő, nemzetközi segélyek), hanem különféle terheket és kockázatokat is jelentenek. A teher eloszlása az afrikai államok között meglehetősen egyenlőtlen volt: 1970-ben a 36 független afrikai államból mindössze 12 fogadott be menekülteket, ráadásul az egymillió afrikai menekült 70 százaléka Zaire-ben és Ugandában koncentrálódott [Kironde munkáját idézi Milner 2004: 16]. Kockázatot pedig főleg abban az esetben jelentett a menekültek befogadása, ha ezáltal a fogadó állam belekeveredett a polgárháború sújtotta szomszéd belügyeibe (mondjuk aktívan támogatva az egyik oldalt). A szudáni polgárháború elől Észak-Ugandába menekülő dél-szudáni fegyveresek ügye például a viszony megromlásához vezetett a két ország között, Szudán többször fegyveresen be is tört Uganda területére, hogy elkapja a dél-szudáni lázadókat.[19] Hasonló helyzet állt elő Tanzánia esetében is: az ország nyugati részében található, burundik által lakott menekülttáborok a burundi kormányellenes csoportok központjává váltak, emiatt a két ország közötti viszony olyannyira megromlott, hogy Burundi még bombázta is szomszédja határterületeit. Dar es-Salaam

[18] Az „Afrika” kifejezés a dolgozat egészében a Szahara alatti Afrikát jelöli, az UNHCR ugyanis az észak-afrikai térséget külön, a Közel-Kelettel együtt kezeli.

[19] A szudáni iszlamisták fegyverrel is támogatták az ugandai kormány ellen küzdő LRA-t (Lord’s Resistance Army, az Úr Ellenállási Szervezete), hogy ezáltal is gyengítsék Ugandát [Kagwanja 2006: 77].

a portugálokkal is szembekerült: miután támogatta és befogadta a portugál gyarmatosítók ellen küzdő FRELIMO-t (a Mozambiki Felszabadítási Frontot), a portugálok a két ország közötti határszakaszt teljesen elaknásították [Loescher és Milner 2008: 33; Mogire 2009: 18]. De említhetjük Dél-Afrikát is, amelynek hadserege lényegében az összes szomszédja területére betört, hogy likvidálja az ott található – az apartheid vagy a gyarmatosító politikája ellen munkálkodó – ellenséges elemeket. Milner [2004: 20-21] az 1978-as angolai (600 namíbiai halott), az 1981-es mozambiki (12 dél-afrikai halott), az 1982-es lesothói akciót (30 dél-afrikai és 12 lesothói halott) és az 1983-as Mozambik elleni légitámadást említi [bővebben lásd: Loescher 1993: 26-28; Zolberg és társai 1989: 72-89].

Az 1970-es évek végére lassan megváltozott az addig nagyvonalú politikát folytató befogadó államok attitűdje, amit több tényező együttesen magyaráz. Egyrészt egyre nagyobb számban érkeztek menekültek a (relatíve) stabilabb országokba a jobb élet reményében: míg az évtized elején egymillió, a végére már hatmillió menekültről beszélünk a kontinensen. Másrészt – párhuzamos folyamatként – a befogadó országok kapacitásai is csökkennek, hiszen nőtt a népességük, ráadásul egyre nagyobb problémák jelentkeztek a gazdaságban (lassuló növekedés, romló cserearányok a világpiacon, a szerkezet-átalakító reformok káros hatásai, környezeti károk, a HIV/AIDS terjedése és ennek negatív hatása a munkaerőpiacra, rossz gazdaságpolitika, korrupció, politikai instabilitás) [Slaughter – Crisp 2008: 126-127].[20] Mindeközben a menekültekről alkotott pozitív kép is megváltozott a befogadó országokban. Az 1970-es évekig jellemzően felszabadítási mozgalmak tagjai menekültek a szomszédos politikai elnyomás ellen (a pánafrikanizmus jegyében velük természetes volt szolidaritást vállalni), az 1970-es évektől azonban – miután a dekolonizáció lényegében mindenhol végbement – inkább a politikai instabilitás és államon belüli (ritkábban államok közötti) konfliktusok miatt váltak sokan menekültté, méghozzá úgy, hogy a befogadó országban is a konfliktus egyik felének támogatói maradtak, jól kimutathatóan. Az afrikai országok így fokozatosan áttértek arra a gyakorlatra, hogy csak átmeneti státuszt adtak a menekülteknek, várva a válság okának megszűnésére, hogy a menekülteket hazairányíthassák otthonaikba [Gallagher 1989; Milner 2004].

A hidegháború lezárultával, az 1990-es évek elején vált kritikussá Afrikában a menekültek helyzete, amit önmagukban is komplex jelenségek együtt magyaráznak. Ezek a jelenségek a következők:

- az addigi két szuperhatalom ideológiai alapon történő támogatása és katonai jelenléte teljesen megszűnt, a nemzetközi közösség más válságokkal – Irakkal, Jugoszláviával – volt elfoglalva;

[20] Az afrikai államok – hogy további forrásokat szerezzenek menekültproblémáik finanszírozására – 1981-ben összehívtak egy nemzetközi segélyezési konferenciát (International Conference on Assistance to Refugees in Africa, ICARA I), aminek hivatalosan két célja volt: egyrészt fel akarták hívni a világ figyelmét az afrikai menekültügyek súlyosságára, másrészt pénzügyi forrásokat akartak ezáltal szerezni ezek kezelésére. Bár a konferencia során 570 millió dollár folyt be a donor államok részéről, ez azonban az afrikai államok által kért összeg fele volt csupán, ráadásul az összeg nagy része címkézett segélyekben materializálódott, és csak bizonyos államok részesültek belőle. Az afrikai államok azáltal, hogy a konferenciát csak fundraising-re akarták felhasználni ahelyett, hogy egy átfogó programot dolgozzanak ki a menekültügyek orvoslására, nagy esélyt szalasztottak el [Loescher 2001: 227; Loescher – Betts – Milner 2008: 40-42; Milner 2004]. Hiába akartak ugyanis ezen változtatni az 1984-es ICARA II során, a donor államok egyre kevésbé voltak kaphatóak az elhúzódó menekültügyek finanszírozására.

- új konfliktusok és egyéb negatív folyamatok – pusztító polgárháborúk, államkudarcok – következtében soha nem látott méretekben keletkeztek új menekültválságok;
- a biztonsági tényező megjelenésével a befogadó országok egyre szigorúbb menekültügyi politikákat vezettek be;
- a nemzetközi donorok egyre kevésbé voltak hajlandóak hozzájárulni a problémakör féken tartásához;
- ráadásul mindez a gazdasági és politikai átmenet amúgy is zűrös időszakában következett be [Crisp 2000; Helton 2002; Loescher és Milner 2005; Milner 2004].

A politikai változás különösen fontos faktornak bizonyult: a burundik 1996-os tömeges kiutasítása Tanzániából[21] például Rutinwa [idézi Milner 2004: 9] és Veney [2007] szerint is az országban megrendezésre kerülő demokratikus választásokkal hozható összefüggésbe, a döntést erősen befolyásolta a tanzániai lakosság és az ellenzéki mozgalmak nyomása – ezzel korábban a hatalmon lévőknek nem kellett számolniuk. Veney [2007] a demokratizálódási folyamat mellett a gazdasági liberalizációt (az IMF strukturális kiigazítási programjait) nevezi meg fő faktornak. Az úgynevezett donorfáradtság (donor fatigue) szintén nagymértékben rontotta a menekültek helyzetét: az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága egyre kisebb bevételből kellett gazdálkodjon, ami legelőször az afrikai programjain látszódott meg. Egyre érzékelhetőbben felmerült a szelektivitás problémája is: 1999-ben egy afrikai menekültre mindössze napi 11 cent jutott, míg egy balkáni menekültre 1,23 dollár.[22]

2008 végén a menekültek 20 százaléka, azaz 2,1 millió fő a Szahara alatti Afrikában található.[23] Ezen belül két nagy gócpontja van a menekültkérdésnek: a közép-afrikai Nagy Tavak vidéke (1 millió fő) és Kelet-Afrika térsége (764 ezer fő) [UNHCR 2009a: 8]. Ezeken a területeken az 1990-es évek elején – a hidegháború lezárultával – indultak meg máig tartó erőszakhullámok és államkudarcok [Helton 2002; Loescher 1992; Loescher és Milner 2008: 25]. A menekültté válást Afrikában mindmáig leginkább etnikai töltetű fegyveres harcok magyarázzák: a Nagy Tavak vidékén a ruandai népirtást és máig ható következményeit, illetve a darfúri konfliktust, Kelet-Afrikában pedig a 90-es évek eleje óta tartó szomáliai káoszt nevezhetjük központi faktornak. Ennek ellenére természetesen nem szabad megfeledkeznünk a gazdasági, vallási, környezeti okokról sem, főleg, hogy a legtöbb konfliktus sokkal összetettebb annál, mintsem hogy egy kategóriába be tudjuk sorolni – lásd épp a darfúri konfliktust, amely ugyan politikai jellegű, ám részben környezeti eredetű. A jövőben – a már ma is érzékelhető, fokozatos elsivatagosodás következtében – várhatóan többségbe kerülnek a környezeti okok miatt menekülők.

---

[21] 1996-ra – az előző évhez képest – 648 ezerről 20 ezerre csökkent a burundi menekültek száma Tanzániában [Veney 2007: 9].

[22] Loescher és Milner Tanzánia példáját hozza fel, ahol a rohamosan csökkenő költségvetés miatt folyamatos fejadagcsökkentést kellett véghezvinni, így 2003-ra a menekültek a normál adagnak csak a felét, a nemzetközi minimumkövetelményeknek pedig csak a 80 százalékát kapták. Ugyanígy Kenyában is jelentősen csökkent a fejadag mennyisége: 2003-ban (az előző évhez képest) napi 2100-ról 1900 kalóriára. A WFP ekkor a nemzetközi közösség sürgős beavatkozását kérte, mondván, további csökkentések már végzetesek lehetnek a menekültekre nézve [Loescher – Milner 2008: 29; IRIN 2002b]

[23] Ez a szám még viszonylag alacsonynak mondható, az 1990-es évek közepén ugyanis a menekültek száma Afrikában elérte a 6,75 millió főt [Veney 2007: 5]. Az afrikai kontinensen belüli menekültek számáról szóló összefoglaló ábrát lásd a dolgozat 87. oldalán.

4. A kenyai szomáli menekültprobléma történelmi kontextusa

4.1. A szomáli menekültprobléma történeti gyökerei

Bár a szomáli menekültprobléma az 1990-es évek elejére datálódik, a szomálik nem az utóbbi két évtizedben jelentek meg először Kenyában: legkésőbb az arab hódítás idején érkeztek Afrika szarvára, elfoglalva több, ma nem Szomáliához tartozó területet, így Kenya északkeleti, félsivatagos tartományát is [Sík 1964: 71-76]. A hagyományosan nomád törzsek jelenléte azonban csak a gyarmati határok meghúzása után kezdett feszültséget okozni, hiszen a szomálik nem vették figyelembe a határokat, a gyarmati közigazgatás pedig hiába próbálkozott a letelepítésükkel. Az integráció helyett a britek így inkább az elszigetelés és bezárás stratégiáját alkalmazták [Crisp 2003; Murunga 2005: 145-147].[24] A függetlenség után a periférikus helyzetük miatt frusztrált szomálik – miután önrendelkezési jogot nem kaptak – harcba szálltak a Kenyával, az öt éven át tartó fegyveres konfliktus (az ún. Sifta-háború[25]) nyomán alakult ki a mai általánosan negatív kenyai percepció a szomálik egészéről – annak ellenére, hogy mindössze 2-3 ezren harcoltak a kenyai hatalom ellen [Murunga 2005: 147-150; Weiss 2004: 66-68]. A szomáli fegyvereseket hiába támogatta közvetetten a független Szomáliai Köztársaság, a felkelést végül a kenyai hatóságok brutálisan leverték.[26]

Szomália Afrikában szinte egyedülálló módon viszonylag homogén ország: lakosságának 85 százaléka szomáli, a nyelvük is egységesen szomáli, és mind az iszlámot (azon belül is hagyományosan a mérsékelt szúfi irányzatot) követik.[27] Mindez megadhatta volna a lehetőséget, hogy az ország a belső viszályokat elkerülje, a közös szomáli identitásnál azonban erősebbnek bizonyult a klánbeli hovatartozás. Szomáliában a rövid demokratikus átmenet után – ahogy az a legtöbb afrikai országban

[24] A britek 1902-ban hozták meg a „Távoli területek” igazgatásáról szóló törvényt, ez korlátozta a be- és kijárást az Északi Határterületen (Northern Frontier District, NFD). Az ott lakóknak egy piros igazolvánnyal kellett azonosítaniuk magukat, rajtuk kívül csak a helyi adminisztráció tagjai tartózkodhattak a területen. Ez a teljes elszigetelés az integráció lehetőségétől is megfosztotta a szomálikat, akik így a (könnyen átjárható) határ másik oldalán élő saját etnikumukhoz húztak inkább [Weiss 2004: 66].

[25] A „sifta” szomáli nyelven bandität, rablót jelent.

[26] Szomália a közvetlen katonai beavatkozást nem vállalta, ehelyett a területen élő szomálik önrendelkezésének jogát hangoztatva jelentette be igényét a területre – az Afrikai Egységszervezet azonban Alapokmányában a népek önrendelkezési jogával szemben a területi integritás és az örökölt határok tiszteletben tartása mellett foglalt állást [OAU 1969a: 4].

[27] Lewis négy pásztorkodással foglalkozó klánt különböztet meg (Izsák, Havíje, Dir, és Darod), ők együtt a lakosság háromnegyedét adják. Rajtuk kívül még két földműves klán is él Szomáliában (Digil és Rahanwein), ezek azonban politikailag súlytalanok. A szomáli klánrendszerről bővebben lásd: Lewis, Ioan M. [1994] Blood and Bone: the call of kinship in Somali Society, Lawrenceville: The Red Sea Press

megfigyelhető volt – kiépült a diktatúra: Sziad Barre 1969-ben vértelen puccsal vette át a hatalmat. Barre felfüggesztette az alkotmányt, betiltotta a pártokat és a hadseregre támaszkodva konszolidálta hatalmát. Személyi kultuszon alapuló, szocialista színezetű katonai diktatúrát hozott létre, amit leginkább a korrupció, a katasztrofális kormányzás, a klánok kijátszása egymás ellen és az erőteljes fegyverkezés jellemzett.[28] A hidegháborúban Szomália – stratégiai fekvése miatt – mindkét szuperhatalomnak egyaránt fontos volt, így mind Moszkva, mind Washington nagyvonalú gazdasági és katonai támogatásokkal igyekezte az afrikai országot a saját táborába csábítani. Mindezt Barre okos hintapolitikával maximálisan ki is használta, így nőhetett az 1963-ban még csak 10 ezer főt számláló szomáliai hadsereg (SNA) 1985-re 123 ezer főre.[29] Erre azért is volt szüksége, mert a belpolitikai (klánok közötti, a politikai hatalomért folyó küzdelemből adódó) feszültségeket külpolitikai sikerekkel akarta elhallgattatni: Barre kimondott célja volt Nagy-Szomália megteremtése, azaz minden szomálik által lakott terület egyesítése [Arnold 2005].[30]

A kenyai szomálik harca Nairobi ellen szép lassan lendületét vesztette, ami több okra vezethető vissza. Egyrészt, miután egyértelművé vált Barre rezsimjének elnyomó jellege, a Kenyában élő szomálik egyre kevésbé azonosultak Szomáliával, így értelmét vesztette az elszakadási törekvés. Másrészt pedig Barre (az etiópoktól elszenvedett vereséget követően) az 1980-as évektől kezdve igyekezett jó kapcsolatot kiépíteni Nairobival, így a továbbiakban nem támogatta a kenyai szomálikat, akik így magukra maradtak – ennek ellenére a területnek továbbra is több kapcsolata volt Dél-Szomáliával, mint Kenyával [Murunga 2005: 148]. Harmadrészt a kenyai kormányzat is igyekezett kitermelni egy hozzá hű kenyai szomáli elitet, bevonva őket a tartomány igazgatásába [Horst 2006: 22].

Barre rendszerének talán legnagyobb bűne az volt, hogy hihetetlen mértékben militarizálta a szomáli társadalmat – és ebben nyilván a két szuperhatalom felelőssége is vitathatatlan. Ahogy Boutros-Boutros Ghali, az ENSZ főtitkára fogalmazott: 1993-ra „több fegyver volt Szomáliában, mint étel" és „ezek a fegyverek kívülről érkeztek, külső érdekeket szolgálva" [idézi Murunga 2005: 144]. A kézifegyverek nagyfokú proliferációja egyrészt felgyorsította Barre katonai rezsimjének megbuktatását, más részről viszont azzal a közvetlen következménnyel járt, hogy a központi hatalom összeomlása után olyan megdöbbentő intenzitású fegyveres harc kezdődött a klánok és

[28] Ebben segítségére voltak az óriási volumenű külföldi segélyek, amik az 1980-as évek közepére a GNP felét tették ki. Ez megengedte Barre kormányzatának a nép érdekeinek negligálását, ugyanakkor egy olyan függőséget is kialakított, ami közvetlenül is hozzájárult bukásához. A hidegháború végével ugyanis a szovjet segélyek eltűntek, a nyugati világ pedig demokratikus átalakulásokhoz kötötte azok folyósítását. Barre 1988-as hadjárata az északnyugati klánok ellen azt eredményezte, hogy a nyugati donorok minden átmenet nélkül, hirtelen elzárták a segélycsapot [Menkhaus 2003: 2-3].

[29] A GDP-hez viszonyított katonai kiadás is az egekbe szökött: 1973-ig 10 %, 1973 és 1977 között már 27 %, 1978-ban (az Etiópia elleni háborúnak köszönhetően) pedig már a GDP 37 százalékát költötték fegyverkezésre – miközben a szomáli gazdaság mindössze évi 3 százalékos növekedést produkált. Világos, hogy ezt az aránytalanságot csak külső hitelekkel lehetett fenntartani [Murunga 2005: 142-143].

[30] Ez a következő területeket jelentette (Szomálián kívül): Francia Szomáliföldet (1977-től Dzsibuti), Etiópia délkeleti, Ogaden nevű tartományát és a dolgozat szempontjából lényeges kenyai északkeleti határterületeket. Barre külpolitikai erőfeszítései végül kudarcba fulladtak: miután az 1977-78 közötti, Ogaden tartományért vívott harcban alulmaradt Etiópiával szemben, a többi terület meghódítására már nem tett kísérletet [Arnold 2005; Hettyey 2008: 94-95; Tareke 2000].

alklánok között, amit a nemzetközi közösség beavatkozása sem tudott megállítani.[31] És bár már a nyolcvanas években megindultak az első menekülthullámok Barre despotikus rendszere elől, mégis a szomáliai diktátor megdöntésének és a polgárháború kitörésének idejére datáljuk a mai szomáli menekültügy kezdetét, ekkor vette kezdetét ugyanis az a tömeges szomáliai menekültáradat többek között – és a legnagyobb mértékben – Kenya irányába, mely máig tart.[32] A menekültek hazatérését akadályozta a béketárgyalások sorozatos kudarca, és bár 2000-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány (TNG), majd 2004 októberében az Ideiglenes Szövetségi Kormány (TFG) felállítása[33] a tartós béke reményét keltette, az azóta eltelt időszak (a radikális iszlamisták előretörésével) világosan megmutatta, hogy kemény vezető, illetve megfelelő társadalmi és katonai bázis nélkül semmilyen egységtörekvés nem vezethet politikai stabilitáshoz.[34]

A szomáli menekülteknek kézenfekvő megoldásnak tűnt Kenya felé venni az irányt, több okból is. Egyrészt évszázadok óta szomálik lakták Kenya keleti határvidékeit, így – a bonyolult szomáli klánrendszer sajátosságai miatt – a menekültek a legtöbb esetben találtak a kenyai oldalon távoli rokont, aki átmenetileg befogadta őket magához.

[31] 1991 végére Szomáliában a polgárháború áldozatainak száma meghaladta a 350 ezer főt. Ebből 44 ezer fő a harcokban vesztette életét, a túlnyomó többség viszont a polgárháború következményeként fellépő éhínség miatt egyszerűen éhen halt. Az ENSZ 1992-ben a Biztonsági Tanács 751-es határozatával hozta létre az UNOSOM-ot (United Nations Operation in Somalia), melynek célja egy tűzszünet elérése és a nemzetközi humanitárius segítség célba juttatása volt. Gyenge mandátuma és csekély (mindössze 500 fős) létszáma miatt azonban nem tudta vállalt feladatát teljesíteni, így szerepét 1993-ban ideiglenesen egy USA-vezette nemzetközi kontingens, az UNITAF (United Task Force) vette át, ami már az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján „minden lehetséges eszközt" igénybe vehetett a humanitárius segélyek célba juttatásához – erről a 794-es BT-határozat döntött. Az ENSZ 1993-ban, az AMISOM II. felállításával vette vissza a kezébe az irányítást, a hadurak ellen azonban nem tudott eredményesen fellépni: miután a hírhedt mogadishui csata nyomán – melyben 18 amerikai katona vesztette életét – az USA kivonta csapatait, az ENSZ jelenléte jelképessé olvadt, és végül 1995-ben hivatalosan is megszűnt a szomáliai ENSZ-misszió [Arnold 2005: 830-838; Helton 2002; Menkhaus 2003; Sulyok 2004: 279-285].

[32] Az 1991-ben kirobbanó harcok során a lakosság közel felének el kellett hagynia otthonát (ekkor még az elsődleges célpont a közelebb fekvő Etiópia volt), a polgárháború csúcsán 800 ezer menekültet és nagyjából 2 millió IDP-t tartottak számon. És bár 1992 és 2004 között közel egymillió menekült tért haza önkéntesen (ebből 485 ezer az UNHCR támogatásával), máig több mint 400 ezer menekült található a szomszédos országokban [Kagwanja – Juma 2008: 214].

[33] A TNG és a TFG – a látszat ellenére – kevés átfedést mutatott. Bár mindkettő egy politikai kompromisszumnak tekinthető, a hatalmi erőviszonyaikban jelentős különbségek voltak. A TNG-t éles etiópellenes nacionalizmus és az Öböl-menti országokkal való jó kapcsolat jellemzett, ez arra késztette Etiópiát, hogy a TNG-ellenes erőket támogassa. Ez (több másik faktor mellett) megakadályozta a TNG-t abban, hogy valódi hatalmat gyakoroljon az ország felett. A TFG 2004-ben már (többek között) etióp közvetítéssel és támogatással jött létre, ez összetételén is látszódik. Az új, etiópbarát irányvonal ezek után sikeresen egyesítette az etiópellenes erőket először a mérsékelt iszlamista hadurak (az ún. Mogadishu-csoport), majd 2006-tól a radikális iszlamisták (az ICU, majd az al-Shabaab) ernyője alatt [bővebben lásd Menkhaus 2005: 29-32].

[34] Hogy elkerülje a további harcokat, az északi országrész – a korábbi Brit Szomáliföld – 1991 májusában Szomáliföld néven kikiáltotta függetlenségét. Annak ellenére, hogy azóta sem ismerte el egyetlen állam sem – bár 2005-ben még az AU-hoz is beadta felvételi kérelmét [Kagwanja – Juma 2008: 233] –, Szomáliföld ezzel az akciójával elérte, hogy de facto független államként (mindmáig) kimaradjon a véres harcokból. Hasonló folyamat játszódott le a csendes-óceáni partvidék északi részén elterülő Puntföld esetében 1998-ban [Menkhaus 2003: 4].

Másrészt a hosszú, 680 kilométer hosszú kenyai-szomáli határt soha nem építették ki rendesen (nagy része ki sincs jelölve), így a menekültek könnyen átjuthattak a kenyai oldalra. Végül, mind a helyi lakosság sajátossága (mind szomálik), mind a terület marginalitása megkönnyítette a hatóság előli bujkálást és a letelepedést [Murunga 2005: 149-150].

4.2. Kenya mint befogadó állam

Szomália délkeleti szomszédja mindig is a térség egyik legstabilabb országának számított (Tanzánia mellett) – ez nyilvánvalóan vonzó volt a környékbeli országok menekülni kényszerülő lakosai számára, így Kenya már a hidegháború alatt kedvelt célpontja lett a menekülteknek: az első hullám (Idi Amin Ugandájából és Mengisztu Hailé Mariam Etiópiájából) az 1970-es években érkezett. A kilencvenes évekig Kenya szívesen látta a menekülteket, hiszen egyrészt még nem tömegesen érkeztek (nem jelentett akkora terhet), másrészt nagyrészt a szomszédos országok elnyomó politikai rendszere elől menekülőkről volt szó, az ő szakértelmüknek Kenya is nagy hasznát vette – ennek megfelelően személyigazolvánnyal (állampolgársággal azonban nem), földdel és munkával látta el őket [Kagwanja sorait idézi Crisp 1999: 17; Mogire 2009: 16-17]. Nemzetközi ügynökségek ekkor még nem dolgoztak Kenya területén, a menekültek státuszának meghatározását a kenyai állam végezte, egyéni elbírálások alapján [Verdirame 1999: 56-57].[35]

A kilencvenes évektől figyelhetünk meg egy éles váltást mind a menekülthullámok dinamikájában, mind – ez előbbire válaszként – a kenyai kormányzat politikájában. Afrika szarván (1991-től) és a Nagy Tavak vidékén (1994-től) soha nem látott nagyságú népmozgások, menekülthullámok indultak meg – végső soron mindkét térségben egy-egy polgárháború miatt –, ennek komplex (politikai, gazdasági, társadalmi, biztonsági) következményeit Kenya nem szívesen vállalta. A menekültek befogadása és védelme helyett tehát előtérbe került az állami elrettentés politikája, hogy Nairobi ezáltal elkerülje a további nagy menekültáradatokat [Crisp 1999; Kagwanja és Juma 2008; Mogire 2005; Verdirame 1999]. Mindez érthető is, hiszen Kenya maga is fejlődő ország, magas munkanélküliséggel és szűkös erőforrásokkal, egy erőteljes menekültáradat pedig egy fejlett államnak is óriási kihívást jelentett volna, emellett pedig a biztonsági kérdésekkel kapcsolatos aggodalmai pedig megalapozottaknak tűntek.

Kenya helyzetét bonyolította, hogy az akkori elnök, Daniel arap Moi kifejezetten jó viszonyt tartott fenn a szomáliai diktátorral, Sziad Barréval, így az előle menekülőket értelemszerűen ellenségesen fogadta, felszólítva őket a hazatérésre (megszegve ezzel humanitárius és nemzetközi menekültjogi kötelezettségeit). Barre bukásáig a kenyai kormányzat keményen elutasított minden menedékre vonatkozó kérelmet, visszafordított minden menekültet, és az UNHCR és a Nemzetközi Vöröskereszt sem kapott engedélyt a menekültek ellátására. Ugyanakkor a politikai ellenfelei elől menekülő Barrét és fő embereit Nairobi befogadta [Kagwanja és Juma 2008: 220].

A Barre bukása után megkezdődött hatalmi harc következtében drámai módon megnövekedett a menekültek száma Kenyában: míg 1991 márciusában még csak 16 ezer, 1992 végén már közel 430 ezer menekültet regisztráltak (később ez stabilizálódott 230-300 ezer főben) – emellett becslések szerint további 50-100 ezer menekült tartózkodott illegálisan Kenya területén [Crisp 1999: 17; Mogire 2009: 17]. A

[35] Kenya tagja mind az 1951-es egyezménynek, mind annak 1967-es Kiegészítő Jegyzőkönyvének, mind az 1969-es OAU Menekültügyi Egyezménynek.

nairobi kormányzat ekkor hozta létre a Nemzeti Menekültügyi Titkárságot a Belügyminisztériumon belül, ezzel egy időben nemzetközi segítséget is kért és meghívta az addig mellőzött UNHCR-t az országba [Kagwanja és Juma 2008: 220-221]. Crisp [1999: 17] szerint a kenyai állam három ok miatt döntött végül a menekültek fogadása mellett: egyrészt kötelezték erre az ENSZ és az OAU menekültügyi egyezményei (amiknek tagja volt), másrészt a menekültek beáramlását úgysem tudta volna megakadályozni a lyukacsos, hosszú közös határ miatt, végül pedig a menekültek fogadásával az emberi jogok és a demokrácia tiszteletét szerette volna demonstrálni a nyugati világ irányába, bőkezű segélyeket remélve ezáltal. Azonban Kenya azt a kezdetektől fogva világossá tette, hogy magát csak tranzit országnak tartja, a menekültkérdést így csak átmeneti jelleggel hajlandó kezelni, ráadásul csakis a saját maga által szabott feltételekkel. Mivel Kenya átmeneti menekültekről beszélt, a menekülteket prima facie elismerésben részesítette (tömeges érkezésük az egyéni elbírálást nem is tette volna lehetővé), állandó jogi státuszt nem kaptak.

Kezdetben több menekülttábor is létrejött, ebből négy Mombasa külterületein [részletesen lásd: Pérouse de Montclos 2008]. Azonban az ide érkező szomálik hamar szembekerültek a helyi lakossággal: a város közelsége miatt a táborlakók gyakran bejártak oda, üzleteket nyitottak, ami az adóelkerülésük miatt egyenlőtlen versenyt eredményezett. A kenyai állam emiatt végül úgy döntött, hogy bezárja a mombasai táborokat, az UNHCR így az érintetteket áttelepítette távoli határterületeken, nagyvárosoktól messze fekvő táborokba [Verdirame 1999: 68-69]. Két nagy komplexum alakult így ki: az elsősorban szomáli menekülteket elszállásoló dadaabi menekülttáborok[36] Kenya északkeleti, kietlen, félsivatagos területén (a szomáli határtól mindössze 80 kilométerre, ugyanakkor a legközelebbi nagyvárostól – Garissa városától – 100 kilométerre), illetve a kisebb, elsősorban szudániakat fogadó Kakuma menekülttábor az ország északnyugati (szintén nagyrészt terméketlen) területén.[37] A cél ezzel az (is) volt, hogy a menekültek lehetőleg ne foglalják el a kenyaiak elől a jó földeket [Pérouse de Montclos és Kagwanja 2000: 207].

A kenyai vezetés döntése alapján a menekültek nem hagyhatták el a táboruk területét – hivatalosan mindaddig, „amíg hosszú távú megoldást nem találnak helyzetükre" [Verdirame 1999: 57] –, az ezt megszegőket illegális bevándorlókként kitoloncolás fenyegette. A menekülteket ezzel megfosztották a munkavállalás jogától is, így egyrészt ellehetetlenült a társadalmi beilleszkedésük, másrészt a bevételük egyetlen forrását a nemzetközi segélyek jelentették – hacsak nem kaptak külföldi családtagjaiktól támogatást, vagy kezdtek illegális tevékenységekbe [Kagwanja és Juma 2008: 222-223; Loescher és Milner 2008: 30-31]. A táborok az 1990-es években hírhedtek voltak a bennük folyó erőszakról, napi szinten történtek fegyveres bűncselekmények, szexuális erőszak, gyilkosságok [Crisp 1999, Kagwanja és Juma 2008]. A környék is rendkívül instabil volt, banditák rendre megtámadták és kifosztották a segélyszállítmányokat, de a tűzifát szedő menekülteket sem kímélték. A helyzetet tovább rontotta a fegyverek nagyszámú illegális bejövetele Szomália felől. Kathi Austin filmrendező és kutató szerint ezekben az időkben „az UNHCR és egyéb NGO-k dolgozói nem mertek

[36] Bár legtöbbször a „dadaabi menekülttábor" kifejezés használatos, valójában három egymás mellett álló, de mégis elkülönülő táborról van szó (Ifo, Dagahaley és Hagadera), melyek Dadaab városa körül helyezkednek el. Ezeket 1991 szeptembere és 1992 júniusa között húzták fel [Adelman 2005: 353; Horst 2006: 78], az építésük mintegy negyvenmillió dollárt emésztett föl [Hyndman és Nylund 1998: 24].

[37] A kakumai táborról – bár az utóbbi időben a dadaabi táborok túlzsúfoltsága miatt több ezer szomáli menekültet helyeztek át oda – részletesen nem lesz szó.

sötétedés után az utcán maradni, a táborok között pedig fegyveres kísérettel járhattak csak" [idézi Loescher és Milner 2005: 157; lásd még Hyndman 2000: 94-95].

A tiltás ellenére sokan a fővárosban telepedtek le, annál is inkább, mert Nairobi Eastleigh városnegyede hagyományosan szomálik által lakott rész volt, így ez megkönnyítette a beolvadást és a hatóságok előli bujkálást. Az ide nagy reményekkel érkezők azonban sokszor még nehezebb helyzetbe kerülnek, mint amit a táborokban tapasztaltak: illegalitásuk miatt semmiféle jogi státuszuk nincsen, így sem oktatáshoz, sem egészségügyi szolgáltatásokhoz nem jutnak alanyi jogon, nem részesülnek a nemzetközi közösség támogatásában (legyen szó segélyekről, szolgáltatásokról vagy akár jogi védelemről), illetve fokozottan ki vannak téve a kenyai hatóságok önkényének [Loescher és Milner 2008: 32-33; Pavanello és társai 2010].

4.3. Az UNHCR – a nemzetközi menekültrezsim letéteményese

A Főbiztosság történeti fejlődése, különös tekintettel az afrikai jelenlétre

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságát 1950-ben hozták létre, speciális feladatra: a második világháború következtében menekültté váló európaiak helyzetének megoldására. Ennek megfelelően mind földrajzi, mind időbeli, mind jogi kereteit szűkre szabták. A világpolitikai események azonban hamar megmutatták, hogy igenis szükség van egy állandó menekültügyi szervezetre. Az UNHCR fokozatosan számolta fel korlátait: (i) megnyerte magának a nyugati országok pénzügyi és politikai támogatását (az 1956-os magyar forradalomban való sikeres koordináció ebben döntő szerepet játszott), (ii) az eredeti feladatát, a jogi védelmet és a hosszú távú megoldások keresését kiegészítette a segélyezéssel, és (iii) az 1967-es Kiegészítő Jegyzőkönyvben hivatalosan is eltörölte a tevékenységére vonatkozó földrajzi korlátot [UN 1967: 1. cikk], utat engedve a fejlődő országokban való működésnek [Loescher 1993: 55-74]. A Főbiztosság az 1970-es évek végére a kezdeti szűk mandátumú, ideiglenes szervezetből az ENSZ legnagyobb ügynökségévé nőtte ki magát. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy bármennyire is egy humanitárius szervezetről van szó, a hidegháború ideológiai csatározásait kikerülni nem tudta: hiába próbált autonóm módon viselkedni, a nyugati államok finanszírozták tevékenységét, így nyilvánvalóan gyakran szolgált egy-egy tevékenysége ideológiai célokat – tulajdonképpen azért is született, hogy a szovjet tömb országaiból elmenekülők támogatásával a nyugati világ demonstrálhassa a keleti blokk elnyomó jellegét [Loescher – Betts – Milner 2008: 13-25].

Bár az UNHCR – a hagyományoknak megfelelően – Afrikába is a részes államok hívására érkezett, a kapcsolatuk a kezdetektől fogva jellemzően feszült volt. Az afrikai országok sokszor átsiklottak a menekültek jogaival kapcsolatos kötelezettségeiken, az UNHCR pedig tehetetlen volt ezzel szemben, keményen nem léphetett fel ellenük, hiszen egyrészt állami jóváhagyás nélkül nem működhetett volna a területen, másrészt pedig a tevékenységét is (részben) az érintett államok finanszírozták – ez a csapdahelyzet mindmáig a menekültügyi rezsim hatékonyságának egyik legfőbb akadályozója.

A hidegháború négy évtizede alatt az UNHCR átfogó, komoly költségvetéssel rendelkező szervezetté nőtte ki magát, amit a menekültek növekvő száma meg is kívánt: míg 1975-ben globálisan 2,8 millió főről (76 millió dolláros költségvetéssel), addig az 1980-as évek végére már 15 millió főről gondoskodott, és 580 millió dollár fölött diszponált [UNHCR 2000a: 105]. A menekültek növekvő számához Afrika is jelentősen hozzájárult, a legfőbb kibocsátó ebben az időszakban Etiópia volt, ahonnan egyrészt a Szomáliával vívott 1977-78-as háború következtében, másrészt a tomboló aszály miatt

menekültek több százezren a szomszédos országokba [bővebben lásd UNHCR 2000a: 106-115]. Ez az újabb menekülthullám mind a fejlődő, mind a fejlett országok kormányzatai részéről a korlátozó politikák megerősödéséhez vezetett.[38] Az 1980-as évekre tehetjük tehát az addigi liberálisabb, a szabad letelepedést engedő menekültpolitikák eltolódását a menekülttáborok favorizálásának irányába [UNHCR 2000a: 108]. Az UNHCR ugyan elítélte ezeket a korlátozó intézkedéseket, a nyugati hatalmak azonban erre igyekezték egyre jobban marginalizálni a szervezet befolyását és szerepét, a helyét átadva különböző kormányközi és regionális csoportosulásoknak és NGO-knak.

Az 1990-es évek egy sor újabb kihívás elé állították a Főbiztosságot. A hidegháború lezárultával ugyan sok menekültprobléma megoldódott, azonban újabb konfliktusok megjelenésével soha nem látott menekültáradatok indultak meg a fejlődő világban. A nyugati hatalmak szemében azonban – a hidegháború alatt stratégiailag oly fontos – afrikai kontinens leértékelődött, miközben tovább erősödött (mind a nyugati, mind a fejlődő világban) az a nézet, miszerint a menekültek nem csupán gazdasági és politikai terhet, hanem biztonsági kockázatot is jelentenek az őket befogadó országok kormányzatai és társadalma számára (főleg, ha a menekültek közé fegyveres elemek is vegyülnek), veszélyeztetve a regionális és globális biztonságot. Egyre többször hozott határozatot menekültekkel kapcsolatban az ENSZ Biztonsági Tanácsa, leszögezve, hogy a VII. fejezet alapján a nemzetközi közösség akár katonailag is beavatkozhat adott esetben [Loescher – Betts – Milner 2008: 47-52; Mogire 2009: 18] – ahogy ez meg is történt Szomáliában (illetve még Észak-Irakban, az egykori Jugoszláviában és Haitin).

Az UNHCR szerepe – a nyolcvanas évek háttérbe szorulása után – újra erősödni látszott (az NGO-k tömeges megjelenése ellenére), hiszen egyedül neki volt olyan tapasztalata menekültügyekben, amik az 1990-es évek elejei új konfliktusok kezelésére alkalmassá tehette. Már a nyolcvanas években, Jean-Pierre Hocké főbiztossága alatt megszületett, a kilencvenes években (Sadako Ogata tíz éves időszaka alatt) vált azonban jelentőssé az UNHCR új stratégiája. Ez több kardinális változást hozott a szervezet prioritásaiban: (i) a jogi védelem helyett végérvényesen a segélyezésre került át a hangsúly; (ii) a helyi integráció és a harmadik országban való letelepedés helyett „egyedüli megoldásként" az önkéntes hazatérést kezdték hirdetni; (iii) az eddig csak a menekültek támogatásáról gondoskodó szervezet kiterjesztette tevékenységét egyéb érintettekre (belső menekültekre, hazatért egykori menekültekre és hontalanokra); (iv) a befogadó államok támogatása helyett pedig egyre inkább a kibocsátó államok felé fordult a szervezet [Crisp 2003; Loescher – Betts – Milner 2008]. Ez utóbbit a nemzetközi közösség érdekeiben történt változás indokolta: a fejlett államok retorikájában előtérbe került ugyanis a további menekülthullámok megelőzése (amiknek egy része hozzájuk is elért). A kibocsátó államok felértékelődését erősítette az a tény is, hogy az önkéntes hazatéréshez szükséges megfelelő körülményeket előbb meg kellett teremteni [Crisp 2003: 3; Loescher 2001: 275-280]. Az 1990-es évek tehát a hazatelepítések jegyében

[38] 1980-ban egyedül az Amerikai Egyesült Államokba 800 ezer menekült érkezett legálisan (a legtöbben Kubából), a becslések szerint pedig további több százezren illegálisan. Hasonló robbanás következett be a nyugat-európai országok esetében. A fejlett világ kapujában megjelent tömegek egy része közvetlenül egy-egy konfliktus elől menekült, egyre többen voltak azonban azok, akik eddig is menekültként tengődtek valamilyen fejlődő országban, és az állandó fizikai és gazdasági bizonytalanság késztette őket továbbmenekülésre. Ez a krízishullám a továbbiakban nagyban meghatározta a nyugati államok menekültpolitikáját [Loescher – Betts – Milner 2008: 31-34].

teltek,[39] ez a stratégia azonban ahhoz vezetett, hogy a hazatérések esetén sokszor sérült az önkéntesség azáltal, hogy az UNHCR nyomást gyakorolt a menekültekre, mondván, a körülmények „kielégítőek" ahhoz, hogy visszatérjenek otthonaikba – még ha ezt a menekültek nem is érezték így [IRIN 2005a: 7].[40]

A kilencvenes években az UNHCR tehát radikálisan kiterjesztette tevékenységi körét (1990-ben 15, míg 1996-ban már 26 millió főről gondoskodott – de ennek mindössze fele volt jogi értelemben menekült), egyszersmind idomítva azt a változó politikai és biztonsági körülményekhez. Ennek ellenére a nemzetközi közösség (és így a Főbiztosság) számtalan esetben mondott csődöt. Bár az ENSZ kinyilvánította, hogy humanitárius okokból is megindítható katonai intervenció,[41] a nagyhatalmak ezt a lehetőséget meglehetősen szelektíven alkalmazták: miután a szomáliai ENSZ-misszió tragikus véget ért, az Egyesült Államok a továbbiakban nem volt hajlandó beavatkozni hasonló esetekben – főként ez magyarázza a nemzetközi közösség távolmaradását többek között a ruandai népirtástól. Ahogy Kofi Annan megfogalmazta: „a szükséges beavatkozások nem nemzetközi jogi kérdések miatt maradtak el, hanem sokkal inkább az államok azon félelme miatt, hogy egy esetleges költséges és hosszú beavatkozás sem vezetne megfelelő eredményre" [idézi Loescher – Betts – Milner 2008: 56]. Katonai támogatás híján pedig az UNHCR munkája – a kibocsátó országban, sokszor polgárháborús helyzetben, gerillatámadások kereszttüzében – gyakorta ellehetetlenült. Világossá vált tehát, hogy a menekültprobléma olyan komplex kérdéskör, amelyet egyedül humanitárius eszközökkel képtelenség megoldani – átfogó, gyakran katonai elemet is tartalmazó terv kell annak felszámolására.

Az új évezred legalapvetőbb változását egy új, minden eddiginél nehezebben kezelhető biztonsági kihívás, a terrorizmus megjelenése jelentette. Bár már a kilencvenes években is számtalan terrorista merényletet regisztráltak, a fordulópontot egyértelműen 2001. szeptember 11-e (és az azt követő „terrorizmus elleni harc") hozta el. A nyugati világ

[39] 1991 és 1996 között több mint 9 millió afrikai menekült tért haza, szemben az 1985 és 1990 közötti időszak 1,2 millió főjével – ennek megfelelően a szervezet költségvetésében is megnőtt a hazatelepítésekre és a hazatérés utáni reintegrációra szánt összeg, ez azonban végső soron a meglévő menekülthelyzetek kezelésétől vont el forrásokat [Loescher 2001: 280-283; Loescher – Betts – Milner 2008: 48-52]. Afrikában a kilencvenes évek elején a korábban Malawiba menekült zimbabweiek tértek haza legnagyobb számban hazájukba: 1992 és 1994 között összesen 1,29 millió menekült tért haza az UNHCR segítségével [bővebben lásd: UNHCR 2000a: 148-152]. Az évtized közepén még ennél is nagyobb számban tértek haza otthonaikba a ruandai népirtás elől Tanzániába, illetve Zairébe menekültek: 1996-ban 506, illetve 776 ezer hazatérő menekültet regisztráltak Ruandában [UNHCR 1997].

[40] A menekültek nem teljesen önkéntes hazatelepítése elsőként Tanzániában játszódott le 1996-ban, amikor a Dar es-Salaami kormány az összes ruandai menekültet – 400 ezer főt – kiutasította az országból. Ehhez asszisztált az UNHCR is [Milner 2004: 3-4]. Ez annál is megdöbbentőbb volt, mert Tanzánia a legbefogadóbb afrikai állam volt a hidegháború alatt. Az 1996-os eset után átfogó kutatások indultak meg az afrikai államok menekültpolitikájában történt mélyreható változások elemzésére [lásd többek között: Crisp 2000].

[41] A humanitárius intervenció fogalma szorosan egybefonódott a hidegháború utáni új típusú konfliktusokkal. Bár a fogalmat már Grotius használta a XVII. században, a nemzetközi jogban mégis az 1990-es években honosodott csak meg az a szemlélet, hogy amennyiben egy állam képtelen – vagy nem hajlandó – biztosítani saját állampolgárainak védelmét, azt nemzetközi beavatkozással lehet kikényszeríteni. Természetesen máig tartó vita folyik arról, hogy milyen speciális esetekben lehet indokolt a katonai beavatkozás, és azt hogy lehet a nemzetközi jogi normákat tiszteletben tartva végrehajtani [bővebben: Sulyok 2004].

még szigorúbb intézkedéseket vezetett be annak érdekében, hogy területén kívül tartsa a (potenciális fenyegetést jelentő) menekülteket, és a fejlődő világ országai is újabb korlátozásokkal sújtották a területükön élő és a hozzájuk érkező menekülteket – a menekültek jogi védelme ezáltal még inkább háttérbe szorult. A fogadó államok korlátozó intézkedései sokrétűek voltak: egyesek korlátozták a menekültek fogadását (kvótákkal, a határok lezárásával), mások elsietett és nem feltétlen önkéntes hazatelepítésekkel próbálták megoldani a helyzetet, kivételes esetekben pedig kitoloncolásokra is sor került. Általánosnak mondható emellett, hogy a menekültek kezelésének minősége tovább romlott, az eddig liberális politikát folytató államok is sorra megtagadták ettől kezdve a menekültek szabad mozgáshoz és munkavállaláshoz fűződő jogait [Loescher – Betts – Milner 2008: 59-61].

Pozitív változás ugyanakkor, hogy az új évtizedben radikálisan lecsökkent a fegyveres konfliktusok száma a világban, így sok menekült visszatérhetett hazájába. Ennek következtében az 1992. évi 18 millióról 2005 elejére 9 millió fő körülire csökkent az UNHCR mandátuma alá tartozó menekültek száma [Loescher – Betts – Milner 2008: 59]. Ez azonban természetesen nem azt jelenti, hogy ne maradt volna jelentős számú, hosszú ideje megoldatlan menekültprobléma szerte a fejlődő világban – a legjobb példa erre a dolgozat esettanulmányául szolgáló szomáli menekültek esete.

Az UNHCR megjelenése Kenyában

Az UNHCR Kenyába nem sokkal a szomáliai polgárháború kitörése miatti tömeges menekültáradat megindulása után érkezett. A kenyai kormányzat a kezdetektől fogva ellenségesen viszonyult a menekültekhez, egyrészt a szomálikról kialakított negatív kép („irredenta, felforgató elemek"), másrészt a polgárháború átgyűrűzése miatti félelem miatt. Ennek következtében a kenyai elnök, Daniel arap Moi már 1991-ben minden felelősséget (és jogot) áthárított az UNHCR-re [Verdirame 1999: 56-57]. Mivel tevékenysége maximálisan a kenyai kormány jóindulatától függött, az UNHCR – hogy maradhasson az országban – kénytelen volt eltűrni a kenyai kormány feltételeit, és szemet hunyni a menekülteket ért emberi jogi visszaélések, zaklatások és megfélemlítések felett [RCK 2003].

Sadako Ogata főbiztos – 10 éve alatt – végig arra törekedett, hogy valamiféle fenntartható egyensúlyt alakítson ki a menekültek védelme és a befogadó országok (részben érthető) feltételei és érdekei között. Ezt a komoly kihívást azonban a kenyai szomáli menekültprobléma esetében nem sikerült maradéktalanul teljesíteni – ebben nagy szerepet játszott a kenyai kormány, mely rideg és kemény álláspontjából nem volt hajlandó engedni. Nairobi a nemzetközi közösséggel való tárgyalása során a kezdetektől fogva egyfajta zsaroló pozíciót vett fel: tudván, hogy csak a beleegyezésével végezhetik a munkájukat a különböző nemzetközi ügynökségek, igen szigorú feltételeket diktált. Elfogadtatta saját korlátozó politikáját (azaz a menekültek táborokba való bezárását), a nemzetközi kötelezettségeit átadta az UNHCR-nek és partnereinek, és a pénzügyi segélyektől tette függővé a további együttműködést, mindvégig hangsúlyozva, hogy igazságosabb és egyenlőbb teherviselésre van szükség. Az UNHCR mindössze annyit tehetett, hogy – morális hatóságként – nyomást gyakorolt a kormányzatra, újból és újból figyelmeztetve azt kötelezettségeire [Kagwanja és Juma 2008].

Az UNHCR munkáját kezdetben nem csak a kenyai kormányzat kompromisszumot nem ismerő magatartása, hanem saját erőforrásainak elégtelensége is korlátozta: 1991 júliusában mindössze egy 40 fős csapat áll rendelkezésre Kenyában, és ez a szám egy évre rá is csak 162 főre növekedett. Ráadásul a személyzetnek nem volt semmilyen tapasztalata arról, hogy milyen egy ellenséges környezetben dolgozni, így a szomáli

milíciák szinte folyamatos támadásai nem kevés fennakadást okoztak a menekültek ellátásában. Kezdetekben a menekültek halálozási aránya is ijesztő volt: 100 ezer emberből naponta átlagosan 100 halt meg különböző járványok (malária, tuberkulózis, tüdőgyulladás), vízhiány, illetve fegyveres erőszak következtében [Kagwanja és Juma 2008: 226-227].

A helyzet 1992-ben kezdett normalizálódni, miután a nemzetközi közösség figyelmének középpontjába került a szomáliai krízis – ez lehetővé tett egy 37,5 millió dolláros program elfogadtatását az alultápláltság visszaszorítására. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa közben határozatot hozott, melyben deklarálta, hogy a szomáliai emberi szenvedés nagysága a nemzetközi békét és biztonságot fenyegeti, tehát az Alapokmány VII. fejezete alapján minden lehetséges eszközzel létre kell hozni egy biztonságos környezetet, hogy a humanitárius segélyeket el lehessen juttatni a rászorulóknak [UN 1992]. Az UNHCR azonban hamar belátta, hogy a túlzott biztonsági kockázat miatt a szomáliai helyzeten tartósan nem tud javítani, így teljes figyelmét a Kenyában állomásozó szomáli menekültek felé irányította.

5. A kenyai korlátozó politika – magyarázó tényezők, megnyilvánulások és következmények

A kenyai állam menekültekhez való negatív hozzáállását több tényező magyarázza, melyek között találunk a történelmi múltból táplálkozó (etnikai) ellentétet csakúgy, mint gazdasági, politikai és biztonsági okokat. Ezek együtt olyannyira súlyosak, hogy érthető módon a menekültekkel együtt érkező nemzetközi segélyek (és ezáltal nagyszabású infrastrukturális beruházások) sem kompenzálhatták a negatív hatásokat. Így a kenyai kormányzat mindmáig meglehetősen ellenségesen szemléli a távoli határterületein (és illegálisan a nagyobb városokban) meghúzódó szomáli menekülteket.

Nairobi érdekei ismertek: soha nem kért a menekültekből, azokat csak nyomásra, nemzetközi kötelezettségeit teljesítendő fogadta be, így a területén kialakult menekülthelyzetet minél gyorsabban meg szeretné szüntetni. De amíg ez nem sikerül, addig se kívánja törékeny gazdaságát és politikai stabilitását kitenni a menekültek jelentette veszélyforrásoknak. Így a lehető legszigorúbb szabályozással próbálja elszigetelni a menekülteket – azonban, ahogy azt látni fogjuk, ez nem feltétlenül vezet az általa remélt eredményre. Az alábbiakban a kenyai állam főbb aggodalmait, ezáltal a korlátozó politikájának legfontosabb jellemzőit, és mindennek a menekültekre és az UNHCR-re gyakorolt hatását veszem sorra.

5.1. A szomálik diszkriminálása – a kenyai bűnbakképzés Nairobiban

Mint ahogy már a 4. fejezet elején vázoltam, Kenyának a szomálikkal kapcsolatos negatív percepciói a gyarmati határok meghúzásáig, illetve a függetlenség elnyerése után a szomáli elszakadási törekvések miatt kirobbant Sifta-háborúig nyúlnak vissza. A szomszédos Szomália kimondott pánszomalizmusa méltán keltett komoly aggodalmat a kenyai döntéshozókban, ám végül – egy-két határincidensen kívül – háborúra nem került sor a két ország között.

A kenyai szomálik azonban mindmáig nem tudták lemosni magukról az „irredenta” és az „erőszakos” jelzőket, és az ide érkező szomáli menekültek nyilvánvalóan szintén ebbe a kategóriába kerültek. A kenyai állam tehát a szomáli menekültekre nem mint a szomszédos ország polgárháborúja elől menekülő áldozatokra, hanem mint az ország biztonságát veszélyeztető „felforgató elemekre” tekint.

A menekültté válás feltételei Kenyában világosak: a menekültnek regisztrálnia kell magát az UNHCR-nél, és a kijelölt menekülttáboron belül kell maradnia. Ez alól csak néhány kivétel létezik: Nairobiban legálisan tartózkodhat az a menekült, aki (i) áttelepítési interjúra érkezett, (ii) kórházi ápolásra szorul, (iii) iskolai tanulmányokat folytat a fővárosban, vagy (iv) a táborokban komoly fenyegetéseknek van kitéve. Az e

kategóriák egyikébe eső, a fővárosban legálisan tartózkodó menekültnek azonban el kell fogadnia, hogy nem élvezi az UNHCR támogatását [Mogire 2009: 23; Parker 2002: 160; Pavanello és társai 2010: 13].

A fővárosi szomálik legfontosabb kolóniája Eastleigh városnegyedben található: mivel hagyományosan szomáli többségű városrészről van szó, könnyebb a szomáli menekülteknek beolvadniuk és a hatóságok elől sikeresen rejtve maradniuk. Eastleigh olyan szempontból is hasonlít a keleti határterülethez, hogy szintén marginális terület: 1921-ben jött létre három városrész összevonásával, és már ekkor egyfajta elszigeteltség és kriminalizáció volt megfigyelhető a kenyai társadalom részéről az itt élők irányában – ami egyébként a szomáli menekülteknek kapóra is jött. Az itt magukat meghúzó szomálik számát csak óvatosan lehet becsülni. Hivatalosan (azaz legálisan) 2010 márciusában a kenyai fővárosban 20 814 regisztrált szomáli menekültet tartott számon az UNHCR [UNHCR 2010c]. Ugyanakkor a Human Rights Watch szerint 2002-ben számuk akár a 60 ezer főt is elérhette [Parker 2002: 27], más forrás (1998-ban) 55 és 150 ezer közé teszi azt [Kagwanja és Juma 2008: 224].[42] A becslést nehezíti, hogy a szomálik általában csak átmenetileg telepednek le a fővárosban – azt csak ugródeszkának használják a remélt nyugati letelepedéshez –, így nagy a lakosok közötti fluktuáció.[43]

Eastleigh az utóbbi két évtizedben a bűnözés fellegvára lett, ebben azonban legalább annyira felelősek a kenyai hatóságok, mint maga az ott élő lakosság. A szomáli menekültek nyilván érdekeltek a káosz fenntartásában, hiszen ez segít nekik az elvegyülésben, a kenyai hatóságok felelőssége azonban abban mutatkozik meg, hogy az utóbbi húsz évben meg sem kísérelték felszámolni ezt az állapotot, semmiféle infrastrukturális fejlesztést nem hajtottak végre, helyette teljesen lemondtak a városrészről és mindössze időközönkénti razziákkal próbálták kezelni a helyzetet [Murunga 2005: 151-160]. Az 1990-es évek közepétől – a szomáli menekültek nagyszámú megjelenésével párhuzamosan – változott meg igazán az eastleighi városkép: az addigi elhanyagolt, de mégis valamennyire rendezett arculatot felváltotta a mindent elborító szemét, a bádogkunyhók tömege és az utcagyerekek hada. A túlzsúfoltság pedig értelemszerűen a bűnözést is növelte, aminek döbbenetesen széles skálája terjedt el – ma is Eastleigh városrésznek vannak a fővároson belül a legrosszabb bűnözési mutatói, a rablások és a fegyveres erőszak mindennapos ezen a környéken [bővebben lásd: Katumanga – Cliffe 2005; Pavanello és társai 2010].

A hatóságok – miután több rendőrt is lelőttek – nem is mernek Eastleigh területén járőrözni, csak koordinált akciók esetén, állig felfegyverkezve, éjjel hatolnak be a területre, ami nyilvánvalóan nem jelent megoldást a féktelen erőszakra, sőt, a jelentések alapján inkább csak visszaélésekhez vezet. A szomálik jogtalan és aránytalan

[42] Becslések szerint Nairobi lakosságának 60 százaléka a város területének 5,8 százalékát elfoglaló nyomornegyedek egyikében él [Weiss 2004: 33] – ez az adat (még ha becslésen alapul is) képet adhat nekünk a szomálik lakta Eastleigh viszonyairól.

[43] A nagy bérházakból átalakított „bevásárlóközpontokban" minden egyes szoba egy-egy különálló bolt lett, amely éjszakánként egy-egy szomáli család lakásaként is funkcionál egyben. Sokuknak azonban még így sem jut alvóhely, így a családok sokszor felváltva alszanak – akinek épp nincs hol meghúzódnia éjszakára, az az utcán húzza ki másnap reggelig. Mások az utcán eszkábálnak maguknak bádogból valami fedelet, ami alatt meghúzódhatnak. Normális anyagból építkezni felesleges, hiszen építési engedély híján a hatóságok bármelyik pillanatban lebontásra ítélhetik az egész negyedet. A szomálik életmódja – nincs igényük „rendes" lakásra; a magánélet teljes hiánya; éjszakai ébrenlét; nem tanulják meg a helyi nyelveket – így valóban az átmenetiséget sugallja [Murunga 2005: 153-155; Parker 2002; Weiss 2004].

zaklatásról panaszkodnak, aminek szerintük egyetlen célja van: megvesztegetési pénz kikényszerítése a lakosoktól [IRIN 2002a; Verdirame 1999].[44] A HRW jelentése szerint a Nairobiban élő menekültek havonta átlagosan 34 dollárt költenek arra, hogy a rendőrséget lefizessék [Parker 2002: 44], miközben a teljes havi jövedelmük 50 és 100 dollár között mozog [Pavanello és társai 2010: 20]. Akut probléma, hogy a rendőrök – miután semmiféle képzést nem kaptak a menekültekkel való bánásmóddal kapcsolatban – nincsenek tisztában a menekültek dokumentumaival, így sokszor hamisítványnak gondolják a törvényes okmányokat, amit emiatt meg is semmisítenek. A rendőri zaklatások elkerülése érdekében a menekültek (különösen a nők) csak a legszükségesebb esetben utaznak a fővároson belül, lemondva – kényszerből – a szabad mozgás jogáról. Egyes közösségek pedig igyekeznek megállapodni a rendőrséggel: havi rendszeres fizetés ellenében a razziák elkerülik az ő tömbjüket [Katumanga – Cliffe 2005; Pavanello és társai 2010].

A kenyai hatóságok visszaéléseit a megfelelő jogi keretek hiánya is lehetővé tette. Kenya 2006-ig nem rendelkezett menekülttörvénnyel, egészen addig az 1972-es kenyai bevándorlási törvény rendelkezéseit alkalmazták a menekültekre is [Mogire 2009: 20]. A 2006-os menekülttörvény végül sokban nem módosított az addigi politikán. Bár 2003-ban felmerült, hogy lazítsanak a táborok elhagyásának tilalmán, végül ez a törvénybe nem került bele (újból megakadályozva a menekültek esetleges integrációját és gazdasági önellátását), ugyanakkor a kenyai kormányzat továbbra is fenntartotta magának a jogot arra, hogy az államra veszélyesnek ítélt menekülteket kiutasítsa az országból [Kagwanja és Juma 2008: 225-226; Menkhaus 2003: 40-41; Mogire 2009: 20]. A menekültek (állami) regisztrációja megindult (a frissen felállított Nemzeti Menekültügyi Tanács irányításával), bár a visszajelzések alapján ez is inkább a fővárosban illegálisan megbújó szomálik felkutatását szolgálta elsősorban (a Tanács szinte kizárólag az eastleighi szomáli lakosságra koncentrált), ahelyett, hogy ezáltal javítottak volna a menekültek jogi védelmén. A hivatalos indoklás szerint ezzel a városi menekültek számát szerették volna csak felmérni, hogy közülük a munkaképesek legális státuszt kaphassanak, de valójában a kampány igazi célja az illegális bevándorlók kiszűrése volt [Kagwanja és Juma 2008: 226].

Természetesen az Eastleigh-ben élő szomálik (őslakosok és menekültek egyaránt) nem kizárólag erőszakos bűncselekményekből tartják fenn magukat. De mivel a munkavállalási engedély 700 dollárba kerül – és mindössze két évre szól –, a többségük az informális gazdaságban talál csak helyet magának, többek között pincérként, fizikai munkásként, bolti eladóként és autómosóként. Keveseknek adatik meg, hogy saját üzlettel büszkélkedhessenek, ezen szerencsések jellemzően fodrászüzletet, internet kávézót vagy valamilyen kioszkot vezetnek, esetleg egy taxi vagy matatu (tipikusan kenyai, 7-14 személyes kisbusz) segítségével keresik meg jövedelmüket [Pavanello és társai 2010: 21]. Akik nem találnak munkát, azok a kereskedelembe kapcsolódnak be a legkülönbözőbb árucikkekkel: textilekkel, fehérneművel, nyakkendőkkel, cipőkkel, tisztálkodási szerekkel, konyhai eszközökkel, műszaki cikkekkel, zöldséggel és gyümölccsel, illetve sokan a (nagyon jövedelmező) khat-üzletben vesznek részt.[45] A szomálik üzemeltetik Nairobi legnagyobb piacát, amely a főváros legtöbb üzletét is

[44] A menekültek szerint a rendőrök sokszor munkán kívül is betérnek Eastleigh-be, hogy ezáltal extrajövedelemhez jussanak. A rendőrségnek megvan az állandó forgatókönyve: napközben a férfiakat kapják el, este pedig a nőket, értük ugyanis – a szexuális erőszak félelme miatt – nagyobb csúszópénzt lehet kicsikarni [Pavanello és társai 2010: 18].

[45] A khat (Szomáliában miraa néven is ismerik) enyhe hatású, növényi alapú kábítószer, amit a szomálik előszeretettel fogyasztanak a nap huszonnégy órájában. Élettani hatása az éhség és az álmosság csökkenése, illetve a szexuális vágy fokozódása.

ellátja Szomáliából illegálisan behozott, minőségi európai és ázsiai árucikkekkel – természetesen a fegyverek mellett.[46]

A szomáli menekültek annak ellenére, hogy a menekülttáborok nyomorából szerettek volna kitörni, a kenyai fővárosban is rengeteg korláttal és diszkriminációval szembesülnek – legálisan Nairobiban tartózkodóként is. A tiszta munkavállalás pénzügyi és adminisztratív akadályai miatt a szomálik az informális gazdasághoz fordulnak, széles skálájú tevékenységből (fodrászüzlettől a fegyverkereskedelemig) remélve a jobb megélhetést. A rendőrök zaklatása napi szinten felmerülő problémát jelent, amit legfeljebb elkerülni lehet, jogilag orvosolni azonban (egyelőre legalábbis) nem. Alapszolgáltatásokhoz, így megfelelő oktatáshoz és egészségügyi ellátáshoz – elsősorban pénzügyi okokból – szintén nem jutnak hozzá, ez kétségtelenül hátrány a menekülttáborokkal szemben [Pavanello és társai 2010: 24-26]. Összességében azonban Nairobi – a kereskedelembe való sikeres bekapcsolódás, illetve a (relatíve) szabad mozgás miatt – mégiscsak kitörési pont sok korábban menekülttáborban élő szomáli menekült számára.

5.2. Dadaab: a helyi lakossággal való feszültség növekedése

Kenya északkeleti tartománya – az ország területének egyötöde – félsivatagos, földművelésre alkalmatlan terület, így az évszázadok óta itt lakó kenyai szomálik – akik a kenyai lakosság 1-2 százalékát teszik ki [Horst 2006: 22] – mindig is nomád állattartásból tartották el magukat. A szomáli menekültek legnagyobb része azért választotta Kenyát úticéljának, mert történelmileg jelentős számú szomáli élt ezen a vidéken, és így – a bonyolult szomáli klánrendszeren keresztül – joggal remélhettek tőlük segítséget.

A megfigyelések azt mutatják, hogy Afrikában azok a menekültek számíthattak pozitív fogadtatásra távol az otthonuktól, akik valamilyen módon be tudtak illeszkedni az őshonos közösségbe, akiket valamilyen (nyelvi, kulturális, etnikai) kapocs segített az integrációban – ilyenkor ugyanis a befogadó ország lakossága természetesnek vette a nagylelkű segítségnyújtást [Loescher 1992: 42]. Ellenkező esetben azonban rendszerint ellenségesen kezelték a menekülteket, gyakran őket okolva minden negatív eseményért (legyen szó a növekvő bűnözésről, a szegénységről, az eső hiányáról vagy valamilyen járványról) [Loescher és Milner 2005: 161].[47] A feszültség forrása lehet a szűkös erőforrásokért (vízért, legelőért, itatóért) vívott harc, de nagyszámú menekültek esetén az etnikai-hatalmi viszonyok megváltozása is előidézhet addig szunnyadó ellentéteket.

Érdekes módon, a szomáli menekültek esetében elvben megvolt az asszimiláció lehetősége, és a kenyai szomálik kezdetben valóban segítették is a menekülteket a letelepedésben, idővel azonban kiéleződött köztük a viszony. A menekültek ugyanis

[46] A kereskedők kiépített hálózattal rendelkeznek, a gyengén őrzött kenyai-szomáli határon át hozzák be a csempészárut (a fegyvereket több szemtanú szerint halott kecskékbe csomagolva), amit aztán Dadaab városában raknak át matatukba), az árut pedig – jóval áron alul – Nairobiban terítik. A főváros számos üzlete is itt tölti fel polcait áruval, hiszen jóval olcsóbban jut itt hozzá az árukhoz, mintha hivatalos csatornákon szerezné be azokat [Lindley 2007; Murunga 2005: 156-157; Weiss 2004: 27].

[47] Ez volt a helyzet a (4.2. pontban érintett) Mombasa környéki szomáli menekültekkel az 1990-es évek elején, akiket aztán a helyi lakosság – egyébként jogos – követelésére át is telepítettek Dadaab táboraiba [Verdirame 1999: 68-69]. Hasonló konfliktus figyelhető meg a Kenya északnyugati területein élő dél-szudáni menekültek és az őshonos turkana törzs között is [Aukot 2004].

ingyen olyan szociális szolgáltatásokhoz (egészségügyi ellátáshoz, alapoktatáshoz) jutottak, amiket a kenyai szomálik nem engedhettek meg maguknak – Afrikában az 1980-as években az IMF strukturális kiigazító programjainak (structural adjustment programmes, SAPs) következtében sok vidéki területen megszűnt, vagy jelentősen lecsökkent a betegellátás és az oktatás hozzáférhetősége [Loescher és Milner 2005]. A félsivatagos terület ráadásul rendkívül szűkös volt erőforrásokban, az ezek birtoklásáért indult harc jelentős feszültségeket eredményezett. Az elhúzódó menekültprobléma tehát azt eredményezte, hogy a kenyai szomálik egy idő múltán kezdték kihangsúlyozni kenyai identitásukat, hogy ezzel is jelezzék a jogos igényeiket az erőforrásokért vívott küzdelemben [Horst 2006; Kagwanja és Juma 2008: 223-224].

A helyi lakosság igényei érthetőek, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni az érem másik oldaláról sem. A menekültek hosszú távú jelenléte ugyanis komoly pozitív gazdasági és társadalmi változást hozott a befogadó országban (és szűkebb értelemben a helyi viszonyokban). Az UNHCR-nek és a különböző NGO-knak köszönhetően új infrastruktúra épült, új munkalehetőségek jelentek meg és a biztonsági helyzet is jelentősen javult. Dadaab város lélekszámának rohamos növekedésével megindult egy urbanizációs folyamat. Utak épültek, kiépült a telekommunikáció, javult a közszolgáltatások minősége, könyvtár, újságok és rádiók jelentek meg, vágóhíd épült, egyre nagyobb hangsúly került a környezeti regenerációra (másfélmillió csemetéből álló faültetési programot indítottak), és nem utolsósorban a humanitárius ügynökségek tevékenysége jelentős adóalapot jelentett a helyi közösségnek [Kagwanja és Juma 2008: 229-230; Pérouse de Montclos és Kagwanja 2000: 210]. Mindez együtt azt eredményezte, hogy Dadaab városa és környéke a maga városias jellegével egy valóságos enklávé lett a félsivatagos régióban [Horst 2006: 78]. Összességében tehát kijelenthető, hogy bár a menekültek jelenléte kiélezte a viszonyt a helyi lakossággal a szűkös erőforrások miatt, a kérdést ennél árnyaltabban kell megközelíteni, rámutatva a menekültek jelenlétének nemcsak – vitathatatlan – hátrányaira, hanem – szintén nehezen tagadható – pozitív hatásaira is.

5.3. A menekültek és a kenyai növekvő bűnözés összekapcsolása

Bár a kenyai kormányzat a területén élő szomálikhoz fűződő negatív érzelmeinek egy része múltbeli sérelmeken és előítéleteken alapszik, látni kell azt is, hogy a menekültek jelenléte mind Dadaab táboraiban, mind a fővárosban valódi biztonsági kockázatot jelent Nairobi számára. Ennek többfajta megnyilvánulása van, az alábbiakban a következő (egymással szorosan összefüggő) jelenségekről lesz szó: a (főleg Szomália felől érkező) kis- és kézifegyverek rohamos elterjedése, a szomáliai fegyveres erőszak átgyűrűzésének lehetősége, illetve a menekültek között megbúvó, úgynevezett „menekült harcosok" jelenléte.[48] Az a tény, hogy a hosszú, porózus kenyai-szomáliai határt – kellő kapacitás és a szomáliai központi hatalom hiánya miatt – mind a mai napig nem jelölték ki, és azt csak néhány ponton őrzik, mind a három jelenségnek jó táptalajt nyújt.

Kis- és kézifegyverek proliferációja Kenyában

Az illegális fegyverkereskedelem Kenyában már a függetlenség elnyerése utáni Sifta-háború alatt beindult, ekkor telepedtek meg az első szomáliai bűnbandák a távoli, a

[48] A terrorizmusra külön részben térek ki.

központi kormányzat számára elérhetetlen határterületen.[49] A fegyverkezésnek ugyanakkor jóval korábbra visszanyúló hagyománya van Afrika szarvában: az itt élő, pásztorkodással foglalkozó nomádok önvédelmi céllal mindig is szereztek be fegyvereket, mivel a központi kormányzattól nem várhattak védelmet a többi törzs támadásai ellen.[50] Márpedig a víz és a legelőterületek szűkössége miatti viták gyakran torkollottak fegyveres konfliktusba – a hagyományos fegyverek lecserélése automata lőfegyverekre pedig nyilván egyre véresebb összecsapásokat eredményezett [IRIN 2006a]. A törzsek felfegyverzésében sokáig egyébként a gyarmatosító európaiak is részt vettek, az 1920-as évekből több feljegyzés is ránk maradt, amelyek szerint a brit gyarmati vezetés elefántcsontért cserébe látta el fegyverekkel az ország északnyugati részében élő turkana törzs tagjait [Murunga 2005: 148-149]. Az 1970-es és 1980-as években mennyiségében óriási robbanás következett be a fegyverek piacán,[51] a fegyverek terjedésével pedig a bűnözés is radikálisan nőtt [Buchanan-Smith és Lind 2005: 4]. A hatóságok azonban mindezt tétlenül szemlélték, a beáramlás megakadályozására (és így a problémakör megelőzésére) nem indultak átfogó kormányzati lépések annak ellenére, hogy a rendőrség előtt ismertek voltak a főbb fegyvergócok és szállítási útvonalak Szomáliától egészen a főváros Eastleigh városnegyedéig [Murunga 2005: 150].[52]

Kenya több tényező miatt került a fegyverkereskedelem gócpontjába. Északi szomszédainak (Szomália, Etiópia, Szudán és Uganda) mindegyikében véres harcok növelték a fegyver iránti keresletet, mombasai kikötője miatt pedig tranzitútvonalnak is kiváló volt (például a burundi kereslet kielégítésére egészen a polgárháború 2005-ös lezárásáig). Kenyában ráadásul jóval drágábban tudták értékesíteni a fegyvereket, mint Szudánban vagy Ugandában, ezért jó piacnak is számított [HRW 2002] – természetesen

[49] Az elszigeteltség mértékét jól jelzi, hogy egészen 1995-ig csupán heti egyszer közlekedett távolsági busz Dadaab-ba. Ma már naponta van járat, de a Garissa városánál működő ellenőrzőpont továbbra is lehetetlenné teszi, hogy bárki észrevétlenül jusson be a területre [Horst 2006: 23].

[50] A keresleti oldalnak ezt a kiemelkedő sajátosságát az ENSZ első nemzetközi szakértői jelentése (United Nations Report of the Panel of Governmental Experts on Small Arms, 1997) általánosan is megerősítette, hangsúlyozva az állam felelősségét a biztonság megteremtésének hiányában. A jelentés rámutatott arra is, hogy bár a nomád törzsek elsősorban valóban önvédelmi célból vásárolnak fegyvert, ezeknek a felhalmozása később azonban gyakran vezet erőszakos cselekményekhez (például egy másik törzs állatainak megszerzése érdekében elkövetett rajtaütés formájában) [UN 1997] – habár más vélemények szerint [Buchanan-Smith és Lind 2005] a nomád törzsek életmódjához mindig is hozzátartozott a rablás. A szakértői véleményt 2001 nyarán az ENSZ hivatalos politikai álláspontja követte, amely azonban főleg a kínálatcsökkentésre koncentrált, és csak általános irányelveket fogalmazott meg a probléma megoldására [Weiss 2004: 25].

[51] A fegyverek radikális proliferációját keresleti és kínálati tényezők is magyarázták. Keresleti oldalról a törzsek között kialakulófélben lévő fegyverkezési versenyt kell említeni, ami pedig a kínálatot illeti, a szomszédos országok fegyveres konfliktusai (Idi Amin rémuralmának megdöntése Ugandában 1979-ben; a második szudáni polgárháború kitörése 1983-ban; a szomáliai ellenállás kibontakozása az 1980-as évek második felében) jelentősen hozzájárultak a fegyverek nagyfokú terjedéséhez az egész régióban. Ezt fokozta az 1970-es évek második felétől egyre aktívabb szuperhatalmi katonai szembenállás Afrika szarvában, ami végül az 1977-78-as ogadeni háborúban kulminálódott – az USA és a Szovjetunió tehát közvetlenül is felelősek a régió társadalmainak militarizálásáért.

[52] Itt a kenyai rendőrség felelősségét kell felvetni. A HRW jelentése [2002: 10] szerint a csempészeknek nem is kellett kerülő útvonalakat keresni, a rosszul fizetett rendőröket ugyanis 3-4 dollárnak megfelelő kenyai schillinggel könnyen meg lehetett vesztegetni.

a fegyverekért kért pontos összeg Kenyán belül is változik típusról típusra, területről területre és időről időre, a kereslet és kínálat törvényei szerint.

A kenyai kormányzat a jelenség megfékezésére mindössze annyit tett, hogy rendkívül szigorú fegyvertartási törvényt hozott, ennek hatása azonban kifulladt abban, hogy legálisan mindmáig nagyon kevesen rendelkeznek fegyverviselési engedéllyel (kevesen is tudják kifizetni az ezzel járó költségeket) – illegálisan, helyi piacokon azonban mindenhol lehet találni fegyvert. A kormányzat a kínálat csökkentését egyrészt erőszakos fegyverbegyűjtésekkel (razziákkal), másrészt időről időre elnöki amnesztiaprogrammal próbálja megoldani.[53] Amíg azonban a keresletet nem tudja csökkenteni, tehát a fegyverbirtoklás és -használat okait nem szünteti meg (azaz a személyi biztonságot nem tudja garantálni egész Kenyában – a határterületeken is), addig hiába szednek össze időnként párezer fegyvert, a feketepiac pótolni fogja a hiányt. Sőt, nomád pásztorokkal készített interjúkból kiderül, hogy a fegyverek begyűjtése közvetetten csak növeli a helyzet súlyosságát, hiszen a pásztorok minden fegyverelkobzás után új, ezáltal egyre modernebb fegyverekhez jutnak [Weiss 2004: 29].

A kormányzat tehát – úgy tűnik – megint a könnyebb utat választja: a kereslet csökkentése (valódi politikai lépések) helyett csupán szigorú szankciók kilátásba helyezésével kezeli (valójában nem kezeli) a helyzetet, a felelősséget rátolva a szomáli (és egyéb) menekültekre, stigmatizálva őket [HRW 2002: 12-13]. Noha világos, hogy a menekültek megjelenése előtt több évtizeddel kezdődött a fegyverkezési folyamat, és a kínálat mellett a kereslet fokozódása is okozza a proliferációt, a kormányzatok retorikája kifullad a menekültek vádolásában – akár Moi, akár Kibaki, akár a tanzániai Benjamin Mkapa nyilatkozatait nézzük.[54]

Több kezdeményezés indult a kis- és kézifegyverek afrikai terjedésének megfékezésére. Az OAU 2000. évi, úgynevezett Bamakói Nyilatkozata[55] fő feladatának a kereslet csökkentését tűzte ki, többek között a demokrácia erősítése, az emberi jogok tisztelete, a gazdasági fejlődés beindítása és a konfliktusok megelőzése segítségével [OAU 2000: 2. cikk; Weiss 2004: 24-25]. Már az OAU nyilatkozata előtt számos regionális szintű egyeztetés indult meg a témában, a dolgozat szempontjából releváns a 2000. márciusi Nairobi Nyilatkozat, amelyben a kelet-afrikai térség tíz országa (Burundi, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Dzsibuti, Etiópia, Eritrea, Kenya, Ruanda, Szudán, Tanzánia és Uganda) kezdeményezte a nemzetközi (ENSZ) és afrikai (OAU) célok gyakorlatban való megvalósítását. Az ebből kinövő kormányközi szervezet, a RECSA (Regional Centre on Small Arms) ambiciózus céljainak – a titkosszolgálatok, a rendőrség és a biztonsági erők közötti szorosabb együttműködés, közös monitoring,

[53] Az amnesztiaprogram – ha megfelelő ösztönzőkkel áll elő a kormányzat – ideális megoldás a leszerelésre, hiszen önkéntes és erőszakmentes. Burundiban például sikerként tekintenek az ez irányú törekvéseikre: 2009 októberében – tíz nap alatt – a lakosság 2 500 puskát, 10 500 kézigránátot, 220 bombát és közel 790 ezer lövedéket szolgáltatott be építési alapanyagokért, biciklikért, bútorokért és mobiltelefonokért cserébe. A lefegyverzési program vezetője szerint 2009-ig (több hullám során) a fegyverek 80 százalékát begyűjtötték [IRIN 2009e]. Kenyában a kezdeményezésnek mérsékeltebb a sikere, egy 2006-os jelentés szerint egy év alatt mindössze 2 300 fegyvert és 5 000 töltényt adtak le önkéntesen [IRIN 2006a].

[54] A tanzániai elnök, Benjamin Mkapa 2003 szeptemberében hivatalosan is megvádolta a burundi menekülteket a kézifegyverek tanzániai elterjedése és a bűnözés növekedése miatt, ez indokolta később a szigorúbb korlátozásokat és az idő előtti (sokak szerint egyáltalán nem önkéntes) hazatelepítést [Loescher – Milner 2005: 158; IRIN 2001a].

[55] Teljes nevén: Bamako Decalaration on an African Common Position on the Illicit Proliferation, Circulation and Trafficking of Small Arms and Light Weapons.

információcsere, társadalmi tudatosságot növelő közös programok – elérését ugyanakkor hátráltatta a nemzeti politikák különbözősége és sokszor következetlensége, a tagok között meglévő feszültségek, illetve az, hogy nem esett szó a nyilatkozat (és a célok) beágyazásáról a már meglévő regionális integrációkba (EAC, IGAD) [Nairobi Declaration 2000; Weiss 2004: 25-27].

A szomáliai káosz átgyűrűzésének félelme

A bűnözés és a szomáli menekültek kapcsolatának másik lehetséges aspektusa a máig tartó szomáliai fegyveres konfliktus átgyűrűzése. Ilyenre számos példa akad Afrika modernkori történetében, elég, ha csak a libériai és a Sierra Leone-i polgárháborúk összefonódására, vagy a ruandai népirtás egész Közép-Afrikára kiható következményeire gondolunk [ez utóbbiról bővebben lásd: UNHCR 2000a: 245-275].

Ahhoz, hogy megértsük, milyen regionális és nemzetközi veszélyeket hordoz(hat) a szomáliai konfliktus, át kell röviden tekintenünk annak történeti fejlődését. Szomáliában de facto központi hatalom 1991 óta nem létezik: 2006-ig klánok között folyt a harc – ezt a nemzetközi beavatkozás sem tudta lezárni –, 2006-tól pedig a radikális iszlamisták állnak szemben a nyugatbarát mérsékelt erőkkel – már önmagában ez a váltás a szemben álló felekben jelzi, hogy egy igen komplex háttérrel van dolgunk.

Noha 2004-ben létrejött a hatalmat de jure gyakorló Ideiglenes Szövetségi Kormány (Transitional Federal Government, TFG), sosem sikerült kiterjeszteni hatalmát az ország jelentős részére (a biztonsági helyzet miatt nem is a fővárosban, hanem az etióp határ közelében fekvő Baidoa városában ülésezett). A lakosság nagy részének nem tetszett, hogy az elnök – Abdullah Juszuf Ahmed – közismerten az ősi ellenség, Etiópia és a kilencvenes évek beavatkozása óta szintén gyűlölt USA hű szövetségese volt. A kormány legfőbb ellenlábasa az etióp együttműködést szigorúan elutasító, iszlamista kapcsolatokkal is rendelkező, úgynevezett Mogadishu-csoport volt, amely 2005 végére az ország nagy részét ellenőrzése alá vonta [Hettyey 2008: 96-97].

2006-ban aztán új szereplő jelent meg a szomáliai politikai színtéren: az Iszlám Bíróságok Uniója (ICU).[56] A kilencvenes évek elejétől létező iszlám bíróságokat összefogó, 1999-ben alapított ernyőszervezet fő célja kezdetben a saría (a muszlim jog) bevezetése volt [bővebben lásd Menkhaus 2005: 36-37], ez egészült ki 2006-ban radikálisabb, katonai célokkal: a szomáli területek egyesítésével (pánszomalizmus) és nemzetközi dzsihád hirdetésével – ekkortól találunk a szervezet soraiban külföldről jött dzsihádista fegyvereseket is [Hettyey 2008: 98-99; Kagwanja és Juma 2008: 222]. 2006-ban az ICU fokozatosan elfoglalta Szomália déli és középső területeit (beleértve a fővárost), legyőzve az amerikai támogatást is kapó Mogadishu-csoport hadurait.[57] A nemzetközi közvélemény kezdetben vegyes érzelmekkel fogadta az új hatalmat: bár a saría bevezetését félelemmel figyelték, a rend helyreállítását – 1991 óta először indult

[56] Többféle elnevezése ismert a tömörülésnek (Union of Islamic Courts – UIC; Joint Islamic Courts – JIC; Supreme Islamic Courts Council – SICC), én következetesen az ICU (Islamic Courts Union) rövidítést haszálom.

[57] A csoportosulás neve ekkor hivatalosan „Szövetség a Béke Helyreállításáért és a Terrorizmus Elleni Harcért" (Alliance for the Restoration of Peace and Counter-Terrorism, ARPCT) volt, ami önmagában szépen tükrözi a tevékenységüket finanszírozó amerikaiak retorikáját a térségben. Érdekes látni, hogy bár az USA maga is bábáskodott a TFG létrehozásánál, azonban 2006-ban – mivel érdekei úgy kívánták –, a nagyobb katonai potenciállal rendelkező, a TFG egyik fő ellenfelének számító Mogadishu-csoportot kezdte támogatni, ami aláásta a szomáliai kormány addig is meglehetősen szerény hitelét.

szemétszedési kampány –, a kikötő és a repülőtér megnyitását és a bűnözés visszaszorítását lelkesen üdvözölték [Hettyey 2008: 99]. Miután az iszlamisták hitet tettek a szomszédos országok területi integritása mellett, illetve a térség destabilizálása és a terrorizmus ellen, az IGAD – a kelet-afrikai államokat tömörítő Kormányközi Fejlesztési Hatóság – is elismerte az ICU erőfeszítéseit a szomáli béke és biztonság megteremtésére, felszólítva minden nem szomáli csapat (praktikusan az etióp erők) kivonására [Kagwanja és Juma 231-232].[58]

Ennek ellenére a menekülthelyzetre az ICU tevékenysége negatívan hatott: a harcok a szokásosnál is nagyobb menekülthullámot indítottak meg Kenya irányába (a saría bevezetése ellen való félelmükben sokan elhagyták otthonukat), súlyosbítva a dadaabi táborban élők életkörülményeit (ki is kellett bővíteni a tábort) és újfent szétrombolva megannyi szomáli menekült álmát az esetleges hazatérésről [IRIN 2006b; IRIN 2006c]. Miután 2006 decemberében – közvetlen etióp és amerikai katonai beavatkozással[59] – a TFG erői legyőzték az iszlamistákat, újabb 16 ezer lakos menekült Kenyába Szomália déli és középső részéről, ezeknek egy része (becslések szerint mintegy 4-7 ezer fő) azonban nem jutott át a határon a kenyai – nem először végrehajtott – határlezárás miatt [IRIN 2007c; Kagwanja és Juma 2008: 218].

Bár az ICU a vereséget követően felbomlott, annak radikális ifjúsági szárnya, az al-Shabaab folytatta a harcot, a TFG pedig csak és kizárólag az etióp katonai jelenlét miatt tudott hatalmon maradni. Etiópia 2008 decemberi kivonulása mindezt tisztán megmutatta: bár az AU – az etióp csapatok helyettesítésére – 2007-ben létrehozott egy többnemzetiségű katonai missziót (az ún. AMISOM-ot[60]), annak csekély létszáma[61] oda vezetett, hogy ma a radikális iszlamisták lényegében Szomáliának teljes déli és középső részét – Mogadishu néhány körzete kivételével – fennhatóságuk alatt tartják.[62] Közben a mérsékelt (szúfi irányzatot követő) iszlamisták kiegyeztek a TFG-vel (ez az úgynevezett Dzsibuti békefolyamat, ekkortól az ország elnöke a korábbi ICU-vezér, Sejk Saríf Ahmed), a harcosok javát adó (a radikálisabb vahabita iszlámot követő) al-Shabaab azonban hajthatatlannak mutatkozik a tárgyalásra. A szervezet többször kinyilvánította, hogy minden külföldi katona persona non grata Szomáliában, így az AMISOM-misszió

[58] Menkhaus [2005: 25] is hangsúlyozza, hogy önmagában az iszlamizmus Szomáliában – az iskoláival, kórházaival és a saría jogrendszerrel – a nyugati negatív percepciók ellenére egy viszonylag hatékony és stabil rendszert jelentett.

[59] Az USA – a terror elleni harc keretében – a Szomáliában esetlegesen rejtőzködő nemzetközi terroristák likvidálására több (sikertelen) légicsapást mért az ország déli részére [Hettyey 2008: 101].

[60] Az AMISOM-ot (African Union Mission in Somalia) az AU Béke és Biztonság Tanácsa 2007. január 19-i határozatával hozta létre, fél éves mandátummal, amit azóta több alkalommal meghosszabbítottak – legutóbb 2011. január 31-ig [UN 2010].

[61] Az eredetileg meghatározott 8 ezer főt máig nem sikerült teljesíteni, mindössze két afrikai ország küldött katonákat: Uganda 2 700, Burundi pedig 1 600 főt. Ezzel a létszámmal mindössze Mogadishu néhány stratégiai fontos pontját (a repülőteret, a kikötőt, az elnöki palotát és az ENSZ-központot) tudják védeni [Hettyey 2008: 102-103].

[62] Fontos megjegyezni, hogy nem csak az al-Shabaab küzd a TFG ellen, hanem több más kisebb radikális csoportosulás, amelyek mindeközben egymással is rivalizálnak. Ezt legjobban a Sejk Aweys vezette Hizbul Islam érzékelteti, amely kezdetben az al-Shabaab szoros szövetségese volt, később azonban – a Kismayo város kikötőjének ellenőrzése miatt kirobbant fegyveres konfliktus nyomán – szembekerültek egymással [Garowe Online 2009]. A Hizbul Islam ezzel a fragmentáció útjára lépett, ma már két egymással is harcoló frakció alkotja: az egyik továbbra is az al-Shabaab-ot támogatja, a másik viszont politikai vákuumba került, hiszen mind az al-Shabaab, mind a TFG, mind pedig a TFG-hez lojális, radikális militáns Ahlu Sunna Waljamaah ellen harcol [Stratfor 2010].

tagjai ellen is folyamatosak a támadások – a halott AU-katonák száma már meghaladta az ötvenet. Az al-Shabaab az ősi ellenség, Etiópia ellen többször dzsihádot hirdetett, a szomáliai rendőrök nairobi képzéséről felröppent hírek nyomán pedig Kenyát is katonai támadással fenyegette meg [Garowe Online 2010b]. Legutóbb pedig már arról szóltak a hírek, hogy az al-Shabaab felszólította a WFP-t – miután ez utóbbi az ellene irányuló támadások ellenére folytatta munkáját –, hogy azonnal hagyja el az országot [Garowe Online 2010d].[63] Ha még hozzátesszük, hogy a radikális szervezet tevékenységét köztudottan Eritrea finanszírozza,[64] és hogy Etiópia a hivatalos kivonulása óta többször át-áttört Szomáliába [BBC News 2009c; East Africa Forum 2010b], akkor láthatjuk, hogy nem egy ország belügyéről, hanem sokkal inkább az egész régióra kiterjedő konfliktusról van szó. Egy olyan konfliktusról, ami másfélmillió embert kényszerített eddig otthona elhagyására; aminek következtében 3,8 millió ember (a lakosság fele, nagyrészt nők és gyermekek) szorultak azonnali humanitárius segítségre [IRIN 2009d]; és amelynek hatására ma is havonta átlagosan 5 ezer szomáli érkezik a kenyai határhoz menedéket keresve [IRIN 2009c].

Fegyveres csoportok a menekülttáborokban – a menekült harcosok problémája

A szomáli menekültek között megbúvó fegyveresek problémakörét ma Kenyában nem lehet szétválasztani a radikális iszlamisták szomáliai térnyerésétől, ennek ellenére ez a jelenség sokkal korábbi időkre visszavezethető, és Afrika egész területén megfigyelhető. Már az 1960-as évek felszabadítási mozgalmai éltek azzal a lehetőséggel, hogy a szomszédos ország politikai és katonai támogatását élvezve az ottani menekülttáborokban szervezték meg bázisaikat, lásd például a Tanzánia nyugati tartományában élő több százezer burundi menekültet [Loescher és Milner 2005: 159-160; bővebben lásd: Mogire 2006]. De említhetjük az 1994-ben menekülni kényszerülő szélsőséges hutukat is, akik zairei menekülttáborokban szervezték újjá magukat [bővebben lásd: Helton 2002; Mithembu-Salter 2006]. Kenya északkeleti részén fegyveres elemek nagy számban az 1980-as évek végétől jelentek meg – a helyi lakosság mellett nem kevés fejtörést okozva az ott dolgozó humanitárius szervezeteknek (így az UNHCR-nek is). Az 1990-es években a menekülttáborokban és azoknak a környékén mindennapos volt az erőszak, a humanitárius szervezeteket is nemegyszer megtámadták és kirabolták – ezt az állapotot csak sok év munkájával, az 1990-es évek végére sikerült nagyjából konszolidálni.

A fegyveres milicisták hamar felfedezték, hogy a menekülttáborok tökéletesen megfelelnek céljaiknak: a humanitárius álca és a zsúfoltság egyrészt megengedi a sikeres rejtőzködést, másrészt remek lehetőséget kínál harcosok (akár erőszakos) verbuválására, miközben sokszor az élelmiszer- és egészségügyi segélyekre is rá tudják tenni a kezüket, az adott milícia céljainak szolgálatába állítva azokat [Crisp 1999;

[63] Az al-Shabaab vádja szerint az ügynökség politikailag elfogultan végzi a tevékenységét, ráadásul lakossági bejelentések szerint egyrészt a segélyek a helyi termelők visszaszorulását eredményezik a piacon, másrészt gyakran lejárt szavatosságú élelmiszert osztanak a rászorulóknak [Garowe Online 2010d]. A WFP az utóbbi két vádra nem reagált, azt azonban leszögezte, hogy tevékenysége során mindig szem előtt tartotta a pártatlanság alapelvét [WFP 2010].

[64] Eritrea évtizedeken keresztül harcolt Etiópia ellen a függetlenségéért, amit végül csak 1993-ban tudott kivívni. 1998 és 2000 között lángolt fel újra a konfliktus a két ország között a közös határ kijelölése kapcsán, azóta azonban Eritrea inkább Szomáliában harcol – közvetetten, az etiópellenes erők katonai, pénzügyi és politikai támogatásával – fő ellensége ellen [Hettyey 2008; Reuters 2010a]. Érdekes módon a nyilvánvaló kapcsolat ellenére Afewerki eritreai elnök mindezt élesen tagadja [Al Jazeera 2010].

Loescher és Milner 2008: 33-34]. A következmények sokrétűek: a nyilvánvaló biztonsági problémákon (rablások, gyilkosságok, fegyver- és kábítószer-kereskedelem, embercsempészet, jogrend megszűnése) kívül az UNCHR azzal, hogy nem tudja megakadályozni hatékonyan a fegyveres elemek beépülését a táborokba, közvetetten az iszlamista milíciák működését segíti. Ezáltal a táborok fegyveres felkelések központjává válhatnak – mint ahogy ez történt Tanzániában a burundik között –, ami egyrészt morálisan elfogadhatatlan, másrészt komoly bilaterális és regionális politikai feszültséghez is vezet [Mogire 2009: 18-19].

5.4. A szomáli menekültek és a terrorizmus

Az ENSZ az 1990-es évek elejétől kezdve számos határozatában deklarálta, hogy a menekültek – hogy ha közéjük fegyveres elemek keverednek – veszélyeztethetik a nemzetközi békét és biztonságot. Ennek a veszélyforrásnak talán a legismertebb, a gyakorlatban is bekövetkezett példája a táliboké, akik pakisztáni menekülttáborokban kezdték meg működésüket az afgán-szovjet háború időszakában [Cilliers 2003: 95-96]. A menekültek biztonsági kockázatként való kezelése az évtized során – a terrortámadások sűrűsödésével – fokozatosan nőtt, a 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az utána következő, USA-vezette „terrorizmus elleni harc" pedig egyenesen új dimenziót adott a jelenségnek.

Kelet-Afrika több okból is a terrorizmus elleni harc kereszttüzébe került. A térségben (Szudánban, Kenyában, Szomáliában) régi hagyománya van az iszlamista szervezeteknek. Szudán szerepét külön ki kell emelni, 1989 után ez az ország lett ugyanis a militáns iszlamizmus központja. Itt talált menedéket egy sor iszlamista szervezet, többek között az Egyiptomi Iszlám Dzsihád, a Hamász, az etiópiai IFLO (Islamic Front for the Liberation of Oromia), az ugandai LRA (Lord's Resistance Army), a Hezbollah, a Palesztin Iszlám Dzsihád és – 1991 és 1996 között – maga Oszama bin Laden is [Kagwanja 2006: 75].

Szomáliában jelenleg is egy keményvonalas, nyugatellenes, tálib ideológiát követő iszlamista szervezet, az al-Shabaab ellenőrzi az ország legnagyobb részét. A radikális iszlamista szervezetekkel kapcsolatos negatív nyugati tapasztalatok miatt már ez is elegendő lenne a megbélyegzésre, a kelet-afrikai térség azonban több terrorcselekménnyel is felhívta magára a figyelmet. Kenya fővárosában például 1980-ban felrobbantottak egy luxusszállodát – a támadás célpontja a hotel zsidó tulajdonosai voltak, a merénylő pedig a Palesztin Felszabadítási Szervezet egy szimpatizánsa [Kagwanja 2006: 74; Otenyo 2004: 76]. Ennél is nagyobb port kavartak az 1998-as nairobi és Dar es Salaam-i amerikai nagykövetségek elleni – az első, Oszama bin Laden személyéhez köthető – bombamerényletek, illetve a 2002-es mombasai (szintén izraeli célpontok elleni) robbantások [Carson 2005: 180-182; East Africa Forum 2010a; Kagwanja 2006: 75; Menkhaus 2005: 41; Otenyo 2004: 76].[65] Az 1991 óta létező szomáliai, a radikális vahabita iszlám irányzatot követő AIAI-t (Al-Itihaad al-Islamiya, Iszlám Unió),[66] később pedig a szintén vahabita al-Shabaab-ot is többször hozták

[65] Ezeken kívül 2003 júniusában is volt egy újabb, ezúttal sikertelen merényletkísérlet a nairobi amerikai nagykövetség ellen, amiben már – a korábbiakkal ellentétben – Szomália nem csak előkészítő, hanem (szomáliai és kenyai szomáli merénylők személyében) végrehajtó szerepet is játszott [Menkhaus 2005: 42]. Érdekes módon egy kenyai állampolgárt sem vettek ezekkel kapcsolatban őrizetbe, noha valószínű, hogy a merényletek végrehajtásához szükség volt valamiféle helyi segítségre – Mombasában például a helyi jelentős muszlim közösség részéről [Carson 2005: 185].

[66] Bővebben a szervezetről lásd: Menkhaus 2005: 35-36.

összefüggésbe az al-Kaidával [Menkhaus 2003: 13; Mogire 2009: 18-19], a kapcsolat azonban mindaddig csak feltételezés maradt, amíg 2010 elején maga az al-Shabaab nem ismerte azt el [BBC News 2010b]. Miután Jemenben is egyre erőteljesebben hallatja hangját az úgynevezett Arab-félsziget al-Kaidája (al-Qaeda of the Arab Peninsule), az USA könnyen egy újabb radikális iszlamista frontvonallal találhatja szemben magát – ennek ellenére Obama elnök (és Johnnie Carson külügyminiszter-helyettes) kizárta a Jemen és Szomália elleni beavatkozás lehetőségét [Garowe Online 2010a; Reuters 2010b], ehelyett továbbra is a TFG támogatásán keresztül kívánja Szomália stabilizációját segíteni.[67] Ennek ellenére láttunk már példát az USA részéről korlátozott beavatkozásra: 2006-ban, illetve 2009-ben is hajtott végre célzott légibombázást Dél-Szomáliában feltételezett al-Kaida-tagok ellen [BBC News 2009b].[68]

A keresztény Kenyában és Tanzániában is felbukkant a militáns iszlamizmus – annak ellenére, hogy ezekben az országokban a muszlimok kisebbségben voltak. E két ország kormányzata szigorúan fellépett a muszlim szervezetek ellen, terrorista kapcsolatokkal vádolva meg őket. Ez azonban erőszakos cselekményekhez vezetett, a Kenyai Iszlamista Párt betiltása ellen tiltakozva 1997-ben például mintegy ötszáz muszlim fiatal megtámadott egy mombasai rendőrőrsöt, megölve hat rendőrt és száznál is több civilt [Kagwanja 2006: 76-77]. Hasonlóan, idén is zavargások törtek ki a fővárosban, miután Kenya – hosszas huzavona után – kitoloncolt egy, az országba érkező radikális iszlamista tanítót [BBC News 2010a; IRIN 2010].

Mindezt csak azért fontos említeni, mert releváns a szomáli menekültproblémával kapcsolatban is. A szomáliai iszlamista szervezetek tevékenysége fokozta ugyanis a menekülés intenzitását, egyrészt militáns (erőszakos), másrészt radikális muszlim (intoleráns) jellegük miatt. Így jelentős menekültáradatot váltott ki mind az AIAI harca a szekuláris hadurak ellen – 1991-1992-ban a Kismayo város kikötőjéért folytatott harc következtében 25 ezer szomáli hagyta el otthonát [Kagwanja és Juma 2008: 217-218] –, mind az ICU drámai felemelkedése és bukása, mind pedig az al-Shabaab szigorú, tálib típusú rendszere.

A már korábban menekültté vált szomálik helyzetén is rontott az iszlamisták időnkénti felbukkanása (illetve hatalmuk jelenlegi megszilárdulása). A további menekültek érkezése következtében növekvő túlzsúfoltság miatt romló életkörülményeken kívül a megítélésükön is újabb csorba esett. Az 1998-as nairobi amerikai nagykövetség elleni merénylet után lebegtették meg, hogy a dadaabi táborokban képezték ki a merénylőket. Az érv e mögött az AIAI, az al-Kaida feltételezett szomáliai szövetségesének táborokon belüli jelenléte volt, és bár mind a kenyai hatóságok, mind az UNHCR, mind a menekülttáborokban dolgozó NGO-k tagadták a szomáli menekültek kapcsolatát a merénylettel, az USA titkosszolgálata ettől kezdve szigorúan figyelt Kenyára [Kagwanja és Juma 2008: 222; Mogire 2009: 19],[69] ráadásul ez Kenya számára egy újabb indok volt a menekültpolitikájának a szigorításához.[70]

---

[67] Mindamellett 2002 óta jelen van a térségben – egészen pontosan Dzsibutiban – a nemzetközi CJTF-HOA misszióval, aminek célja a csendes-óceáni afrikai partszakasz és a Vörös-tenger ellenőrzése, ezen kívül képzéseket tart az afrikai szövetséges országok (Dzsibuti, Kenya, Etiópia) hadseregei számára [Kagwanja 2006: 82].

[68] Nem csak Szomáliában hajtott végre az USA légibombázást: 1998 augusztusában Szudán fővárosának egy állítólagos vegyi fegyverekre specializálódott gyárát rombolta le [Cilliers 2003: 94], miután azzal vádolta Khartúmot, hogy területén rejteget számos terrorista elemet, többek között a nairobi és Dar es-Salaami robbantások elkövetőit [Kagwanja 2006: 76].

[69] 2001. november 7-én – szeptember 11-e után két hónappal – az USA becsukatta a külföldi szomáli diaszpórák által a hazautalásaikhoz használt informális bankrendszer, a *havala*

A kelet-afrikai országok kormányzatai a 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények után mind meghozták a maguk terrorizmus elleni törvényeit (Tanzánia 2002-ben, Uganda és Kenya pedig 2003-ban), egyszersmind aláírva a témában született nemzetközi egyezményeket [Kagwanja 2006: 78]. Az OAU már 1999-ben létrehozta terrorizmus elleni egyezményét (Convention on the Combating and Prevention of Terrorism),[71] amely – az ENSZ BT 2001. szeptember 11-e után két héttel meghozott híres, 1373-as számú határozatával együtt – a jogi alapot is megadta a terrorizmussal vádolt személyek (menekültek) fogadásának elutasításához, letartóztatásához, fogva tartásához, bíróság elé állításához és kiadatásához. Ez azonban – Kenyában is – visszaélésekhez vezetett, elmosódott ugyanis a határvonal menekült és terrorista között, az államok jogtalanul avatkoztak be sok esetben többek között a menekültek jogaiba [Kagwanja 2006: 78-79; Katz 2002; OAU 1999; UN 2001].

Összességében azt mondhatjuk, hogy a terrorizmus megjelenése Afrika szarvában minden tekintetben rontotta a menekültek életkörülményeit, megítélését, illetve jövőbeni lehetőségeit. A szomáliai biztonsági helyzet romlása egyrészt új menekültek érkezését jelentette (tovább növelve a táborok túlzsúfoltságát), másrészt meggátolta a szomálik esetleges hazatelepítését. Az iszlamisták megerősödésével – és egyre harsányabb nyugatellenes attitűdjével – a világ közvéleménye előtt a szomálik (és így a menekültek, sőt, a külföldi diaszpóra tagjai is) negatív, felforgató szerepben tűntek fel, csökkentve ezáltal a nyugati országban való letelepedés esélyét. A kenyai oldalról pedig tovább gyengült a szomáli menekültek védelme, miközben csökkent az integráció lehetősége is.

5.5. A kenyai menekültpolitika kritikái

Az 1990-es évek elején kialakított, azóta csak kisebb változtatásokon átesett kenyai menekültpolitika motiváló tényezőit, ezáltal a kérdéssel kapcsolatos kenyai álláspontot és érdekeket az előző pontokban igyekeztem bemutatni. A kenyai gyakorlatot természetesen számos kritika érte mind a menekültek, mind a nemzetközi közösség részéről, a továbbiakban ezeket elemzem.

működését segítő Barakat-irodát. Döntését azzal indokolta, hogy ezen a csatornán keresztül évente dollármilliók kerülnek az al-Kaidához. Bár ezt bizonyítani nem tudták, abban konszenzus van, hogy a hazautalások egy részét a konfliktus folytatására használták fel [Horst – Van Hear 2002; Menkhaus 2005: 39]. A hazautalások lehetőségének megszűnése ugyanakkor hatalmas csapás volt a szomáliknak (a szomáli hazautalások teljes összegét évi egy- és kétmilliárd dollár közé becsülik) [Horst – Van Hear 2002; Lindley 2007], nem beszélve arról, hogy ezáltal az Amerika-ellenesség újabb lendületet kapott. Az USA tehát ezzel a döntésével – akaratán kívül – fenntartotta az al-Kaida és a militáns iszlamizmus eszméjének népszerűségét Szomáliában.

[70] Kenya nem csak az AIAI, hanem a Dadaab táboraiban működő egyetlen muszlim karitatív szervezet, az al-Haramein Iszlám Alapítvány tevékenységét is elítélte, és 2008-ban ki is utasította az országból. Az alapítvány vallási iskolákat tartott fenn, szociális programokat szervezett, és olyan élelmiszereket osztott a menekülteknek (rizst, cukrot), amit a WFP-től nem kaptak. Ugyanakkor a szervezet – ahogy a kenyai vádak is szólnak – valóban együttműködött az AIAI-val a fiatalok képzésében [Kagwanja 2006: 77; Kagwanja – Juma 2008: 222-223; Otenyo 2004: 79].

[71] Az OAU megszűnte és az Afrikai Unió 2002-es létrejötte után a szervezet egyik fő prioritása lett a terrorizmus elleni közös fellépés, ahogy ez a NEPAD-ban is megfogalmazódik [Kagwanja 2006: 79].

Elszigetelés táborokban

Értelemszerűen a legtöbb kritikát a kenyai kormányzat azon döntése kapta, miszerint a szomálikat mindentől távol fekvő, elszigetelt táborokba kell elzárni, megtiltva nekik azok elhagyását – csorbítva ezzel alapvető jogaikat. Nairobi döntése a zárt tábor mellett végülis védhető: a menekültek nagyfokú beáramlása mind a gazdaságát, mind a munkaerőpiacát, mind a politikai-társadalmi szerkezetét, mind a biztonságát negatívan érintette, ami ellen ezáltal próbált védekezni.

Emellett a nemzetközi szakirodalomban sem eldöntött tény, hogy a szigorúbb (zárt) táborok, vagy a kevésbé szabályozott környezet ideálisabb megoldás. Ráadásul nem két kategória létezik csak, a létesítmények zártságának foka országról országra (sőt, esetről esetre) változik a két szélsőséges megoldás: a teljesen zárt (elkülönült, állandó) táborok, illetve a nyitott (átmeneti, önkormányzattal rendelkező) létesítmények között.[72] Mindkét végletnek kétségkívül megvannak az előnyei. A zárt tábor mellett szól, hogy ez megkönnyíti a segélyek és a szolgáltatások hatékonyabb elosztását, miközben kevesebb környezeti kárt okoz, könnyebben ellenőrizhető a menekültpopuláció, és az önkéntes hazatérési programokat is könnyebb így megszervezni [Black 1998a: 5; UNHCR 2007b: 208]. Hyndman [2000: 93] emellett azzal érvel, hogy a menekültek a táborokban az állampolgárságukért cserébe biztonságot kapnak. Ezzel azonban vitatkoznék: egyrészt nem csak az állampolgárságukról kell lemondaniuk, hanem olyan alapvető jogaikról, mint a mozgás és a munkavállalás szabadsága, másrészt a tapasztalatok nem azt mutatják, hogy a táborokban a menekültek valóban biztonságban lennének, sőt, sokszor a táborok csak növelik a bizonytalanságot a jelenlévő erőszak miatt. A szabadabb létesítmények melletti döntést erősíti a zárt táborok további negatív tapasztalatai: az elszigeteltség; a túlzsúfoltság és az ebből adódó egészségügyi kockázatok; a munkalehetőség szinte teljes hiányából fakadó frusztráció, segélyfüggőség és önellátásra való képtelenség; a táborokon belüli erőszaknak való kitettség (különös tekintettel a nők és a gyerekek sebezhetőségére); illetve a menekültek közötti (etnikai, politikai) feszültség [Crisp 1999; Hyndman 2000; Kagwanja és Juma 2008: 240; Loescher és Milner 2005: 159; Mogire 2009: 28; UNHCR 2007b: 208-209]. Bár Afrika-szerte voltak próbálkozások lazább politikák bevezetésére, azt el kell ismerni, hogy ez számos gyakorlati akadályba ütközött, ezek közül a legtöbb problémát a menekültek a helyi lakosságtól való megkülönböztetése,[73] illetve az adott kormányzat ellenállása jelentette.

Mindazonáltal hiába a vita a menekültek optimális elhelyezéséről szakmai körökben [bővebben lásd még: Schmidt 2003], nem a nemzetközi szereplők, hanem mindig az adott befogadó állam kompetenciájába tartozik a menekültpolitika kialakítása. Márpedig Kenyának – mint ahogy általában a fogadó országoknak – egyértelműen a menekültek táborokba zárása állt érdekében, hogy ezáltal (i) minimalizálja a helyiekkel való feszültséget, (ii) megőrizze politikai-gazdasági stabilitását, (iii) elszigetelje a felforgató elemekként nyilvántartott menekülteket, és – nem utolsósorban – hogy ezáltal (iv) a média számára is láthatóvá tegye a menekültprobléma nagyságát, ezáltal remélve még több nemzetközi segélyt. Pedig legalább annyi érv szól – ismerve a kenyai motivációkat

[72] Van Damme négy csoportot különböztet meg: a városi vagy vidéki integrációt, a békés egymás mellett élést, a területi elkülönítést (Dadaab ide tartozik) és a szegregációt [idézi Schmidt 2003].

[73] Az engedékenyebb politikát alkalmazták – sikerrel – Guineában, ahol a menekülteket befogadó falvak részesültek a segélyekben. Az eredmények: csökkentek a járványok és megnőtt a rizstermelés. Természetesen a menekültek és nem menekültek megkülönböztetése itt is problémát okozott, így a későbbiekben érkező menekülteket már táborokban helyezték el [Black 1998b: 31].

– a táborok ellen, mint mellettük. A kenyai táborok mindmáig fegyveres csoportok bázisául szolgálnak, ami önmagában destabilizálhatja az országot (amellett, hogy a menekülteket is veszélyezteti), így az érvelés, miszerint a tábor egyszerre szolgálja Kenya és a menekültek biztonságát, nem helytálló. Az állandó táborok fenntartása ráadásul nagyon költséges, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a donorok jellemzően az akut krízishelyzeteket szeretik inkább támogatni a kiemelt médiajelenlét miatt. Arról ráadásul soha semmit nem lehet hallani, hogy az óriási infrastrukturális beruházásokkal járó táboroknak mi a sorsa egy-egy menekültprobléma sikeres felszámolása után.[74]

Határlezárások

A menekültekkel való kenyai bánásmód másik sokat kritizált momentuma a kenyai-szomáliai határ többszöri lezárása volt. Annak ellenére, hogy ez végső soron a non-refoulement elvének a megsértését jelentette, nemzetközi szankciókat nem vont maga után, hiszen a nemzetközi jog is elismeri a befogadó országok jogát arra, hogy visszautasítsa a menekültek befogadását abban az esetben, ha azok az állam biztonságát veszélyeztetik [Mogire 2009: 21]. A menekültek nem fogadásának legegyszerűbb módja pedig a határlezárás, amit Kenya Szomália irányában több ízben is alkalmazott. 1999 júliusában Daniel arap Moi kenyai elnök egy beszédében kijelentette, hogy a szomáli menekültek visszaéltek Kenya vendégszeretetével, hiszen ők a felelősek a bűnözés és a fegyverek rohamos elterjedéséért Kenyában, ezért – az UNHCR győzködése ellenére – azonnali hatállyal lezárják a közös határt.[75] Bár augusztus elején a határokat megnyitották [IRIN 1999b], a hónap végére a határmenti kereskedelmet újból megtiltották (ez hat hónapig maradt érvényben) [IRIN 1999c]. 2001-ben Moi deklarálta, hogy mindaddig megtiltja a két ország kereskedelmét, amíg Szomáliában fel nem áll egy legitim kormány – így is történt, a kereskedelmet korlátozó elnöki rendeletet csak a Nairobiban tartott sikeres tárgyalások és a TFG felállítása után törölték el [IRIN 2001d].[76]

---

[74] A legtöbb példa azt mutatja, hogy ezek a létesítmények lassan az enyészetévé válnak. A nyugat-tanzániai, ugandai és mombasai táborokat is földig rombolták [Verdirame és Harrell-Bond 2005: 161-164] – ez utóbbiakat többször is, a menekültek ugyanis a bezárás után folyamatosan visszatértek oda [Pérouse de Montclos és Kagwanja 2000: 220]. A mombasai komplexumból mindössze egy egészségügyi épület maradt az ott élő kenyaiak számára [Verdirame és Harrell-Bond 2005: 240].

[75] A döntés közvetlen előzménye az volt, hogy 400 szomáli milicista megtámadta a szomáliai határ mellett fekvő Amuma katonai tábort, lefegyverezve 23 kenyai katonát és ellopva több járművet és fegyvert. A kenyai fenyegetés – nyílt katonai művelet Szomáliában – hatására két nap múlva a milícia visszaadta az elrabolt felszereléseket, és hivatalosan is bocsánatot kértek Kenyától. Ennek ellenére a kenyai kormány elrendelte a határok lezárását, megtiltva nem csak a menekültek fogadását, de a kereskedelmi forgalom áthaladását is [IRIN 1999a].

[76] A kereskedelem korlátozása komoly gazdasági károkat okozott mindkét országnak – a TNG egyik tagja szerint napi átlagosan 800 ezer dollárt [IRIN 2001c] –, de érdekes módon pozitív hatásai is voltak a határlezárásnak. A szomáliai lakosság ugyanis elsősorban Kenyából szerzi be a mindennapjaihoz szervesen hozzátartozó enyhe drogot, a khat-ot – a tiltás természetesen ennek a kereskedelmére is vonatkozott. És bár emiatt kenyai farmerek komoly összegtől estek el (évi 250 millió dolláros üzletről van szó), a szomáliai fővárosban hirtelen nagyot javult a biztonsági helyzet, hiszen a khat – ahogy Menkhaus [2003: 10] is hangsúlyozza – csökkenti a produktivitást és sokszor a konfliktust táplálja azáltal, hogy ébren tart és fokozza az izgalmi állapotot. Mogadishuban a khat betiltásából az éttermek is profitáltak, mert a drogra szánt pénzt a szomáliaiak ételre kezdték el felhasználni [IRIN 2001b].

A menekülteket ezek a rendelkezések még közvetetten nem érintették (bejutottak az országba), az ICU 2006-os felbukkanása nyomán meginduló menekültáradat azonban már komoly korlátozásokkal nézett szembe, miután az új kenyai elnök, Mwai Kibaki 2007. január 3-án ismét lezárta a határt, visszautasítva a menekültek befogadását [AI 2007; IRIN 2007a]. A hivatalos indoklás ezúttal a legyőzött iszlamisták és al-Kaida tagok belépésének megakadályozása volt, következménye azonban az lett, hogy több tízezer menekült rekedt a szomáliai oldalon, mindenfajta segítség nélkül, emellett 5-7 ezer – a kenyai oldalra átjutó – menekültet visszatoloncoltak Szomáliába [Mogire 2009: 21]. Bár hangsúlyozni kell, hogy ez a bánásmód a nemzetközi menekültjog alapján nem (minden esetben) illegitim,[77] de semmiképpen sem emberséges, hiszen Nairobi egyáltalán nem vizsgálta meg, hogy a menekültek valóban veszélyt jelentenek-e a közrendre vagy az állam biztonságára [AI 2007]. A helyzet máig nem oldódott meg, az al-Shabaab egyre erőteljesebb fenyegetése és a határhoz egyre közelebbi jelenléte – 2010 februárjában elfoglalták Diif határ menti várost [Garowe Online 2010c] – miatt Kenya 2010 elején nagyszámú katonát vezényelt a határhoz, hogy megakadályozza a milicisták esetleges beszivárgását. A jelenlegi trend tehát duplán is negatívan érinti a menekülteket: egyrészt a kenyai katonai jelenlét miatt lassabb az átjutás, másrészt a radikális iszlamisták dél felé történő terjeszkedése miatt mind többen kényszerülnek elhagyni otthonukat.

A menekültek fogadását nem segíti az a 2008. májusi kormányzati határozat sem, amely felfüggesztette az UNHCR határmenti regisztrációs tevékenységét Liboi határvárosban (lásd a dolgozat 86. oldalán található térképet) [IRIN 2009a]. Pedig ennek céljai a kormányzat erőfeszítéseivel pont összecsengenek, hiszen a regisztráció során ki tudnák szűrni a milicistákat és az egyéb gyanús elemeket – miközben a fertőző betegeket is kezelésbe lehetne venni azelőtt, hogy bejutnának a túlzsúfolt táborokba.

[77] A nemzetközi szabályozása a menedékjog kérelmének és a menekültté válásnak meglehetősen zavaros. Bár már az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kinyilvánítja, hogy „mindenkinek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és azt élvezni" [UN 1948: 14. cikk], és az 1951-es ENSZ Menekültügyi Egyezmény is elsősorban a menekültek védelmére jött létre, a befogadó államok számára két kitételt is megfogalmaz a menekültek elismerésének és fogadásának megtagadásával kapcsolatban. Az 1(F) pontban deklarálja, hogy nem számít menekültnek az az egyén, akiről „komolyan feltételezhető, hogy (i) háborús, illetve emberiesség elleni bűntettekkel vádolható; (ii) nem politikai bűncselekményt követett el; illetve (iii) az ENSZ céljaival és elveivel nem összeegyeztethető cselekedetekben találtatott bűnösnek" – így ezekben a (meglehetősen tág) esetekben (bizonyítás nélkül) meg lehet tagadni a menekültek elismerését. A befogadó államok másik kapaszkodója az egyezmény 33. cikke, amely a non-refoulement elvét fekteti le, azt a kitételt téve, hogy az állam biztonságára veszélyt jelentő menekülteket kiutasíthatja az országból. Ezt a lehetőséget a kenyai menekülttörvény is megengedi [Kenya Gazette Supplement 2007: 19. cikk].

6. Az UNHCR szerepe és felelőssége a kenyai szomáli menekültproblémában

Az UNHCR 1951-ben a menekültek védelmére jött létre, és bár az azóta eltelt hat évtizedben a szervezet mind lehetőségeiben, mind prioritásaiban komoly változásokon ment keresztül, ma is a menekültek ügyeivel foglalkozó legfőbb nemzetközi ügynökség. Kenyában a szomáli menekültprobléma kezdetétől fogva jelen van, széleskörű jogosítványokkal felhatalmazva. Célja – elvben – a hosszú távú megoldások keresése és a menekültek jogi védelme, bár ez utóbbi az 1970-es évektől háttérbe szorult, helyette egyre inkább a segélyezésre került a hangsúly. Az alábbiakban szeretném bemutatni a Főbiztosság szerepét a szomáli menekültválságban, rámutatva elért sikereire és legnagyobb korlátaira.

Az UNHCR kezdetektől fogva elfogadta a kenyai menekülttáborok felállítását, ami az 1990-es évek elejei helyzet akut jellegét (fél év alatt mintegy 400 ezer menekült beáramlása) tekintve nem is kifogásolható, de húsz év elteltével a status quo fenntartása érthetően már nem elégíti ki a menekültek igényeit.[78] Crisp azonban az UNHCR védelmében úgy érvel, hogy sem több kisebb tábor létesítése, sem a menekültek szabadon engedése nem volt, és ma sem reális alternatíva – és ha még az UNHCR kezdeményezne is változást ebben,[79] a kenyai kormány ellenállásán ez megbukna. A kérdés tehát nem az – Crisp bő tíz évvel ezelőtti szavai ma is érvényesek –, hogy legyen-e tábor vagy sem, hanem, hogy miképpen lehet javítani a menekültek elhelyezésének, biztonságának és ellátásának a színvonalán [Crisp 1999: 32; Crisp – Jacobsen 1998: 27].

A fejezetben az UNHCR legfőbb kihívásait, illetve ezekre adott válaszait veszem sorra, aminek a végére – reményeim szerint – kirajzolódnak a szervezet prioritásai, nevezetesen az a trend, hogy a hosszú távú megoldások végrehajtása helyett egyre inkább a jelenlegi helyzet fenntartása – természetesen annak javításával – kerül az ügynökség fókuszába.

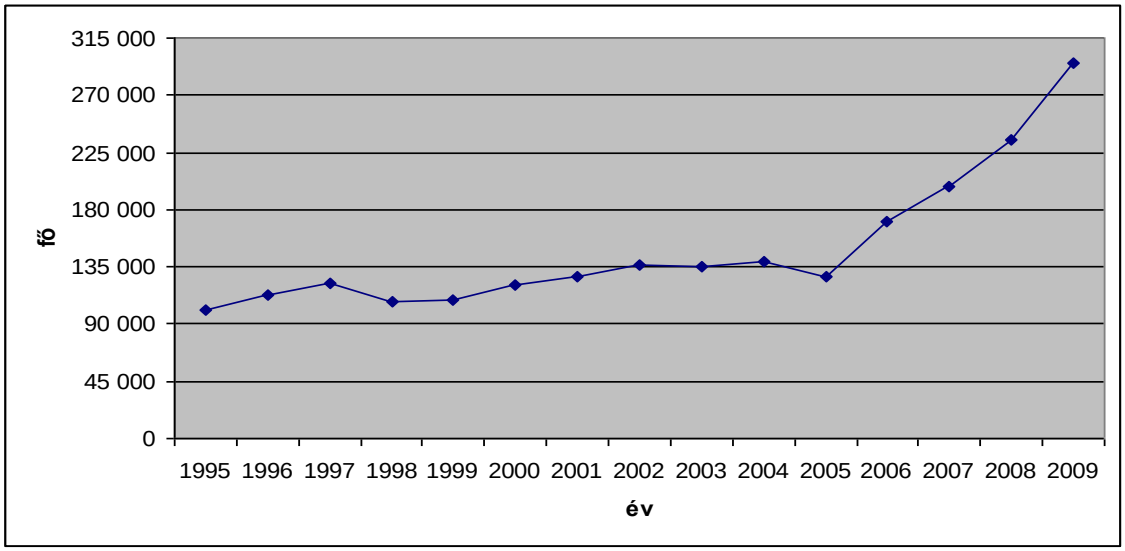
[78] A fejlődő világ egészében jellemző az a forgatókönyv, hogy az ideiglenesnek szánt táborok évtizedekig fennmaradnak, virtuális városokat létrehozva [Pérouse de Montclos és Kagwanja 2000: 205].

[79] A szervezet vallja, hogy a menekültek elhelyezésének legrosszabb – és csak más alternatíva híján megengedett – módja a zárt táborokban való elhelyezés, és ha nincs is más megoldás, a táborok létszámának abban az esetben sem szabad meghaladnia a 20 ezer főt [UNHCR 2007b: 211]. Ehhez képest a három dadaabi tábor létszáma (körülbelül 300 ezer fő) ötszöröse az előírtnak, a tervezettnek pedig háromszorosa (eredetileg 30-30 ezer fő elhelyezésére építették a három tábort).

6.1. A menekültprobléma elhúzódása

A legalapvetőbb nehézséget a szervezetnek az jelentette, hogy a szomáliai válság tartósnak bizonyult. Az 1991-es sokk (400 ezer menekült egy hónap alatt) után a menekültek egy része ugyan még hazatért, azóta azonban a kilencvenes évek lokális, klánok közötti harcai, 2006 óta – az iszlamisták megerősödésével – pedig az erőszak országos eszkalálódásával újabb és újabb hullámban érkeztek szomálik Kenya határához, bebocsátást és menedéket keresve. Az UNHCR erre nem számított: a válság elején felállított dadaabi táborokat csupán ideiglenesnek szánta, méretük pedig – táboronként, legfeljebb – harmincezer menekült számára volt megfelelő.

A dadaabi táborokban tartózkodó menekültek számának alakulása, 1995-2008

forrás: UNHCR 2002; 2009a; 2009b

Ehhez képest a fenti ábra világosan mutatja, hogy a menekültek száma a válság kezdete óta sosem került a kritikus 90 ezer fő alá. Különösen az utóbbi négy évben figyelhetünk meg jelentős növekedést a menekültek számában: 2005-höz képest 2010-re a dadaabi menekültek száma megduplázódott.[80] Ezt nem csupán a radikális iszlamisták előretörése magyarázza, olyan fontos további tényezők ösztönözték Szomália elhagyását, mint (i) a törzsek közötti összecsapások, (ii) a szomáliai gazdasági összeomlás, (iii) a periodikusan visszatérő, egymást váltó aszályok és áradások, (iv) az ebből következő terméskimaradások, illetve (v) az időközönként felbukkanó kolera- és egyéb járványok [IRIN 2006b; Menkhaus 2003]. 2010 januárjában a három dadaabi tábor összesen 266 779 főt szállásolt el (ebből 94,5 % szomáli) [UNHCR 2010b], ami háromszorosa az UNHCR által előírtnak. Az ENSZ ennek kapcsán már 2008 óta humanitárius katasztrófa kialakulásától tart [IRIN 2008b]. Habár az UNHCR már évek óta tárgyal a kenyai kormánnyal egy új tábor létrehozásáról, ez utóbbi nem nagyon mutat hajlandóságot újabb kenyai földterületet átengedni a menekültügyi hatóságnak, már

[80] 2010-ben csupán azért csökkent valamelyest a dadaabi táborokban élők száma, mert körülbelül 13 ezer főt áttelepítettek Kakuma táborába a túlzsúfoltság enyhítésére [Andanje 2009]. Ez azonban hosszú távon semmiképp nem jelent valódi megoldást, hiszen havonta átlagosan 5 ezer új menekült regisztrál Dadaab táboraiban [IRIN 2009c].

csak a helyi lakosság tiltakozása miatt sem [IRIN 2009a]. Egyelőre tehát marad az egyre növekvő túlzsúfoltság, ami számtalan negatív következményt von maga után – humanitáriust és biztonságit egyaránt.

6.2. Biztonsági kérdések

Az egyik legakutabb probléma továbbra is a közbiztonság hiánya. Bár az 1990-es évek elejei szintről a bűnözés a táborokban és a táborok környékén drámaian visszaszorult, a fegyveres bandák jelenléte és a túlzsúfoltságból adódó feszültségek továbbra is komoly gondot jelentenek.[81] Legsúlyosabb megnyilvánulási formája ennek a szexuális erőszak gyakorisága, aminek a legtöbb esetben a tábort tűzifáért elhagyó nők esnek áldozatul [Hyndman 2000: 77].[82] Hivatalosan a kenyai rendőrség feladata lenne a táborok biztonságát garantálni, erre azonban nekik sokszor nincs elég kapacitásuk, így az UNHCR ezen a területen is kénytelen kezdeményezőként fellépni (máskülönben a saját tevékenysége lehetetlenülne el): a szervezet finanszírozza a rendőrök képzését, fizetésüknek egy részét (a bónuszokat), felszerelésüket és benzinköltségüket is [Horst 2006: 118; Crisp 1999: 14]. Mindez azonban csak arra elegendő, hogy az UNHCR munkatársai biztonságban közlekedhessenek a táborok területén, a milíciák jelenlétét ez nem tudja meggátolni.[83] Ezek a tábor fiataljai közül verbuválnak harcukhoz híveket – sokszor erőszakkal, hiszen a legtöbb fiatal pont a milíciák sorozása elől menekült el Szomáliából [IRIN 2009b] –, miközben arra kényszerítik a menekülteket, hogy lemondjanak a segélyként kapott élelmiszerük egy részéről vagy egészéről, hogy így támogassák a milícia céljait [Crisp 1999; Loescher és Milner 2008: 33-34].[84] A „menekült harcosok" jelenléte mellett a túlzsúfoltságból egyenesen következő, a menekültek közötti feszültség is nehezen kezelhető: a menekültek többsége fiatal gyermek és nő, akik fokozottan ki vannak téve az erőszaknak, míg a tábor férfijai érthetően frusztráltan érzik magukat a munkalehetőségek teljes hiányában, a túl sok szabadidőben.

A táborokban az igazságszolgáltatást is az UNHCR végzi – egy újabb állami feladatot átvéve Kenyától –, ez azonban kevéssé hatékony: 1997 és 1999 között például mindössze öt embert ítéltek el szexuális erőszakért [Crisp 1999: 22; Verdirame 1999:

[81] Sőt, Crisp [1999] szerint a táborok létrejöttével az erőszak koncentrációját figyelhetjük meg.

[82] Abdi [2005] Dallas városában élő olyan szomáli nőket szólaltatott meg, akik a dadaabi táborokból kerültek át az USA-ba. Közöttük elképesztő a megerőszakoltak aránya: ötből négy átesett szexuális erőszakon, legtöbben faszedés közben. Mint mondták, már szinte természetesnek vették a dolgot, inkább ezt választották, minthogy megöljék őket. Horst [2006: 86-91] hasonló esetekről számol be, megjegyezve, hogy az esetek egy részét a klánok közti harc eszközeként is lehet értelmezni [lásd még: Parker 2002]. Fontos azonban jelezni azt is, hogy nem kizárólag a tábor körül kószáló banditák követnek el szexuális erőszakot, hanem jelentős (ámbár nehezen megbecsülhető) a táboron belüli erőszak is, legyen szó családon belüli [Crisp 1999: 5] vagy etnikai, illetve vallási indíttatású erőszakról [Adelman 2005].

[83] A rendőri jelenlét ellenére burjánzó erőszakot magyarázhatja a dadaabi táborokba vezényelt – fiatal és tapasztalatlan – rendőrök alacsony munkamorálja is, a családtól távoli, rosszul fizetett kiküldetést egyfajta büntetésként élik meg az érintettek [Crisp 1999: 22].

[84] Érdekes módon nem csak a radikális szomáli milíciák próbálnak harcosokat szerezni a menekültek soraiból: a Human Rights Watch jelentése szerint a kenyai kormány beleegyezésével szomálik egy csoportja a TFG számára is próbált – mesés fizetés és ENSZ-támogatás ígéretével – menekülteket mozgósítani a radikális iszlamisták elleni harcra, megszegve ezzel a menekülttáborok tisztán humanitárius jellegére vonatkozó alapelvet [HRW 2009].

54-55]. Ezen a mobil bíróságok létrehozása, tehát az igazságszolgáltatáshoz való jobb hozzáférés – a mobil törvényszékek kéthetente keresik fel a táborokat, hogy ítéletet mondjanak a különböző bűncselekményekben; azelőtt Garissa városába kellett utazni tárgyalásra – sem segített, az áldozatok (és az esetleges szemtanúk) ugyanis tanúvédelmi program híján legtöbbször nem tesznek vallomást, félve a megtorlástól és a megbélyegzéstől [Crisp 1999; Horst 2006: 88; IRIN 2000]. Az utóbbi időben ezért előtérbe került a klánok öregjei által vezetett törzsi bíráskodás (a szokásjogon és saríán alapuló *maslaxad*), aminek a legitimitása a menekültek körében – az erős hagyományok miatt – erősebb, mint a modern (kenyai) igazságszolgáltatásé [Griek 2006; Horst 2006: 118]. Ennek a hatékonyságát azonban erősen korlátozzák egyes szomáli hagyományok, mint például a „vérpénz" (*mashalah*) intézménye, ami lehetővé teszi a bűncselekmény elkövetőjének, hogy pénzben rója le büntetését [Crisp 1999: 19-20; Griek 2006].[85] Griek [2006] dadaabi menekültekkel való beszélgetéseiből kiderül, hogy a *maslaxad* sem feltétlenül igazságos: a szegényebb menekültek eleve hátrányból indulnak, hiszen a bíráskodást végző öregeknek juttatott tiszteletdíjon is múlik a kedvező elbírálás. Ugyanígy hátrányt szenvednek a kisebbségi klánok menekültjei. Végül, a szomáli törzsi bíráskodás talán legnagyobb hiányossága, hogy – a szomáli hagyományoknak megfelelően – nők nem vehetnek benne részt, őket csak férfi képviselheti.

Az UNHCR és partnerei[86] az utóbbi évtizedben számos biztonságnövelő programot indítottak be. Ezek közé tartozik a mobil bíróságok létrehozása mellett a helyi infrastruktúra javítása, kenyai rendőrök képzése, a kerítések megjavítása, közösségi szervezetek létrehozása (ezáltal a menekültek nagyobb mértékű bevonása a biztonsági kérdésekbe) és az úgynevezett tűzifa-projekt is. Ez utóbbi 1998-ban jött létre – a GTZ vezetésével és az USA hozzájárulásával – a jellemzően faszedés közbeni szexuális erőszakok megelőzésére. A program évi 8-10 ezer köbméter tűzifa központi beszerzését irányozta elő, ami két módon is növelte a biztonságot: a nőknek kevesebbet kellett kijárniuk a tábor környékére fát szedni, illetve a férfiakat is lekötötte a projekt, ezáltal a bűnözés is csökkent. Emellett kevesebb környezeti kárral járt, és a helyi lakossággal való feszültséget is enyhítette, hiszen a projekt 600 ezer dollárnyi plusz jövedelmet jelentett a helyi vállalkozóknak [Horst 2006: 88-89; Kagwanja és Juma 2008; Loescher és Milner 2005]. A programot azonban számos kritika is érte, hiszen a projekt által előirányzott tűzifa mennyiség csak a szükséglet egyharmadát fedezi, így ezzel nem tudták teljes egészében kiküszöbölni a faszedés közbeni szexuális erőszak lehetőségét. Igaz, a bűncselekmények összességében csökkenő tendenciát mutatnak – míg 1993-ban kétszáznál is több, 1998-ban 142, 2000 folyamán csak 72, 2003-ban pedig csak 15 esetet regisztráltak [IRIN 2000; Loescher és Milner 2005: 173]. A tényleges adatok azonban nagy valószínűséggel ennél jóval magasabbak, sok szomáli nő ugyanis – félve a megbélyegzéstől – nem jelenti az erőszakot [Abdi 2005: 10; Griek 2006; Horst 2006: 88].[87] A programot értékelő jelentés sem tudta kimutatni az ok-okozati viszonyt a

[85] A szexuális erőszakot elkövető például jóvátehet bűnét azáltal, hogy elveszi feleségül áldozatát és pénzbeli kompenzációt (hozományt) fizet a lány családjának. Ebbe a lánynak nincs beleszólása, köteles hozzámenni megerőszakolójához [Griek 2006: 4].

[86] Az UNHCR legfőbb dadaabi partnerei: CARE (élelmiszerek és egyéb segélyek kiosztása), WFP (élelmiszer), MSF (egészségügyi ellátás), GTZ (technikai feladatok, környezeti kérdések) [Horst 2006: 80].

[87] Több menekült nő – vallomása szerint – amiatt sem jelentette az őt ért sérelmeket, mert úgy találták, hogy a rendőrség passzivitásával az erőszakot elkövető banditák cinkosaként viselkedik [Casa Consulting 2001]. A rendőrök amúgy is rendkívül negatív megítélés alá esnek: a menekültek sokszor zaklatással és csúszópénzek (*kitu kidogo*) kicsikarásával vádolják őket, miközben a közös kenyai-szomáli múlt sem javítja a kenyai rendfenntartó erőkről kialakult képet [Horst 2006: 118; Verdirame 1999: 73].

projekt és a szexuális erőszak csökkenése között [CASA Consulting 2001]. A másik kritika a programmal kapcsolatban, hogy az UNHCR úgy mutatja be azt, mintha ezáltal az egész problémakört (szexuális erőszak elterjedtsége a tábor környékén) megoldotta volna, miközben a program legfeljebb enyhítette ezt a súlyos problémát. Ezt a hamis képet az UNHCR részéről a menekültügyi rezsim súlyos átpolitizáltsága indokolhatja: a Főbiztosságnak ugyanis folyamatosan meg kell felelnie a donorállamok elvárásainak [CASA Consulting: 212] – jelen esetben azáltal, hogy a nyugati világ számára elfogadhatatlan gyakorlatot mielőbb felszámolja.

A tűzifa-projekt is részben a helyi (szintén szomáli) lakosság és a menekültek közötti feszültséget enyhítendő jött létre, emellett azonban egy átfogó fejlesztési programmal is (Local Assistance Programmes néven) akarták jelezni a helyi lakosság felé, hogy a menekültek jelenléte nem feltétlenül merül ki olyan sztereotípiákban, mint a szegénység, az elszigeteltség, a környezeti degradáció és a bűnözés növekedése. Elsősorban ugyanis a helyi lakosok azok, akik részesültek a menekültek (és a nemzetközi ügynökségek) jelenléte okozta infrastrukturális fejlesztésekből, az urbanizáció pozitív hatásaiból, a gazdaság felélénküléséből és a biztonság javulásából.[88]

Az UNHCR tevékenységének biztonsági aspektusáról tehát elmondhatjuk, hogy mikro szinten, helyi programok segítségével ugyan javultak egyes mutatók, a kihívásokat azonban teljes egészében megoldani mindmáig nem tudták. Maga az UNHCR is elismeri, hogy korlátozottak a lehetőségei, így a biztonsági problémákat csak csillapítani tudja – azok megoldásához a jövőben a kenyai kormányzat aktívabb és főleg konstruktívabb hozzáállására lenne szükség.

6.3. Humanitárius, egészségügyi kérdések

A táborok túlzsúfoltsága – háromszor annyi menekült ellátása, mint amennyire a táborokat eredetileg szánták – nem csak a biztonságra, hanem a szolgáltatások mennyiségére és minőségére is kritikus hatással van. A segélyek nagyságát ezen kívül a nemzetközi közösség hozzájárulása is nagyban befolyásolja, a donorfáradtság jelensége kétségkívül nehéz helyzet elé állította az UNHCR-t és partnereit: egyre karcsúbb költségvetésből kellett egyre nagyobb számú menekültpopulációt ellátnia a szervezetnek – lehetőleg úgy, hogy közben megfeleljen a saját maga alkotta követelményeknek.

Ez ma egyre kevésbé tűnik megvalósíthatónak. A menekültek számának növekedése következtében az élelmiszer fejadag a 2000-es évektől kezdve jelentősen csökkent. A mai adag csak arra elegendő, hogy ne beszélhessünk látványos alultápláltságról: változatos, bőséges és teljes értékű étkezést nem tesz lehetővé [Abdi 2005: 9]. Emiatt a menekültek kénytelenek különféle praktikákhoz folyamodni: sokan közülük nem jelentik be a halottaikat vagy az időközben hazatérteket, hogy továbbra is megkapják az ő fejadagjaikat [Horst 2006: 94-95; IRIN 2002b; IRIN 2005b]. Annál is inkább szükségük van ezekre a trükkökre, mert a saját adagjuk egy részét kénytelenek elcserélni iskolai könyvekre, szerszámokra, ruhákra, illetve húsra, tejre, zöldségekre, hiszen ezeket nem kapnak az ügynökségektől.[89] A WFP maga is többször elismerte,

[88] Ez a modell Nyugat-Tanzániában kifejezetten sikeres volt. Itt 1,25 millió dollárt költöttek az úthálózat helyreállítására, a vízellátás javítására, a kommunikációs infrastruktúra kiépítésére, iskola és egészségügyi központ építésére, faültetésekre – ezekből a helyi lakosság ugyanúgy (ha nem jobban) részesült, mint a táborokban élő menekültek [Loescher – Milner 2005: 164].

[89] A nomád szomálik fő étele eredetileg a hús és a tej (*cad iyo caano*) volt, a táborokban azonban csak nagyon kevesek engedhetik meg maguknak ezeket a luxuscikkekké vált élelmiszereket. Abdi [2005: 9] összehasonlításul írja le tapasztalatait, miszerint 2001-ben

hogy az élelmiszerek minősége „nem embernek való”, a kukorica ráadásul nem hagyományos szomáli alapanyag, lisztet azonban (amiből a tradicionális szomáli lapos kenyeret, a *laxoox*-ot készítik) nagyon ritkán kapnak [Abdi 2005: 8-9]. Az újonnan jöttek csak minimális egészségügyi ellátásban részesülnek, pedig rendszerint nagyobb szükségük lenne rá, mint a tábor régi lakóinak – jellemző körükben a súlyos alultápláltság, a különböző parazita fertőzések, bőrbetegségek, törések, lőtt sebek, légzőszervi fertőzések, illetve a hasmenés [IRIN 2008a].

A túlzsúfoltság kedvez a betegségek gyors terjedésének a táborokon belül. A járványok felbukkanását segíti az is, hogy a családok negyedének van csak saját latrinája, a becslések szerint mintegy 36 ezer latrina hiányzik [IRIN 2008a; IRIN 2009a]. Emellett a menekültek felének csak napi 13 liter víz jut – az UNHCR szerint az optimális minimum 20 liter lenne [UNHCR 2007b: 243]. Nem csoda, hogy 2009 júliusában 15 kanyarós esetet regisztráltak [IRIN 2009c], de korábban felbukkant a – szintén súlyosan fertőző – szamárköhögés és gyerekbénulás is [IRIN 2008a].

6.4. A jövőkép hiánya

A nemzetközi ügynökségek elsődleges feladata a menekültek humanitárius segélyezése – a legalapvetőbb élelmiszerek, szolgáltatások és a védelem biztosítása. A menekültek többsége azonban már évek óta lakja a hatalmas – a világ legnagyobb – menekülttáborát, tavaly felnőtté vált az első olyan korosztály, amely már a táborokban született. Ennyi idő alatt a menekülteknek joggal merültek föl nagyobb igényeik, mint hogy a biztos éhhalált elkerülve várjanak a szomáliai harcok befejezésére, illetve az esetleges áttelepítésre valamilyen nyugati országba. Az UNHCR talán legnagyobb kihívását jelentette (jelenti) tehát valamiféle jövőkép nyújtása mindazoknak, akik a táborokban rekedtek.

Márpedig ez nem könnyű feladat. Ritkaságszámba megy a dolgozó szomáli menekült, a munkanélküliség, az egész napos semmittevés pedig frusztrációt okoz. Ahogy Abdi [2005: 9-10] interjúiból kiderül, élénken tiltakoznak a „menekült” kifejezés ellen, mert az szegénységet, gyengeséget, nyomorúságot sugall, miközben ők szívesen dolgoznának, csak nincs rá lehetőségük. Az önbecsülésüket is sérti, hogy nem tudják rendesen ellátni a családjukat, teljesen ki vannak szolgáltatva a nemzetközi segélyeknek – hacsak nyugaton élő rokonoktól nem érkezik támogatás, vagy nem tartoznak azon kevés szerencsések közé, akik rendelkeznek állatokkal [Horst 2006; Verdirame 1999: 68]. Ráadásul mind szomáli (nomád életmódjuk miatt), mind muszlim identitásuk (a zarándoklatok fontossága miatt) feltételezi a mobilitást, amit a táborok a nullára redukáltak [Horst 2006] – ez az elkeseredettség egy újabb forrása.

Különösen jelentős a frusztráció a fiatalok körében (a dadaabi menekültek 52 százaléka 18 év alatti [UNHCR 2010b]), akik életük nagy részét vagy teljes egészét a táborokban élték le. Mivel nem is ismerik hazájukat, nehezen azonosulnak a szomáli hagyományokkal, szokásokkal – a nyugati alapelveken nyugvó táborban például kifejezetten idegennek hat számukra a női körülmetélés gyakorlata, amin a szomáli nők 95 százaléka átesik [Crisp 1999: 6; Menkhaus 2003: 33]. A táborban nem csak elemi, hanem középiskolai oktatás is van: a három táborban 2007-ben összesen 17 általános és 3 középiskolát tartott fenn a CARE Kenya, mintegy 33 ezer diákkal. Mivel az oktatás ingyenes, a beiskolázási arány – még a lányoknál is, a szigorú szomáli hagyományok ellenére – magas. Sok család csak az oktatás miatt marad a táborokban, otthon ugyanis

---

egy pohár tej ára megegyezett két kilogramm kukoricáéval, ami a kétheti fejadag kétharmada volt.

nem jutnának hozzá ilyen szintű képzéshez. A CARE által kiállított bizonyítványukat a fiatalok azonban nem tudják hol felhasználni, legfeljebb a táboron belül szegődhet el valaki – a szerencsés kevesek egyikeként[90] – valamelyik ügynökség mellé, havi 30-50 dollárért [IRIN 2007b]. A táborokban tehát létrejön egy szomáli „elit", amelynek tudása azonban egyelőre parlagon hever, nem tudja kamatoztatni.[91]

A kenyai kormány máig nem engedélyezi, hogy az országban élő menekültek – az önellátás felé elmozdulva – legálisan, ugyanazokkal a feltételekkel dolgozhassanak, mint a kenyaiak. A menekültek a táboron belül egy-egy NGO-nak dolgozva nem rendes fizetést, hanem úgynevezett „ösztönzőt" kapnak, ami nagyjából egytizede-egyhuszada annak az összegnek, amit egy kenyai ugyanazért a munkáért kap(na) [Pavanello és társai 2010: 14; Verdirame 1999: 66].[92]

A táborban dolgozó ügynökségek felől több kezdeményezés is elindult, hogy jövedelemgeneráló programok – kosárfonás, szappan- és cipőkészítés – segítségével tudják a menekültek kiegészíteni a kapott szűk segélyeket. Emellett létezik a menekültek – főleg nők – között egy informális mikrohitelezési rendszer, amely lehetővé teszi, hogy összefogva kis vállalkozásokba kezdjenek [Pérouse de Montclos és Kagwanja 2000: 214]. Szintén nem szükséges az ügynökségek hozzájárulása ahhoz a gyakorlathoz, hogy – az egy klánon belüliek – a különösen rászorulók számára félrerakják segélyeik egy részét [Horst 2006: 103-104]. Kiegészítő jövedelmet jelent – főleg a fiatal lányok körében – az is, ha mások helyett hordják a vizet, illetve ellátják a ház körüli munkákat [Horst 2006: 85]. Láthatjuk tehát, hogy a szomálik – összetartásuknak köszönhetően – külső segítség nélkül is megszervezik magukat, hogy különböző találékony módszerekkel kiegészítsék az önmagukban elégtelen segélyeket.

A menekültek számára a kiszabadulás egyik lehetséges módja – noha nem mindannyian vágynak rá [Horst 2006: 5] – egy harmadik országba való áttelepítés, bár csak elenyésző hányaduk reménykedhet ebben. A kenyai áttelepítési program Afrika legnagyobbja: 1992 és 2001 között 56 364 menekült települt át Kenyából harmadik országba – összehasonlításképpen, ezen időszak alatt egész Afrikából 91 724 fő települt át [UNHCR 2002: 106-107]. A folyamat azonban mára lelassult[93] és átitatódott politikával: miután Szomália a nyugatellenes államok soraiba tagozódott be a radikális iszlamisták előretörésével, a szomálikat a biztonságpolitika szemüvegén keresztül vizsgálva egyre kevésbé menekültként, mint inkább potenciális veszélyforrásként kezdték tekinteni. Az áttelepítési programot nem segítette az a 2002-ben kipattant botrány sem, ami nyomán kiderült, hogy a menekültek áttelepítését Nairobiban egy bűnözői kör irányította, megvesztegetéseket fogadva el az áttelepülni szándékozóktól [Kagwanja és Juma 2008: 228-229]. Mindmáig alkalmazott gyakorlat a szomálik

[90] 2000-ben mindössze 1600 állást tudtak az ügynökségek nyújtani a menekültek számára [Pérouse de Montclos és Kagwanja 2000: 218] – ebből nagyjából ezer menekültnek a CARE adott munkát [Horst 2006: 83]. Az NGO-k által nyújtott munkalehetőségek, bármennyire is limitáltak, sokszor (a kereskedelembe való bekapcsolódás, vagy egy biztonságosabb hajlék építése által) minőségi váltást jelent enek egy-egy család életében [Horst 2006].

[91] Persze akad néhány sikertörténet (egy fiú például Fulbright-ösztöndíjjal a Princeton egyetemen tudott továbbtanulni), de a jellemző inkább a gyerekek magas kihullási aránya, illetve a képzés végeztével a munkanélküliség [IRIN 2007b].

[92] Pavanello és társai [2010: 14] Kakuma példáját hozzák fel, ahol egy szudáni menekült havi 23-71 dollárt, míg egy kenyai 450-1500 dollárt kapott – ugyanazért a munkáért.

[93] Az USA 1992-ben még 142 ezer menekültet fogadott be, ez a szám 2000-re 90 ezerre, 2003-ra pedig 70 ezerre csökkent (sőt, ez csak a hivatalos plafon, valójában csak 52 868 főt fogadtak) [Loescher – Milner 2005: 166]. A kenyai szomálik áttelepítési programjának pontos adatait (2005-2009 vonatkozásában) lásd a 85. oldalon.

közötti szelektálás is: a nyugati államok ugyanis szívesebben fogadják a városi (békésnek tartott, kisebbségi) szomálikat, a(z) (agresszívnek vélt) nomádokkal szemben.[94] Így az áttelepítési programban előnyt élveznek a szomáli bantuk, akik – Szomália lakosságának 5 százalékát kitevő kisebbségként – folyamatos jogsértésnek és diszkriminációnak vannak kitéve nem csak hazájukban (a hazatérés számukra így nem reális opció), de a menekülttáborokban is [Crisp 1999: 10-11].

6.5. Új prioritások

Az UNHCR prioritásai – főképp a nemzetközi közösség érdekei alapján – az utóbbi hatvan évben időről időre változtak. A három hosszú távú megoldás közül az 1970-es évekig a helyi integrációt támogatták, az 1980-as években – egy évtized erejéig – a harmadik országba való áttelepítés került a középpontba, a kilencvenes évektől pedig hivatalosan is az önkéntes hazatérés lett az „egyetlen lehetséges megoldás" [Crisp 2003: 3], ami – az önkéntesség nem egyszeri megsértése miatt – a non-refoulement elvének eróziójához vezetett.

A kilencvenes évek végén a szomáli menekültek is tömegesen tértek vissza hazájukba a környező államokból, az UNHCR szerint a számuk meghaladta a százezret. Ugyanakkor főként azok jutottak haza, akik korábban az ország északi részéből (elsősorban Szomálifölről) menekültek el – e terület ugyanis kimaradt a későbbi harcokból, relatív stabilitása megengedte a hazatérést. Elsősorban tehát – a földrajzi közelség miatt érthető módon – nem a kenyai, hanem az etiópiai és jemeni menekültek jutottak haza [USBCIS 2001].[95] A kenyai szomáli menekültek hazatérése jóval szerényebb volumenű volt: 1998-ban – a csúcsévben – 5 390 fő, egy évvel később már csak 1 886 fő jutott haza. 2005-ben mindössze 107 fő, 2006-ban pedig összesen két személy vállalta, hogy visszaköltözzön Szomáliába. 2006 óta hivatalosan (az UNHCR segítségét igénybe véve) senki nem tért haza.[96] Az önkéntes hazatérés a kenyai szomáli menekültek részére tehát mindaddig nem lesz valódi alternatíva, amíg helyre nem áll a rend Szomáliában, ezzel azonban – húsz év hiábavaló várakozás után érthetően – egyelőre az UNHCR sem számol [UNHCR 2010a: 74]. A hazatérés nehézségei mellett láttuk, hogy a helyi integráció sem biztat sok reménnyel, a harmadik országba való letelepítés volumene pedig szinte elhanyagolható (évi 3-6 ezer főt, tehát a menekültek 1-2 százalékát érinti csak[97]).

---

[94] A szelektálás más afrikai országokban is jellemző. Az USA például szívesebben lát országában keresztény afrikai menekülteket, mint muszlimokat, így előnyben részesítik a szenegáliakat a mauritániaiakkal szemben, vagy a dél-szudániakat az északiakkal szemben [IRIN 2005a: 10].

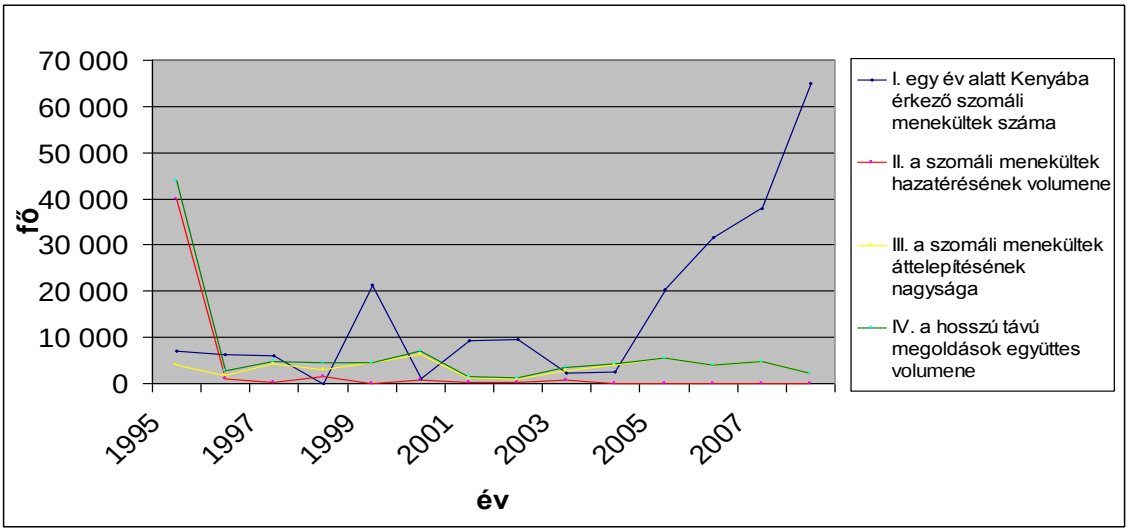
[95] A hazatértek – 2005-ig mintegy 700 ezer fő – jelentősen megterhelték az amúgy is gyenge szomálifölди gazdaságot. Munkát csak nehezen találtak, hiszen a munkanélküliség így is óriási volt (2001-ben 80 százalékos) [Kagwanja – Juma 2008: 233; Menkhaus 2003].

[96] 2003 nyarán 600 dadaabi menekült vállalta, hogy az UNHCR segítségével áttelepül Puntföldre, ami ugyan nem az eredeti otthona, de legalább viszonylag stabil és gazdaságilag is prosperálóbb régió [Menkhaus 2003: 39] – ez volt a legutóbbi, nagyobb volumenű hazatérési hullám. A hazatelepülések pontos adatait (2005-2009 vonatkozásában) lásd a dolgozat 85. oldalán.

[97] Az áttelepítési programok globálisan még korlátozottabbak, 2008-ban a világ menekültjeinek csak 0,6 százaléka tudott áttelepülni valamilyen harmadik országba [UNHCR 2009a]. A Kenyában tartózkodó menekültek áttelepítésének volumenét (2005-2009 vonatkozásában) lásd a 85. oldalon.

A szomálik Kenyába való beáramlásának és az onnan való

– hazatérés vagy áttelepítés útján történő – kiáramlásának összehasonlítása, 1995-2008

forrás: UNHCR 2005a; 2009a

A grafikon egyértelművé teszi, hogy az egyre növekvő beáramlást nem tudja kompenzálni sem a szerény volumenű áttelepítési program, se a hazatérés lehetőségének lebegtetése – ez utóbbit az elmúlt négy évben senki nem választotta. Ez a két hosszú távú megoldás sem nyújt tehát jelenleg reális alternatívát a menekültprobléma felszámolására. A menekültek érkezésének volumenét jelző kék vonal ugyan az adott időszak majdnem egyharmadában (14 év alatt 5 évben: 1995-ben, 1998-ban, 2000-ben, 2003-ban és 2004-ben) meghaladja a két hosszú távú megoldás együttes volumene, ez azonban csalóka, ha arra gondolunk, hogy már 1995-ben 172 ezer szomáli menekült élt Dadaab táboraiban, 2008-ban pedig ez a szám 259 ezer fölé kúszott. Az UNHCR – hamar felismerve a hivatalos politikáinak kudarcát – már a kilencvenes években arra igyekezett egyre nagyobb hangsúlyt fektetni, hogy megszülessenek azok a (biztonsági, humanitárius, egyéb) körülmények, amik a hosszú távú jelenlétet biztosítani tudják. Így ezzel is magyarázhatóak a nagyarányú infrastrukturális fejlesztések, illetve a különböző biztonságnövelő programok.

Mindehhez komoly tőkére volt, illetve van szükség. Az UNHCR bevételeinek döntő többségét az ENSZ tagállamainak felajánlásai jelentik: 2007-ben az ENSZ mindössze 37 millió dollárt különített el a Főbiztosság működésére, míg a felajánlásokból összesen 1,305 milliárd dollár állt az ügynökség rendelkezésére – összesen (az egyéb bevételekkel együtt) 1,541 milliárd dollárból gazdálkodhatott a szervezet 2007-ben [UNHCR 2008b: 10]. Az adatokból világosan látható, hogy az UNHCR tevékenységének finanszírozása elsősorban a tagállamok önkéntes felajánlásain múlik (ezek az összbevétel 97,6 százalékát teszik ki). Ez fokozza a bizonytalanságot és a tervezhetőséget, hiszen évről évre változhat a szervezet bevételének nagysága, ami így összességében a szervezet hatékonyságát ronthatja.[98] A legnagyobb befizetők[99] ráadásul

[98] A bizonytalanság másik formája a valuták (esetünkben a dollár) árfolyamának ingadozása, a 2008-2009-es, két éves költségvetést a dollár 2008 elejei leértékelődése miatt módosítani is kellett [UNHCR 2008c: 57].

[99] Az első tíz donor 2009-ben (az összegek millió dollárban szerepelnek): USA (640,73); az Európai Bizottság (126,95); Japán (110,55); Svédország (107,89); Hollandia (80,62);

gazdasági és politikai érdekeiknek megfelelően nyújtják a támogatást, így komoly informális befolyásuk van a döntéshozatalra, ami ellenkezik a humanitárius segélyezés egyik alapelvével, a függetlenséggel [Loescher és Milner 2005: 166].[100] Az UNHCR ezen nem tud változtatni: amennyiben felrója a donoroknak szelektív magatartásukat, saját költségvetésének megkurtítását kockáztatja [bővebben az UNHCR pénzügyi függéséről lásd Loescher 1993: 131-138].

Az UNHCR 2010-ben jelentős forrásnövekedést célzott meg. Ami a különböző régiókat illeti, a 2010-2011-es költségvetési ciklusban a Szahara alatti Afrika részesül a legnagyobb mértékben (38 %) a forrásokból, utána következik a Közel-Kelet és Észak-Afrika (20 %), majd Ázsia és a csendes-óceáni térség (16 %), Európa (8 %) és végül Észak- és Latin-Amerika (3 %). A fennmaradó 15 százalékból tartják fenn a szervezet irodáit, illetve képeznek tartalékot [UNHCR 2010a: 70].

Afrikán belül – ahogy a dolgozat legelején is utaltam rá – két menekültügyi válsággóc van, ez az UNHCR költségvetéséből is kitűnik: a Nagy Tavak vidéke 329 millió, a kelet-afrikai régió pedig 415 millió dollárt kap menekültügyek kezelésére a 2010-es tervezet szerint [UNHCR 2010a: 73].

A legnagyobb afrikai UNHCR-missziók költségvetése, 2010-2011 (millió dollár)

	2010 (menekültprogram)	**2010 (összes program)**	**2011**
Kenya	150,6	152,0	166,3
Szudán	93,4	174,3	133,5
Csád	139,6	161,6	154,2
Kongó (DRC)	65,6	101,6	104,3

forrás: UNHCR 2010a: 81

A Főbiztosság 2008-ban új típusú költségvetést vezetett be, amiben először választotta szét és kezelte külön a menekültügyektől a hontalanokkal, a hazatértekkel és a belső menekültekkel kapcsolatos programokat, így összesen négy pillért alkotva [UNHCR 2007a]. A táblázatból láthatjuk, hogy a kenyai az UNHCR legköltségesebb afrikai menekültprogramja, megelőzi még a szudánit is – bár ha belevesszük a másik három pillért, abban az esetben már Szudáné a legnagyobb afrikai UNHCR-misszió. A táblázatban szereplő többi országgal ellentétben, Kenyában a források lényegében teljes egésze (99 százaléka) a menekültkérdés kezelésére fordítható, más jelentős tényezővel nem kell számolni (a 2007-es választásokat követő zavargások következtében otthonaikat elhagyni kényszerülő belső menekültek túlnyomó többsége hazatért) – homogenitása miatt is jó esettanulmány tehát Kenya. A táblázatból kitűnik egy trend is a jövőre vonatkozólag. Bár az UNHCR előrejelzései nem csalhatatlanok, de ezek alapján a külső körülmények bárminemű javulása a jelenlegi helyzethez képest Kenyában a legkevésbé valószínű, hiszen 2010-hez képest 2011-re 9,4 százalékkal tervezik növelni a misszió költségvetését, míg a másik három felsorolt országban vagy

Norvégia (60,64); Németország (54,53); Dánia (52,13); Kanada (45,56); Egyesült Királyság (42) [UNHCR 2009c].

[100] A fő donorországok nyomásgyakorlása tetten érhető a két nagy kenyai menekülttábor példáján is. Míg a kisebb Kakumában projektek sorát valósítják meg, Dadaab táborainak költségvetését folyamatosan kurtítják – Horst [2006: 109-110] szerint ennek elsősorban vallási okai vannak, a nyugati hatalmak szívesebben támogatják ugyanis a főleg keresztény dél-szudániakat, mint a muszlim szomálikat.

csak jelentéktelen növekedést (Kongói Demokratikus Köztársaság, + 2,7 %), vagy pedig egyenesen a feladatok (és ezáltal a tervezett költségek) csökkenését prognosztizálták (Csád, - 4,6 %; Szudán, - 24,4 %).[101]

Az UNHCR új költségvetési szemléletéhez visszatérve: az egyes pillérein belül – így a menekültprogramon belül is – különböző tevékenységi köröket különítettek el, amikhez aztán – országonként, illetve krízisenként – forrást rendelhetnek. Ezek a tevékenységi körök a következők:

- a menekültek (hontalanok, hazatértek, belső menekültek) alapszükségleteinek ellátása, alapszolgáltatások nyújtása;
- biztonságos környezet kialakítása;
- jogi védelem;
- közösségi szolgáltatások nyújtása és az önfenntartás segítése;
- a környezeti fenntarthatóság elősegítése;
- hosszú távú megoldások keresése;
- külső kapcsolatok, logisztika és szállítás, regionális központi költségek [UNHCR 2010a].

Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy pontosabb képet kapjunk egy-egy menekültprobléma kezelésének pénzügyi vonatkozásairól – korábban az integrált költségvetés miatt csak becsülni tudtuk, hogy az adott országra vonatkozó költségek mekkora hányada esik a menekültekre, és mennyi az UNHCR által definiált többi csoportra. A következő oldalon található táblázatban szereplő értékek (2006-ig bezárólag) tehát nem csupán a menekültekre vonatkoznak. Ám ez Kenya esetében csak kevéssé torzít a valóságon, hiszen az adott években a szomáli menekültek jelentették a kelet-afrikai ország fő humanitárius kihívását.[102]

A táblázat kategóriái némi magyarázatot kívánnak, hiszen a többségük sokféle tevékenységet fog össze. A „jogi támogatás” például elég leegyszerűsítő kategória, ennek része a hatékony védelemhez szükséges jogi környezet kialakítása (elméleti keret), illetve a menekültek fogadása és regisztrációja is (gyakorlati tevékenységek). A „biztonság” kategóriája szintén összetett, beletartozik a helyi lakossággal való kapcsolat, a táboron belüli fegyverek és fegyveresek ügye, az igazságszolgáltatás, illetve a gyerekek és nők fokozott védelme. Az „egyéb” kategória tartalmazza mindazokat a programokat, amelyeket a többi kategóriába nem tudtam belesűríteni – ilyen például az erdősítés, az AIDS elleni felvilágosító kampány, illetve a (minimális) mezőgazdasági termelés. A „logisztika és koordináció” kategória mindazon szállítási, szervezési és koordinációs feladatot is magába foglalja, ami szükséges a menekültkrízisek gyakorlati kezeléséhez – így Kenya esetében például a nairobi regionális UNHCR-székhely fenntartását, amely 17 afrikai ország irodáit koordinálja – erre az UNHCR a 2010-es évre 14,44 millió dollárt különített el [UNHCR 2010a]. Végül, a „hosszú távú megoldások” az általunk már megismert három hivatalos megoldási javaslatot jelöli.

[101] A szudáni misszió költségvetésének drasztikus csökkenését (illetve annak tervét) az országban végbemenő nagyfokú politikai konszolidáció indokolhatja, bár a 2010-es általános választások, illetve a 2011-es népszavazás Dél-Szudán esetleges kiválásáról könnyen felboríthatja ezt a látszólagos nyugalmat.

[102] 2000-ben és 2006-ban az egyetlen komoly torzító tényező az országban tartózkodó 60-70 ezer szudáni menekült [UNHCR 1999: 66; UNHCR 2005a: 150]. A 2008-as évet azért nem választottam, mert abban az évben a 2007-es választásokat követő zavargások okozta belső menekültek nagy száma tovább torzította volna a számokat.

Az UNHCR kenyai költségvetése, 2000-2004-2006-2009-2010 (millió dollár)

	2000	2004	2006	2009	2010	2010/2009
alapszolgáltatások	***7,35***	***9,84***	***11,42***	***15,39***	***60,04***	***3,90***
élelmiszer	0,24	0,32	0,57	2,89	4,47	1,55
víz	0,81	0,84	0,81	1,21	6,95	5,74
fedél, szálláshely	0,79	1,34	1,16	1,08	11,63	10,77
háztartások támogatása	0,85	2,57	2,04	3,04	6,28	2,07
egészségügyi ellátás	2,68	2,21	3,26	4,46	8,46	1,90
közegészségügy, higiénia	0,19	0,34	0,55	0,74	8,11	10,96
oktatás	1,75	1,94	2,78	1,63	10,75	6,60
egyéb	0,04	0,28	0,25	0,34	3,39	9,97
jogi támogatás	***0,30***	***1,94***	***1,73***	***2,48***	***15,56***	***6,27***
biztonság	***3,64***	***5,35***	***7,97***	***10,21***	***11,60***	***1,14***
partner NGO-k	***2,57***	***3,69***	***3,17***	***3,97***	***39,35***	***9,91***
közösségi részvétel, önellátás	***0,55***	***1,01***	***0,84***	***0,96***	***4,80***	***5,00***
logisztika, koordináció	***2,09***	***2,22***	***1,15***	***2,01***	***11,00***	***5,47***
hosszú távú megoldások	***6,49***	***3,67***	***8,46***	***10,06***	***6,41***	***0,64***
Összes FORRÁS	**24,53**	**27,85**	**35,01**	**45,12**	**150,20**	**3,34**

forrás: UNHCR 1999: 69; 2003: 101; 2005c: 154; 2008b: 177; 2009: 77-79

A táblázat több szempontból is tanulságos számunkra. A források növekedése egészen 2009-ig lineáris képet mutat, 2010-ben azonban – a tervezett növekedéssel összhangban – a források volumene hirtelen több mint megháromszorozódott.[103] Emellett a prioritások éles eltolódása figyelhető meg. A menekültek alapszükségleteinek ellátására került messze a legnagyobb hangsúly (40 százaléka az összes forrásnak – 2009-ben ez csupán 34,1 %), ezen belül is a legakutabb problémákat igyekszik az UNHCR orvosolni: az elegendő víz, a szálláshelyek és az alapvető higiéniás körülmények hiányát. Mindez érthető: a menekültek többsége csak napi 13 liter vízhez jut, ami épphogy csak több mint a fele az előírtnak [IRIN 2009c; UNHCR 2007b: 243] – az UNHCR 2010-re 18 százalékos növekedést célzott meg ezzel kapcsolatban [UNHCR 2010a: 75] –, az újonnan érkezők maguk tákolnak össze ideiglenes menedéket rendes szálláshely híján, a túlzsúfoltság miatti fokozott járványveszélyt pedig elsősorban a közegészségügyi állapotok javításával lehet megelőzni. Érdekes, hogy az UNHCR és partnerei az oktatás erőteljes növelését is fontosnak tartották annak ellenére, hogy – ahogy több szakértő jelezte – a táborban megszerzett tudásukat a fiatalok az esetek túlnyomó részében nem tudják felhasználni, ami tehát – mivel mélyítheti a frusztrációt

[103] Mivel ezek tervezett költségek, a valóságban ezt az összeget még kiegészítik általában év közben a felmerülő plusz költségeket fedezendő – 2009-ben például 2 millió dollárt adtak így hozzá utólag a kenyai menekültprogram költségvetéshez [UNHCR 2008c: 177]. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a donorországok nem adják áldásukat a drasztikusan megnövekedett költségvetéshez, így azt – a forrásokat csökkentve – módosítani kell.

bennük – akár kontraproduktív is lehet. Ennek ellenére meggyőző érvek szólnak az oktatás kibővítése mellett is, hiszen a tanulás lehetősége teszi sok menekült számára vonzóvá a táborokat, ez adhat valamiféle jövőbeli perspektívát fiatalok ezreinek életében. A közösségi kezdeményezések mind nagyobb támogatását szintén a pozitív jövőkép nyújtása motiválja, emellett ezek aktívan részt vesznek az oktatásban, a felvilágosító kampányokban és a biztonság javításában. Az UNHCR támogatja az önellátás megteremtését is [UNHCR 2010a: 74], ám az ehhez szükséges szabad mozgáshoz való jog megadása a menekülteknek mindezidáig a kenyai kormányzat ellenállásába ütközött. A koordinációs költségekbe nem csak a tábor fenntartásához nélkülözhetetlen személyi erőforrások és adminisztrációs költségek tartoznak, hanem számos olyan program, amelyet az UNHCR a kenyai kormányzatnak nyújt – legyen szó a kenyai menekültpolitika és a nemzetközi menekültjog összehangolásáról, a kenyai menekültügyi minisztérium működési folyamatainak racionalizálásáról [UNHCR 2010a: 75], vagy a kenyai rendőrök képzéséről és támogatásáról.

Míg a tábori ellátásra, a jogi védelemre, illetve a koordinációs feladatokra is nagyságrendekkel több forrás áll rendelkezésre 2010-ben, mint 2009-ben, addig a hosszú távú megoldásokra szánt összeg – ugyanezen időszak alatt – 36 százalékkal csökkent. A nemzetközi közösség 2009-ben az összes forrás 22,9 százalékát, míg egy évvel később már csak 4,27 százalékát tervezi fordítani a menekültprobléma felszámolására. Ez is jelzi az UNHCR felismerését, miszerint a három általa kínált megoldási javaslat a kenyai menekültügy kapcsán nem vezet eredményre. A hazatérés szóba se jöhet a konfliktus folyamatos eszkalálódása miatt, a helyi integrációt élesen elveti a kenyai kormányzat,[104] az áttelepítési program pedig évi néhány ezer menekült kiváltsága csupán. Így – kényszermegoldásként – forrásait a menekültek életkörülményeinek javítására fordítja, várva a külső tényezők megváltozását, intézményesítve a mai – közel sem optimális – gyakorlatot.

6.6. Az eddigi megoldási kísérletek értékelése

Megoldást – jelen állás szerint – csak valamiféle komplex megközelítés nyújthat. A kenyai-szomáli krízisnél szépen megmutatkozik, hogy a menekültválságoknak egyre kevésbé a humanitárius, ehelyett sokkal inkább a biztonsági és politikai aspektusa kerül előtérbe. Ennek megfelelően nem elégséges az UNHCR humanitárius segélyezésétől várni egy-egy menekültprobléma megoldását, hanem komplexebb (gazdasági, politikai, esetleg katonai) kezelésre van szükség. Jó példa erre a tanzániai burundi menekültek esete, akiknek egy része egy évtizedig tartó politikai tárgyalás után békét kötött a burundi kormánnyal, ennek következtében 2002 és 2004 között 190 ezer menekült térhetett haza otthonába.[105]

Próbálkozások voltak komplex programok kidolgozására, az ezredforduló után több kezdeményezés is arra kereste a választ, hogy hogyan lehetne megoldani a szomáli

[104] Érdekes módon a helyi integrációt meg sem említi mint lehetőséget a 2010-es költségvetésének bevezetőjében: a Főbiztosság hivatalos álláspontja szerint „mivel a hazatérés feltételei egyelőre nem adottak, az egyetlen szóba jöhető hosszú távú megoldás a harmadik országba való letelepítés” [UNHCR 2010a: 75]. Ez is jelzi talán az UNHCR nyomásgyakorlási képességét (illetve annak hiányát) és konfliktuskerülő magatartását.

[105] Természetesen még a hazatelepítés sem oldja meg önmagában a helyzetet, az utóbbi harminc évben vissza-visszatérően érkeztek menekülthullámok Burundiból Tanzániába [Loescher – Milner 2005: 167], de a burundik példája jelzi, hogy a hosszú távú megoldáshoz elengedhetetlen a gazdasági, politikai, társadalmi és a humanitárius célokat összhangba hozni.

menekültválságot, egyszersmind megújítani a nemzetközi menekültrezsimet. A főbb kezdeményezések az „Agenda for Protection" (2001), a „Convention Plus" (2003), a 2004-es „Comprehensive Plan of Action" (CPA) és a 2005-ös „UN Joint Needs Assessment and the Somali Reconstruction and Development Programme" (JNA-RDP). Ezeknek közös célja volt az 1951-es egyezmény és az 1967-es protokoll erősebb végrehajtása, a menekültek hatékonyabb védelme, a felelősség és teher igazságosabb megosztása befogadó és donorállamok között, a biztonsági kihívásokra való hatékonyabb reagálás, a hosszú távú megoldások utáni erőteljesebb kutatás, illetve a menekült nők és gyermekek szükségeinek nagyobb figyelembe vétele. Ezek azonban többnyire szavak maradtak, valós program nem állt mögöttük, inkább szakmai-politikai vita kiváltására voltak csak alkalmasak.

A legjelentősebb kezdeményezés ezek közül a 2004-es Comprehensive Plan of Action (CPA) volt, amely – ahogy a neve is mutatja – egy átfogó akciótervet tűzött ki a menekültválság felszámolására – sajnos máig sikertelenül, pedig úgy gondolták, ez szolgálhatna később mintául a többi válság számára is. A multilaterális együttműködés – amelyen a TNG, a környező országok kormányai és az UNHCR mellett az Európai Unió és annak három tagállama külön is (az Egyesült Királyság, Dánia és Hollandia, mindhárman társfinanszírozóként) részt vett – célja volt egyrészt a puntföldi hazatérés népszerűsítése, másrészt a menekültek jogai védelmének javítása a befogadó országokban [Loescher és Milner 2005: 168-169]. A kezdeményezés mindenképp dicsérendő, ám önmagában erőtlen, több okból is. Egyrészt, a Szomália nevében nyilatkozó TNG – majd később utódja, a TFG – máig nem tudja biztosítani fennhatóságát az ország felett, így a nagyszámú puntföldi hazatelepítés csak terv maradt. Másrészt, a „komplex megközelítés" kimerült a politikai és humanitárius aspektus vizsgálatával, nem esett azonban szó arról, hogy a központi kormány hogyan fogja tudni biztosítani állampolgárai biztonságát (milíciák lefegyverzése, biztonsági szektor reformja), vagy hogy a hazatért menekültek miből fogják tudni ellátni a családjukat (gazdaságélénkítő programok, közigazgatás kiépítése, infrastrukturális fejlesztések stb.).

A 2005-ös JNA-RDP már nem a menekültproblémával foglalkozott, hanem – helyesen – annak okával, a szomáliai káosz kezelésével. Szomáliai és nemzetközi szakértők bevonásával, az UNDP és a Világbank közreműködésével próbáltak egy átfogó humanitárius és fejlesztési programot létrehozni (főleg Szomália háború sújtotta déli és középső részén), méghozzá oly módon, hogy a program első fázisaként felmérték a szükségeket (Joint Needs Assessment, JNA), majd ezek fényében indítottak útnak egy komplex újjáépítési és fejlesztési programot (Reconstruction and Development Programme).[106] Végső célja a béke elmélyítése és a szegénység csökkentése lett volna, ám a szomáli egység hiánya (Szomáliföld kérdése), illetve a TFG fennhatóságának korlátai (az ICU felbukkanása) ezt a kezdeményezést is megbuktatta [Kagwanja és Juma 2008: 236-238].

Végül visszautalnék a már említett – ma is működő – katonai kezdeményezésre, az AU szomáliai missziójára, az AMISOM-ra. Az ENSZ 2006. decemberi 1725. számú határozatában döntött egy stabilizációs misszió létrehozásáról, aminek elsődleges célja a TFG és az ICU közötti tárgyalás felügyelete és a megállapodások végrehajtásának ellenőrzése volt [UN 2006]. Ennek katonai komponense az AMISOM, ami az IGAD

[106] A program tervezett fő fejlesztendő területei: kormányzás, jogállam, biztonság, makropolitika, infrastruktúra, szociális intézmények, termelőágazatok, környezet, békeépítés, konfliktusmegelőzés, emberi jogok és (csak egy területként a sokból) a menekültek kérdése.

misszióját, az IGASOM-ot váltotta fel az országban. A misszió a TFG mellett kötelezte el magát, így az iszlamisták elleni harcban az átmeneti kormány legnagyobb támasza. Ez azonban mindmáig kevésnek bizonyult, az AMISOM – alacsony létszáma és a rossz morál miatt – mindössze a főváros néhány stratégiailag fontos pontját tudja ellenőrizni, katonái folyamatos támadásoknak van kitéve.[107] A misszió kudarca – 2007 óta mindössze annyi sikert könyvelhetnek el, hogy a militáns iszlamisták még nem döntötték meg a TFG-t – jelzi, hogy a tisztán katonai megoldás sem feltétlenül vezet eredményre, ez tovább erősíti a meglátásom, hogy jelenleg csakis egy komplex, átfogó – politikai, gazdasági, társadalmi és (utolsó eszközként) katonai – rendezés hozhatna békét Szomáliában, ami a menekültek hazatérésének előfeltétele lenne.

[107] A 2009-es év különösen véresen alakult. Míg korábban jellemzően járőrözés közben csaptak le a kontingens tagjaira, egy-két katonát megölve, 2009-ben két, a mogadishui AU-bázison elkövetett öngyilkos merénylet tizenegy, illetve tizenhét katonát ölt meg (köztük a misszió helyettes parancsnokát), és összesen további negyvennégyet sebesített meg súlyosan [BBC News 2009a].

Konklúzió

Dolgozatomban – szűk kereteimen belül – arra vállalkoztam, hogy bemutassam a kenyai-szomáli menekültügy kezelésének visszásságait, feltárjam annak okait, és megkeressem lehetséges kiútjait, miközben jelzem más afrikai példákkal, hogy az elemzett jelenségek nem egyedülállóak. A téma komplexitása miatt csak a kenyai kormányzat és az UNHCR relációjában vizsgáltam a menekültproblémára adott válaszokat (kihagyva többek között a donorállamokat és a különféle szomáliai érdekcsoportokat), miközben igyekeztem felvázolni a menekültek helyzetét is.

A kenyai szomáli menekülthelyzet jó példa a nemzetközi menekültrezsim gyengeségeinek bemutatására, több okból is. Egyrészt elhúzódó jellege miatt: 1991-re datáljuk keletkezését, ennek ellenére csak 2008 óta több mint 120 ezer szomáli érkezett a harcok elől menekülve Kenyába, miközben mind Afrikában, mind globálisan csökken a menekültek száma. Másrészt az esettanulmány remekül példázza, hogy amennyiben a menekültek hazatérésének feltételei nem adottak, az UNHCR mozgástere – a fogadó állam diktált szigorú feltételek miatt – leszűkül a menekültek táborokban való segélyezésére. A három hivatalos hosszú távú megoldás tehát gyakran átadja a helyét egy negyedik, de facto megoldásnak: a jelenlegi, a menekültek táborokban való elszigetelését jelentő gyakorlatnak.

A kenyai kormányzat hozzáállása a menekültekhez a kezdetektől fogva ellenséges, hiszen a nagyszámú menekültpopuláció nagyban megterheli az ország amúgy is gyengélkedő gazdaságát. Emellett a kézifegyverek kenyai terjedése – amely kétségtelenül Szomália felől érkezik a legnagyobb arányban –, a szomáli erőszak átgyűrűzésének félelme (a menekültek között megbúvó fegyveres elemek jelenlétével) és az esetleges újabb terrorcselekmények miatt Nairobi a szomálikat biztonsági kockázatként is kezeli. Ehhez adódik hozzá még a szomálikkal szembeni – a közös történelmi múltból fakadó – általános negatív előítélet Kenyában. Mindez érthetővé teszi a kenyai menekültpolitika korlátozó intézkedéseit – a táborokba zárást, az elszigetelést, a menekültjogok csorbítását, a diszkriminációt. Mivel a közeljövőben nem várható, hogy Nairobi – vélt vagy valós – félelmei elillanjanak, ezért a menekültpolitikájának irányában sem várható radikális elmozdulás.

A nemzetközi közösség menekültügyi szervezete, az UNHCR – mint minden menekültprobléma esetén – az 1991-ben kialakult szomáli menekültügy felszámolását tűzte ki maga elé célul, amikor az országba érkezett a krízis kirobbanásakor. Ez azonban máig nem sikerült, és egyelőre semmilyen biztató jele nincs annak, hogy a közeljövő ebben változást hozna. Az ügynökség munkáját döntően befolyásolta két tényező: a kenyai kormányzatnak való megfelelés kényszere (csak az ő engedélyével dolgozhatott az országban), illetve a nemzetközi közösség (a donorállamok) hozzájárulási hajlandósága és általános hozzáállása a fejlődő világ menekültproblémáinak kezeléséhez. Az előbbi a helyi integráció végrehajtatását akadályozta meg, míg az utóbbi az áttelepítéseket és az esetleges komplexebb (katonai komponensű) megoldások

kidolgozását érintette. Az UNHCR kudarcot vallott abban, hogy hatékonyan nyomást tudjon gyakorolni e két érdekcsoportra. Kenya mindmáig mereven elzárkózik a menekültek integrációjától – egyelőre még egy új tábor kialakítását is elutasítja –, a nemzetközi közösség pedig mindaddig nem kíván beavatkozni a szomáliai folyamatokba, amíg személyes érdekei ezt nem kívánják meg. Így az UNHCR által javasolt, az utóbbi hatvan évben felváltva alkalmazott három megoldási séma mindegyike – az önkéntes hazatérés, a helyi integráció és a harmadik országban való letelepedés – megbukni látszik a szomáli menekültügy kapcsán, egyik sem hoz megnyugtató választ a kérdésre.

Dolgozatom elején feltételeztem, hogy az UNHCR ezt felismerte, és éppen ezért – kényszerből, jobb híján – új prioritásokat tűzött ki maga elé, mégpedig a menekültek életkörülményeinek, jogi hátterének, biztonságérzetének javítását a táborokon belül. Az UNHCR ezen elmozdulását a különböző tevékenységeire fordított összegek volumene jól kifejezi: a 2010-es költségvetés több mint háromszorosa az előző évinek, ennek megfelelően az egyes alaptevékenységre szánt összeg is dinamikusan megnőtt, ehhez képest viszont a hosszú távú megoldások keresésére fordított összeg több mint egyharmaddal csökkent.

Összefoglalva, a nemzetközi közösség az utóbbi évtizedben új prioritások felé mozdult el: miután felismerte az általa definiált megoldások életképtelenségét, a menekültek – táboron belüli – körülményeinek javítására kezdett összpontosítani, intézményesítve a kenyai szomáli menekültügy kezelésének mai kereteit. A szomáli menekültválság felszámolása tehát egyedül a szomáliai harcok befejezésével történhetne meg, ekkor ugyanis a jelenlegi 270 ezer, Kenyában élő szomáli menekült hazatérhetne otthonába – ettől azonban messze vagyunk, a radikális iszlamisták egyre erősödni látszanak Afrika szarvában.

A dolgozat végén igyekeztem rávilágítani arra a meglátásomra, hogy a menekültválság – komplex volta miatt – nem oldható meg sem tisztán humanitárius (UNHCR), sem tisztán katonai (AMISOM) misszióval, csak ezeket ötvözve – és politikai, gazdasági, társadalmi, vallási párbeszéddel kiegészülve – nyílhat esély a szomáliai béke megteremtésére, ami a szomáli menekültek hazatérésének előfeltétele.

Mellékletek

A Kenyában tartózkodó menekültek számának alakulása, 2006-2010

		Szomália	Etiópia	Szudán	egyéb**	ÖSSZES
2006	Dadaab	149 009	3 240	461	158	**152 868**
	Kakuma	11 193	4 288	70 443	1 739	**87 663**
	Nairobi *	13 500	8 900	2 100	7 500	**32 000**
	ÖSSZES	**173 702**	**16 428**	**73 004**	**9 397**	**272 531**
2007	Dadaab	166 716	4 411	550	193	**171 870**
	Kakuma	11 734	4 435	42 594	1 787	**60 550**
	Nairobi *	13 970	9 273	2 117	7 949	**33 309**
	ÖSSZES	**192 420**	**18 119**	**45 261**	**9 929**	**265 729**
2008	Dadaab	226 060	8 511	635	249	**235 455**
	Kakuma	18 537	4 698	25 723	1 947	**50 905**
	Nairobi *	14 524	9 440	2 138	8 147	**34 249**
	ÖSSZES	**259 121**	**22 649**	**28 496**	**10 343**	**320 609**
2009	Dadaab	252 214	13 728	590	8 206	**274 738**
	Kakuma	38 133	5 613	18 409	-4 862	**57 293**
	Nairobi *	20 111	12 257	2 224	9 844	**44 436**
	ÖSSZES	**310 458**	**31 598**	**21 223**	**13 188**	**376 467**
2010 (február)	Dadaab	249 285	13 720	698	236	**263 939**
	Kakuma	39 082	5 775	18 698	3 100	**66 655**
	Nairobi *	20 814	12 591	4 920	4 970	**43 295**
	ÖSSZES	**309 181**	**32 086**	**24 316**	**8 306**	**373 889**

* A számok csak a hivatalosan regisztrált fővárosi menekülteket mutatják.
** Kongói Demokratikus Köztársaság, Uganda, Ruanda, Burundi, Eritrea

forrás: UNHCR 2009b; UNHCR 2010c

Szomáli menekültek Afrikában és a világban*, 1991-2008 (ezer fő)

	Kenya	Etiópia	Dzsibuti	Jemen	Uganda	Dél-Afrika	Egyiptom
1991	95,9	514,0	84,6	26,7	0	0	1,3
1992	285,6	406,1	20	56,2	0	0	4,9
1993	219,0	228,1	17,7	52,4	0	0	6,1
1994	206,3	269,7	20,6	45,4	0	0,1	6,1
1995	172,2	305,4	21,3	49,5	0	0,9	3,6
1996	171,3	287,8	23,0	43,9	0	2,4	3,5
1997	174,1	249,2	21,5	37,4	0	3,6	3,5
1998	164,7	195,3	21,6	57,4	0	3,9	3,1
1999	141,1	180,9	21,6	55,2	0	4,7	2,6
2000	137,4	121,1	21,7	56,5	0	4,8	2,6
2001	144,3	67,1	21,7	67,5	0	5,3	1,2
2002	155,8	37,5	20,3	80,8	0	6,5	1,6
2003	154,3	28,3	25,5	59,2	0	6,9	n.a.
2004	153,6	16,5	17,3	63,5	0	7,1	n.a.
2005	150,5	15,9	9,8	78,6	0	7,5	n.a.
2006	173,7	16,6	8,6	91,6	0	7,8	4,3
2007	192,4	25,8	6,0	110,6	4,6	8,6	5,1
2008	259,1	33,6	8,5	132,3	6,1	8,5	5,6

	Kanada	Dánia	Olasz-ország	Hollandia	Svéd-ország	UK	USA	Norvégia
1991	0	0,7	0,7	0	3	2,1	0,7	0
1992	0	1,4	0,7	5	4,4	4,3	2,4	0
1993	0	2,6	10,7	6,9	5,1	7,4	5,2	0
1994	17,8	3,5	10,7	10,2	7,1	9	8,8	0
1995	14,7	4,7	10	12,2	7,3	11,2	11,4	0
1996	11,4	6,4	10	15,8	7,5	14,8	18,2	0
1997	8,9	8,1	10	17	7,6	16,7	22,6	2,2
1998	7,1	9	1,1	17,8	7,6	19,2	24,4	2,9
1999	5,2	9,6	0,4	18,6	7,7	18,3	27,9	3,6
2000	5,2	10	0,4	19,4	7,3	26,9	34	4,3
2001	5,8	9,5	0,1	19,5	5,6	31,4	33,8	4,7
2002	5,5	9,6	0,1	15,7	4,5	33,2	28,7	5,1
2003	5,1	8,6	0,1	14	4,3	36,1	25,4	5,6
2004	4,9	7,8	0,6	11,2	2,9	36,7	31,1	6,2
2005	n.a.	6,2	n.a.	10,7	n.a.	36,3	34,2	6,4
2006	7,4	5,1	n.a.	7,9	3,9	34,1	13	6,5
2007	7,2	n.a.	1,7	7,9	5,3	33,7	12,2	7,3
2008	6,2	n.a.	5,3	8,6	6,7	31,7	10,1	7

* A nyugati államok közül csak azokat tartalmazza a táblázat, ahol jelentős (ezer fő fölötti) szomáli diaszpóra található. Ezeken kívül természetesen számos országban találhatók szomálik, többek között Németországban, Ausztriában, Máltában és Magyarországon is.

forrás: UNHCR 1995; 1997; 1998; 2000b; 2002; 2005a; 2008a; 2008d; 2009a

A Kenyában tartózkodó menekültek hazatérésének volumene, 2005-2009

forrásország	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**ÖSSZES**
Szudán	133	7 482	19 237	9 876	665	**37 393**
Szomália	107	2	0	0	0	**109**
Etiópia	141	2	1	1	0	**145**
egyéb*	50	47	35	7	3	**142**
ÖSSZES	**431**	**7 533**	**19 273**	**9 884**	**668**	**37 789**

* Kongói Demokratikus Köztársaság, Uganda, Ruanda, Burundi, Eritrea

forrás: UNHCR 2009b; 2010c

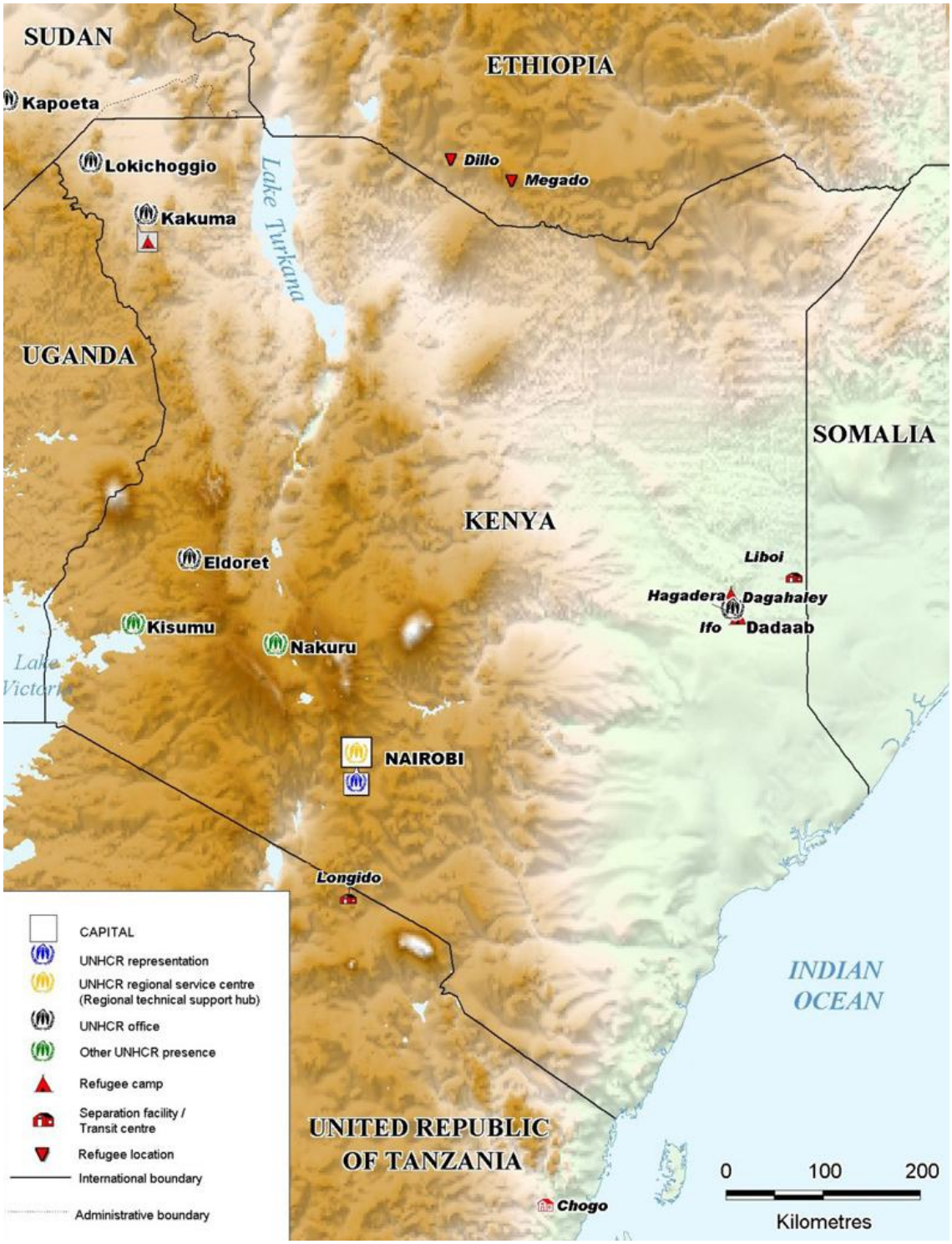
A Kenyában tartózkodó menekültek áttelepítésének volumene, 2005-2009

forrásország	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**ÖSSZES**
Szudán	250	115	61	130	153	**709**
Szomália	3 832	3 236	4 549	6 199	5 747	**23 563**
Etiópia	337	493	521	673	728	**2 752**
egyéb*	216	428	115	373	163	**1 295**
ÖSSZES	**4 635**	**4 272**	**5 246**	**7 375**	**6 791**	**28 319**

* Kongói Demokratikus Köztársaság, Uganda, Ruanda, Burundi, Eritrea

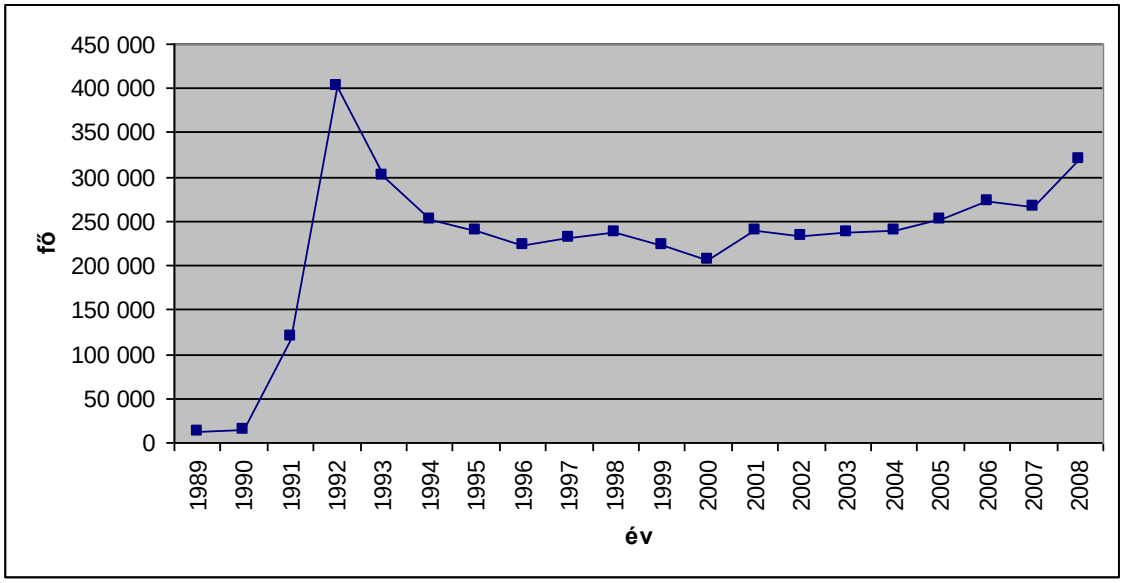
forrás: UNHCR 2009b; 2010c

Az UNHCR jelenléte Kenyában

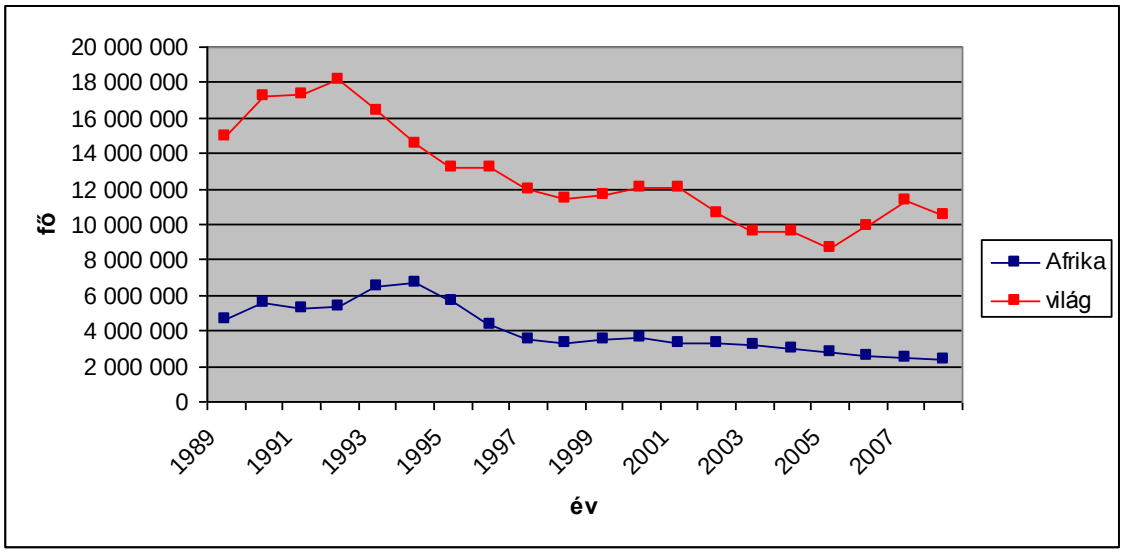
forrás: UNHCR

A Kenyában tartózkodó menekültek számának alakulása, 1989-2008

Forrás: UNHCR 1995; 1997; 1998; 2000b; 2002; 2005a; 2008a; 2008d; 2009a

Menekültek Afrikában és globálisan, 1989-2008

Forrás: UNHCR 1995; 1997; 1998; 2000b; 2002; 2005a; 2008a; 2008d; 2009a

Rövidítések jegyzéke

AI	Amnesty International
AIAI	Iszlám Unió (Al-Itihaad al-Islamiya)
AMISOM	ENSZ szomáliai missziója (United Nations Mission in
AU	Somalia)
CJTF-HOA	Afrikai Unió
	Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Kötelék – Afrika
EAC	szarva (Combined Joint Task Force - Horn of Africa)
EU	Kelet-Afrikai Közösség (East African Community)
GTZ	Európai Unió (European Union)
HRW	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit
ICU	Human Rights Watch
IDP	Iszlám Bíróságok Uniója (Islamic Courts Union)
IGAD	belső menekült (internally displaced person)
	Kormányközi Fejlesztési Hatóság (Intergovernmental
MSF	Authority on Development)
NEPAD	Orvosok Határok Nélkül (Médecins Sans Frontières)
	Új Partnerség Afrika Fejlesztéséért (New Partnership for
NGO	Africa’s Development)
OAU	nem kormányzati szervezet (non-governmental organisation)
RCK	Afrikai Egységszervezet (Organisation of African Unity)
TFG	Refugee Consortium of Kenya
	Ideiglenes Szövetségi Kormány (Transitional Federal
TNG	Government)
	Ideiglenes Nemzeti Kormány (Transitional National
UN	Government)
UNDP	ENSZ (United Nations)
	ENSZ Fejlesztési Programja (United Nations Development
UNHCR	Programme)
	ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (United Nations High
WFP	Commissioner for Refugees)
	ENSZ Világélelmezési Program (World Food Program

Felhasznált irodalom

Abdi, Awa M. [2005] „In Limbo: Dependency, Insecurity and Identity Amongst Somali Refugees in Dadaab Camps", *Refuge*, 22(2): 6-14.

Adelman, Howard [2005] „Persecution of Christians in the Dadaab Refugee Camp", *Journal of Human Rights*, 4(3): 353-362.

Al Jazeera [2010] Interview with President Isaias Afewerki, 19 February 2010, http://www.youtube.com/watch?v=O0uQwODNkTA, letöltés időpontja: 2010. március 13.

Amnesty International [2007] Denied refuge: The effect of the closure of Kenya/Somalia border on thousands of Somali asylum-seekers and refugees, London: Amnesty International, 2 May 2007

Andanje, Henry [2009] „No repatriation for Somali refugees, says UNHCR", *The Nation*, 15 December 2009, http://www.nation.co.ke/News/-/1056/822778/-/vo347n/-/index.html, letöltés időpontja: 2010. március 21.

Arnold, Guy [2005] Africa: A Modern History, London: Atlantic Books

Aukot, Ekuru [2004] „It is better to be a Refugee than a Turkana in Kakuma: Revisiting the Relationship between Hosts and Refugees in Kenya", *Refuge*, 21(3): 73-83.

BBC News [2009a] „Bombs kill Somalia Peacekeepers", 22 February 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7904613.stm, letöltés időpontja: 2010. március 8.

BBC News [2009b] „Al-Qaeda Somalia suspect killed", 15 September 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/8254957.stm, letöltés ideje: 2010. április 28.

BBC News [2009c] „Somali anger at Ethiopia raid", 9 October 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/8299589.stm, letöltés időpontja: 2010. április 19.

BBC News [2010a] „Kenya police shoot hate cleric al-Faisal supporters", 15 January 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/8461425.stm, letöltés időpontja: 2010. március 3.

BBC News [2010b] „Somali Islamists al-Shabaab join al-Qaeda fight", 1 February 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8491329.stm, letöltés időpontja: 2010. március 1.

Black, Richard [1998a] „Putting refugees in camps", *Forced Migration Review*, 2: 4-7.

Black, Richard [1998b] „Refugee camps not really reconsidered: a reply to Crisp and Jacobsen", *Forced Migration Review*, 3: 30-31.

Buchanan-Smith, Margie – Lind, Jeremy [2005] „Armed violence and poverty in Northern Kenya", Bradford (West Yorkshire): Centre for International Cooperation and Security, http://www.bradford.ac.uk/acad/cics/publications/AVPI/poverty/AVPI_Northern_Kenya.pdf, letöltés időpontja: 2010. március 28.

Carson, Johnnie [2005] „Kenya: The Struggle against Terrorism", in: Rotberg, Robert I. (szerk.) [2005] Battling Terrorism in the Horn of Africa, Washington, D.C.: Brookings Institution Press

CASA Consulting [2001] „Evaluation of the Dadaab firewood project, Kenya", Geneva: UNHCR Evaluation and Policy Analysis Unit, http://www.unhcr.org/3b33105d4.html, letöltés időpontja: 2010. március 28.

Cilliers, Jakkie [2003] „Terrorism and Africa", *African Security Review*, 12(4): 91-103.

Crisp, Jeff – Jacobsen, Karen [1998] „Refugee camps reconsidered", Forced Migration Review, 3: 27-29.

Crisp, Jeff [1999] „A State of Insecurity: The political economy of violence in refugee-populated areas of Kenya", UNHCR Evaluation and Policy Analysis Unit, Working Paper No. 16, http://www.unhcr.org/3ae6a0c44.html, letöltés időpontja: 2010. március 28.

Crisp, Jeff [2000] „Africa's Refugees: Patterns, Problems and Policy Challenges", *Journal of Contemporary African Studies*, 18(2): 157-178.
Crisp, Jeff [2003] „No Solutions in Sight: The Problem of Protracted Refugee Situations in Africa", *Refugee Survey Quarterly*, 22(4): 114-150.
East Africa Forum [2010a] „Israel Eyes New Alliances in Africa", 9 March 2010, http://www.eastafricaforum.net/2010/03/11/israel-eyes-new-alliances-in-africa/, letöltés időpontja: 2010. március 12.
East Africa Forum [2010b] „Ethiopian-Somali troops capture western town from Militants", 21 April 2010, http://www.eastafricaforum.net/2010/04/22/ethiopian-somali-troops-capture-western-town-from-militants/, letöltés időpontja: 2010. április 22.
Gallagher, Dennis [1989] „The Evolution of the International Refugee System", *International Migration Review*, 23(3): 579-598.
Garowe Online [2009] „Islamist rebels in Somalia declare war on each other", 30 September 2009, http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Islamist_rebels_in_Somalia_declare_war_on_each_other.shtml, letöltés időpontja: 2010. március 10.
Garowe Online [2010a] „Obama: No Plan to Send US Troops to Yemen, Somalia", 11 January 2010, http://www.garoweonline.com/artman2/publish/World_23/Obama_No_Plan_to_Send_US_Troops_to_Yemen_Somalia.shtml, letöltés ideje: 2010. március 4.
Garowe Online [2010b] „Al-Shabaab declares jihad on Kenya", 7 February 2010, http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Al-Shabaab_declares_jihad_on_Kenya.shtml, letöltés időpontja: 2010. március 1.
Garowe Online [2010c] „Al-Shabaab seize town near Kenya border", 16 February 2010, http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Al-Shabaab_seize_town_near_Kenya_border.shtml, letöltés időpontja: 2010. március 7.
Garowe Online [2010d] „Somalia's al-Shabaab ban UN food aid", 28 February 2010, http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_s_Shabab_ban_UN_food_aid.shtml, letöltés időpontja: 2010. március 3.
Griek, Ilse [2006] „Traditional Systems of Justice in Refugee Camps: The Need for Alternatives", *U.S. Committee for Refugees and Immigrants*, Refugee Reports, 27(2): 1-4.
Helton, Arthur [2002] The Price of Indifference: Refugees and Humanitarian Action in the New Century, Oxford: Oxford University Press
Hettyey András [2008] „Szomália története és a környező országok szerepvállalása 2004 óta", *Külügyi Szemle*, 7(4): 94-118.
HRW [2002] „Playing with fire: Weapons proliferation, political violence and human rights in Kenya", New York – Washington – London – Brussels: Human Rights Watch
HRW [2009] „Stop Recruitment of Somalis in Refugee Camps", 22 October 2009, http://www.hrw.org/en/news/2009/10/22/kenya-stop-recruitment-somalis-refugee-camps, letöltés időpontja: 2010. március 17.
Horst, Cindy [2006] Transnational nomads: How Somalis cope with refugee life in the Dadaab camps of Kenya, New York – Oxford: Berghahn Books
Horst, Cindy – Van Hear, Nick [2002] „Counting the Cost: Refugees, Remittances and the War on Terrorism", *Forced Migration Review*, 14: 32-34.
Hüfner, Klaus [2008] „UNHCR Top 10 Donors: 1974-2007", *Global Policy Forum*, http://www. globalpolicy.org /component / content/article/133-tables-and-charts/27494 – united – nations – high – commissioner – for – refugees – unhcr .html, letöltés időpontja: 2010. március 21.

Hyndman, Jennifer – Nylund, Bo Viktor [1998] „UNHCR and the Status of Prima Facie Refugees in Kenya", *International Journal of Refugee Law*, 10(1–2): 21-48.
Hyndman, Jennifer [2000] Managing Displacement: Refugees, and the Politics of Humanitarianism, London: University of Minnesota Press
IRIN [1999a] „Kenya closes border with Somalia", 6 July 1999, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=7796, letöltés időpontja: 2010. március 27.
IRIN [1999b] „Border with Somalia reopened", 2 August 1999, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=8528, letöltés időpontja: 2010. március 25.
IRIN [1999c] „Border with Somalia closed", 24 August 1999, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=8679, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [1999d] „Police arrest 600 in security raids focused on illegal aliens", 3 September 1999, http://irinnews.org/Report.aspx?ReportId=8881, letöltés időpontja: 2010. március 14.
IRIN [2000] „Somali refugees struck by insecurity", 24 November 2000, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=1292, letöltés időpontja: 2010. március 17.
IRIN [2001a] „Tanzania: Mkapa calls for Assistance for Refugees", 10 January 2001, http://irinnews.org/Report.aspx?ReportId=16606, letöltés időpontja: 2010. február 27.
IRIN [2001b] „Kenya trade ban has serious repercussions", 31 July 2001, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=24088, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2001c] „Appeal to Kenya to reopen bord", 3 September 2001, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=25714, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2001d] „Nairobi talks end in "success", border reopened", 5 November 2001, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=28060, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2002a] „Hundreds of foreigners arrested in Eastleigh", 31 May 2002, http://irinnews.org/Report.aspx?ReportId=32214, letöltés időpontja: 2010. január 16.
IRIN [2002b] „WFP raises concern over food shortage at refugee camps", 20 June 2002, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=32621, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2005a] „The long journey home: The Challenge of refugee return and reintegration", February 2005, http://www.irinnews.org/pdf/in-depth/Return-and-Reintegration-IRIN-In-Depth.pdf, letöltés időpontja: 2010. március 29.
IRIN [2005b] „Waiting in Dadaab for peace in Somalia", 26 May 2005, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=54663, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2006a] „Illegal small arms fuel ethnic strife and crime", 9 May 2006, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=58959, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2006b] „Refugee crisis festers as more flee", 19 September 2006, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=61106, letöltés időpontja: 2010. március 16.
IRIN [2006c] „Refugee camps expanded as more Somalis arrive", 10 October 2006, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=61289, letöltés időpontja: 2010. március 28.
IRIN [2007a] „Fleeing families stuck near closed border", 10 January 2007, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=63028, letöltés időpontja: 2010. április 1.

IRIN [2007b] „Which way out of the camps for Somalia's young refugees?", 23 February 2007, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=69988, letöltés időpontja: 2010. március 5.
IRIN [2007c] „Border remains closed to asylum seekers", 3 April 2007, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=71164, letöltés időpontja: 2010. március 25.
IRIN [2008a] „Refugee surge stretching camp facilities", 1 September 2008, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=80094, letöltés időpontja: 2010. január 25.
IRIN [2008b] „UN warns of humanitarian crisis in Dadaab camps", 17 November 2008, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=81504, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2009a] „A growing refugee crisis", 19 June 2009, http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportId=84920, letöltés időpontja: 2010. március 19.
IRIN [2009b] „Young men running from militia conscription", 9 July 2009, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=85202, letöltés időpontja: 2010. március 14.
IRIN [2009c] „Warning over conditions at Dadaab camp", 17 July 2009, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=85325, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2009d] „Record number of displaced at 1.5 million", 7 September 2009, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=86034, letöltés időpontja: 2010. április 1.
IRIN [2009e] „Burundians hand in thousands of weapons", 4 November 2009, http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportId=86868, letöltés időpontja: 2010. március 26.
IRIN [2010] „Raids and rancour", 27 January 2010, http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=87891, letöltés időpontja: 2010. április 1.
Kagwanja, Peter [2006] „Counter-terrorism in the Horn of Africa: New security frontiers, old strategies", *African Security Review*, 15(3): 72-86.
Kagwanja, Peter – Juma, Monica [2008] „Somali refugees: Protracted exile and shifting security frontiers", in: Loescher, Gil – Milner, James – Newman, Edward – Troeller, Gary (szerk.) [2008] Protracted refugee situations: Political, human rights and security implications, Paris: United Nations University Press
Katz, Anton [2002] „Terrorism and its effects on refugee and extradition law", in: Cilliers, Jakkie – Sturman, Kathryn (szerk.) [2002] Africa and terrorism: Joining the global campaign, Pretoria: Institute of Security Studies, http://www.iss.co.za/PUBS/MONOGRAPHS/No74/chap4.html, letöltés időpontja: 2010. március 27.
Kenya Gazette Supplement [2007] The Refugee Act 2006, Nairobi: Republic of Kenya, 2 January 2007, http://www.rckkenya.org/docs/The%20Refugee%20Act%202006.pdf, letöltés időpontja: 2010. április 23.
Lindley, Anna [2007] „Protracted displacement and remittances: the view from Eastleigh, Nairobi", *UNHCR Policy Development and Evaluation Service*, Research Paper No. 143, August 2007
Loescher, Gil [1992] Refugee Movement and International Security, London: International Institute for Strategic Studies
Loescher, Gil [1993] Beyond Charity: International Cooperation and the Global Refugee Crisis, Oxford: Oxford University Press
Loescher, Gil [2001] The UNHCR and World Politics: A Perilous Path, Oxford: Oxford University Press
Loescher, Gil – Milner, James [2005] „The Long Road Home: Protracted Refugee Situations in Africa", *Survival*, 47(2): 153-174.

Loescher, Gil – Milner, James [2008] „Understanding the problem of protracted refugee situations", in: Loescher, Gil – Milner, James – Newman, Edward – Troeller, Gary (szerk.) [2008] Protracted refugee situations: Political, human rights and security implications, Paris: United Nations University Press

Loescher, Gil – Betts, Alexander – Milner, James [2008] UNHCR: The politics and practice of refugee protection into the twenty-first century, New York: Routledge

Menkhaus, Kenneth J. [2003] „Somalia: A Situation Analysis and Trend Assessment", Writenet Report to UNHCR Protection Information Section, August 2003, http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3f7c235f4.pdf, letöltés időpontja: 2010. január 9.

Menkhaus, Kenneth J. [2005] „Somalia and Somaliland: Terrorism, Political Islam and State Collapse", in: Rotberg, Robert I. (szerk.) [2005] Battling Terrorism in the Horn of Africa, Washington, D.C.: Brookings Institution Press

Milner, James [2004] „Golden Age? What Golden Age? A critical history of African asylum policy", *Paper presented to the Centre for Refugee Studies, York University*, 28 January 2004

Mithembu-Salter, Gregory [2006] „The weel turns again: Militarization and Rwanda's Congolese refugees", in: Muggah, Robert (szerk) [2006] No refuge: The crisis of refugee militarization in Africa, London – New York: Zed Books

Mogire, Edward [2006] „Preventing or abetting: Refugee militarization in Tanzania", in: Muggah, Robert (szerk) [2006] No refuge: The crisis of refugee militarization in Africa, London – New York: Zed Books

Mogire, Edward [2009] „Refugee Realities: Refugee Rights versus State Security in Kenya and Tanzania", *Transformation*, 26(15): 15-29.

Murunga, Godwin Rapando [2005] „Conflict in Somalia and Crime in Kenya: Understanding the Trans-Territoriality of Crime", *African and Asian Studies*, 4(1-2): 137-161.

Nairobi Decaration [2000] The Nairobi Declaration on the problem of the proliferation of illicit small arms and light weapons in the Great Lakes Region and the Horn of Africa, 15 March 2000

OAU [1969a] Charter of the Organisation of African Unity, Addis Ababa: Organisation of African Unity

OAU [1969b] Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa, Addis Abeba: Organisation of African Unity

OAU [1999] OAU Convention on the Prevention and Combating of Terrorism, Addis Ababa: OAU, http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Algiers_convention%20on%20Terrorism.pdf, letöltés időpontja: 2010. március 7.

OAU [2000] Bamako Decalaration on an African Common Position on the Illict Proliferation, Circulation and Trafficking of Small Arms and Light Weapons, 1 December 2000, Addis Ababa: Organisation of African Union

Otenyo, Erik E. [2004] „New Terrorism: Toward an Explanation of Cases in Kenya", *African Security Review*, 13(3): 75-84.

Parker, Alison [2002] Hidden in Plain View: refugees living without protection in Nairobi and Kampala, New York: Human Rights Watch

Pavanello, Sara – Elhawary, Samir – Pantuliano, Sara [2010] „Hidden and Exposed: Urban Refugees in Nairobi, Kenya", Humanitarian Policy Group Working Paper, March 2010, http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/VVOS-83UKMP/$File/full_report.pdf, letöltés időpontja: 2010. március 25.

Pérouse de Montclos, Marc-Antoine – Kagwanja, Peter [2000] „Refugee camps or cities? The socio-economic dynamics of the Dadaab and Kakuma camps in northern Kenya", *Journal of Refugee Studies*, 13(2): 205-222.

Pérouse de Montclos, Marc-Antoine [2008] „Humanitarian Aid, War, Exodus, and Reconstruction of Identities: A Case Study of Somali "Minority Refugees" in Kenya", Nationalism and Ethnic Politics, 14(2): 289-321.
RCK [2003] „Refugee management in Kenya", *Forced Migration Review No. 16,* page 17-19.
RCK [2006] „Improving Security and the State of Migration in Kenya The Refugee Bill 2006", Nairobi: The Refugee Consortium of Kenya
Reuters [2010a] „US report accuses Eritrea of systematic abuses", Reuters, 12 February 2010, http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE62B0BP20100312, letöltés időpontja: 2010. március 13.
Reuters [2010b] „U.S. has no plan to "Americanize" Somalia conflict", Reuters, 13 March 2010, http://www.reuters.com/article/idUSTRE62B47J20100312, letöltés időpontja: 2010. március 14.
Schmidt, Anna [2003] „Camps versus settlements", *Forced Migration Online*, http://www.forcedmigration.org/guides/fmo021/, letöltés időpontja: 2010. január 30.
Sík Endre [1964] Fekete-Afrika története, Budapest: Akadémiai Kiadó
Sulyok Gábor [2004] A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata, Budapest: Gondolat Kiadó
Slaughter, Amy – Crisp, Jeff [2008] „A surrogate state? The role of UNHCR in protracted refugee situations", in: Loescher, Gil – Milner, James – Newman, Edward – Troeller, Gary (szerk.) [2008] Protracted refugee situations: Political, human rights and security implications, Paris: United Nations University Pressű
Stratfor [2010] „Somalia: The Disintegration of Hizbul Islam?", *Strategic Forecasting, Inc.*, 2 February 2010, http://www.stratfor.com/memberships/153555/analysis/20100202_somalia_disintegration_hizbul_islam, letöltés időpontja: 2010. március 12.
Tareke, Gebru [2000] „The Ethiopia-Somalia War of 1977", *International Journal of African Historical Studies*, 33(3): 635-668
UN [1948] „The Universal Declaration of Human Rights", 10 December 1948, http://www.un.org/en/documents/udhr/, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UN [1951] „The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees", 28 July 1951, http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b66c2aa10.pdf, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UN [1967] „The 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees", 4 October 1967, http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b66c2aa10.pdf, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UN [1992] „United Nations Security Council Resolution 794", 3 December 1992, http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UN [1997] „United Nations Report of the Panel of Governmental Experts on Small Arms", Secretary General's Report to the United Nations General Assembly, 27 August 1997, http://www.un.org/Depts/ddar/Firstcom/SGreport52/a52298.html, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UN [1998] „The causes of conflict and the promotion of durable peace and sustainable development in Africa", Secretary General's Report to the United Nations Security Council, 16 April 1998, http://www.iss.org.za/uploads/CAUSECONFLICT.PDF, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UN [2001] „United Nations Security Council Resolution 1373", 28 September 2001, http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement, letöltés időpontja: 2010. március 21.

UN [2006] „United Nations Security Council Resolution 1725”, 6 December 2006, http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/646/11/PDF/N0664611.pdf?OpenElement, letöltés időpontja: 2010. március 21.
UN [2010] „United Nations Security Council Resolution 1910”, 28 January 2010, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S%20RES%201910.pdf, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UNHCR [1995] „Populations of Concern to UNHCR: A Statistical Overview (1994)”, 1 July 1995, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/3bfa33154.html, letöltés időpontja: 2010. március 22.
UNHCR [1997] „Populations of Concern to UNHCR: A Statistical Overview (1996)”, 1 July 1997, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/3bfa328c4.html, letöltés időpontja: 2010. március 22.
UNHCR [1998] „UNHCR 1997 Statistical Yearbook”, 1 July 1998, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/3bfa31e54.html, letöltés időpontja: 2010. április 19.
UNHCR [1999] „UNHCR Global Appeal 2000”, 1 December 1999, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr. org/4a0bf7b16.html, letöltés időpontja: 2010. március 24.
UNHCR [2000a] The State of the World’s Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action, Oxford: Oxford University Press
UNHCR [2000b] „UNHCR 1999 Statistical Yearbook”, 1 July 2000, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/3ae6bc834.html, letöltés időpontja: 2010. április 19.
UNHCR [2002] „UNHCR 2001 Statistical Yearbook”, 9 November 2002, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/4a02e3406.html, letöltés időpontja: 2010. március 12.
UNHCR [2003] „UNHCR Global Appeal 2004”, 1 December 2003, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/3fc754660.html, letöltés időpontja: 2010. április 19.
UNHCR [2004] „Protracted Refugee Situations”, Geneva: UNHCR
UNHCR [2005a] „Statistical Yearbook 2004”, 21 August 2005, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/44e96c842.html, letöltés időpontja: 2010. március 24.
UNHCR [2005b] „Refugee Status Determination: Identifying Who is a Refugee”, 1 September 2005, Geneva: UNHCR
UNHCR [2005c] „UNHCR Global Appeal 2006”, 1 December 2005, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/4371d18ad.html, letöltés időpontja: 2010. április 19.
UNHCR [2007a] „The proposed redesign of UNHCR's budget structure: Questions and answers”, 8 February 2007, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/45cc762b2.html, letöltés időpontja: 2010. március 24.
UNHCR [2007b] „UNHCR Handbook for Emergencies, Third Edition”, 1 July 2007, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/472af2972.html, letöltés időpontja: 2010. március 31.
UNHCR [2008a] „UNHCR Statistical Yearbook 2006”, 15 January 2008, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/478cda572.html, letöltés időpontja: 2010. április 19.
UNHCR [2008b] „Voluntary funds administered by the United Nations High Commissioner for Refugees: Financial report and audited financial statements for the year ended 31 December 2007 and Report of the Board of Auditors”, 28 July 2008, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/492d20c62.html, letöltés időpontja: 2010. március 2.
UNHCR [2008c] „UNHCR Global Appeal 2009 (update)”, 1 December 2008, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/ga09/index.html, letöltés időpontja: 2010. március 24.

UNHCR [2008d] „UNHCR Statistical Yearbook 2007”, 31 December 2008, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/4981b19d2.html, letöltés időpontja: 2010. április 19.
UNHCR [2009a] „2008 Global Trends: Refugees, Asylum-Seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons”, 16 June 2009, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/4a375c426.html, letöltés időpontja: 2010. március 22.
UNHCR [2009b] „Refugee and Asylum Seekers in Kenya, Statistical Summary as at 30 September 2009”, September 2009, Nairobi: UNHCR
UNHCR [2009c] „2009 Contributions to UNHCR Programmes”, 31 December 2009, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/45f025a92.html, letöltés időpontja: 2010. március 22.
UNHCR [2010a] „UNHCR Global Appeal 2010-11”, Geneva: UNHCR, http://www.unhcr.org/ga10/index.html, letöltés időpontja: 2010. április 2.
UNHCR [2010b] „UNHCR Dadaab Camp Population Statistics by Country of Origin, Sex and Age Group”, 4 January 2010, Geneva: UNHCR, http://www.reliefweb.int/rw/fullmaps_af.nsf/luFullMap/00E43B549DE899F4852576A4007C994D/$File/stat.pdf?OpenElement, letöltés időpontja: 2010. március 5.
UNHCR [2010c] „Refugee and Asylum Seekers in Kenya, Statistical Summary as at 28 February 2010”, March 2010, Nairobi: UNHCR
USBCIS [2001] „Somalia: Information on repatriation of Somali refugees”, Washington, D.C.: United States Bureau of Citizenship and Immigration Services, 9 February 2001, http://www.unhcr.org/refworld/docid/3decf6fe4.html, letöltés időpontja: 2010. március 21.
Veney, Cassandra R. [2007] Forced Migration in Eastern Africa: Democratization, Strutctural Adjustment and Refugees, New York: Palgrave Macmillan
Verdirame, Guglielmo [1999] „Human Rights and Refugees: the Case of Kenya”, *Journal of Refugee Studies*, 12(1): 54-77.
Verdirame, Guglielmo – Harrell-Bond, Barbara [2005] Rights in Exile: Janus-Faced Humanitarianism, New York, Oxford: Berghahn Books
Weiss, Taya [2004] Guns in Borderlands: Reducing the Demand for Small Arms, Pretoria: Institute for Security Studies
WFP [2010] Facing Growing Humanitarian Challenge In Somalia, 5 January 2010, http://www.wfp.org/stories/wfp-facing-growing-humanitarian-challenge-somalia, letöltés időpontja: 2010. március 3.
Zolberg, Aristide R. – Suhrke, Astri – Aguayo, Sergio [1989] Escape From Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World, Oxford: Oxford University Press